

Lapsen edunvalvonnan järjestäminen rikosprosessissa

Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Prosessioikeus
Tekijä: Anna-Daalia Sukula
Ohjaaja: Tuula Linna
Maaliskuu 2023

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos - Institution – Department
Tekijä - Författare – Author Anna-Daalia Sukula		
Työn nimi - Arbetets titel – Title Lapsen edunvalvonnan järjestäminen rikosprosessissa		
Oppiaine - Läroämne – Subject Prosessioikeus		
Työn laji - Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma, Ohjaaja: Tuula Linna	Aika - Datum – Month and year Maaliskuu 2023	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages XII + 67
Tiivistelmä - Referat – Abstract <p>Tutkielman tarkoituksena on tarkastella edunvalvojan hakemista ja määräämistä koskevaa menettelyä sekä niihin lapsen oikeusturvan kannalta liittyviä ongelmia. Lapsen oikeusturva ei tarkoita ainoastaan menettelyllisen oikeusturvan takaamista, vaan myös lapsen oikeuksien huomioimista. Alle 18-vuotiaat ovat lain nojalla vajaavaltaisia ja tarvitsevat rinnalleen puhevaltaa käyttävän täysivaltaisen edustajan. Vuodesta 2014 lähtien lapselle on voitu hakea ja määrätä edunvalvojan sijainen rikosasiaan esitutkintalain nojalla, jos lapsen ensisijainen huoltajaedunvalvoja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Pelkästään se, että lapsen oikeus puolueettomaan edustukseen on lainsäädännössä muodollisesti turvattu, ei täysimääräisesti vielä toteuta lapsen oikeusturvaa. Edunvalvojan hakemista ja määräämistä koskeviin menettelyihin liittyy useita lapsen oikeusturvan kannalta ongelmallisia piirteitä.</p> <p>Tutkielman tutkimuskysymys on, toteutuuko lapsen oikeusturva edunvalvojan määräämistä ja hakemista koskevissa menettelyissä voimassa olevan lainsäädännön valossa. Tutkielma on metodiltaan lainopillinen. Tutkielman pääasiallinen tutkimussuuntaus on prosessioikeudellinen, mikä rajaa tarkastelun ulkopuolelle edunvalvonnan sisältöä koskevat kysymykset. Lapsi on erottamaton osa tutkielman aihetta, mikä tekee tutkielmasta myös osin lapsioikeudellisen. Tutkielman lainsäädännöllinen viitekehys koostuu enimmäksi esitutkintalain, holhustoimilain ja oikeudenkäymiskaaren säännöksistä.</p> <p>Lapsen edunvalvonta on tärkeä osa lapsen oikeusturvan toteutumista. Tutkielmassa lähestytään aihetta ensin tarkastelemalla lapsen vajaavaltaista asemaa, lapsen etua ja oikeusturvan sisältöä. Tämän jälkeen tarkastellaan edunvalvonnan tarpeen tunnistamiseen liittyviä kysymyksiä. Esitutkintalaissa ei esimerkiksi ole tyhjentävästi määritelty puolueettomuuden vaarantavia tilanteita. Tämä voi johtaa siihen, ettei edunvalvonnan tarvetta tunnisteta kaikissa niissä tapauksissa, joissa lapsen oikeusturvan toteutuminen sitä edellyttäisi tai riittävän varhaisessa vaiheessa. Täysin selvää ei myöskään ole se, arvioidaanko huoltajan puolueettomuuden vaarantumista subjektiivisesti vai objektiivisesti. Tämän jälkeen tarkastellaan edunvalvonta-asian käsittelyä tuomioistuimessa. Edunvalvonta-asian käsitteelyyn liittyy oleellisesti kysymys siitä, voiko huoltaja edustaa lasta edunvalvonta-asiassa, jos huoltaja on lapsen vastapuolena. Jos edunvalvonta-asiassa asiaan osallisina ovat ainoastaan lapsi ja huoltaja, ei kukaan puolueettomasti valvo lapsen etua. Tämä johtaa myös siihen, ettei kukaan huolehdi edunvalvontaa koskevan päätöksen muutoksenhakutarpeen arvioinnista. Tutkielmassa tarkastellaan myös tuomioistuimen harkintavaltaa, asiaan osallisten kuulemisen tarkoitusta ja edunvalvojan vaihtamista koskevaa menettelyä. Lopuksi tutkielmassa käsitellään holhustoimilain 79 §:n mukaista väliaikais määräämistä, jolla on merkittävä rooli lapsen oikeusturvan kannalta.</p> <p>Lapsen etu edellyttää rikosprosessissa lapsen suojellustien näkökulmien huomioimista ja sitä, että lapsiin kohdistuneet rikokset voidaan tehokkaasti tutkia. Edunvalvojan sijaisen hakemista ja määräämistä koskevat menettelyt ohjaavat koko rikosprosessia. Jos menettelyt eivät ole tehokkaita ja oikea-aikaisia, vaarantuu lapsen oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Osin tutkielmassa esiin nousseet ongelmat eivät kuitenkaan näytä olevan voimassa olevassa lainsäädännössä. Kysymys on enemmänkin siitä, tunnistetaanko lapsen erityinen asema ja oikeusturvan tarve, ja otetaanko ne huomioon kokonaisvaltaisesti säännöksiä sovellettaessa.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords edunvalvonta, lapsiuhri, lapsiasianomistaja, lapsioikeus, rikosprosessi, prosessiedunvalvonta, prosessioikeus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYS

LÄHTEET	IV
LYHENTEET	XII
1. JOHDANTO.....	13
1.1 Aluksi.....	13
1.2 Tutkimuskysymys, metodi ja aiheen rajaus	16
1.3 Tutkielman rakenne	17
1.4 Lainsäädännöllinen viitekehys.....	18
2. LAPSI RIKOSPROSESSISSA	23
2.1 Lapsen etu ja oikeudet rikosprosessissa.....	23
2.2 Lapsen oikeusturva	26
2.3 Lapsen vajaavaltainen asema, puhevalta ja osallisuus.....	27
3. EDUNVALVONTA JA ESITUTKINTA.....	31
3.1 Esitutinnan korostunut merkitys	31
3.2 Edunvalvojan sijaisen tarpeen tunnistaminen.....	35
3.3 Esitutinnan ajallinen ulottuvuus ja edunvalvojan sijaisen määrääminen.....	41
4. EDUNVALVONTA-ASIAN KÄSITTELY TUOMIOISTUIMESSA	45
4.1 Toimivaltainen tuomioistuin.....	45
4.2 Kuuleminen hakemuksen johdosta	46
4.3 Prosessiedunvalvoja lapselle edunvalvonta-asian käsittelyyn.....	50
4.4 Tuomioistuimen harkintavalta	53
4.5 Edunvalvojan vaihtamista koskeva menettely.....	57
5. VÄLIAIKAINEN MÄÄRÄYS OIKEUSTURVAN TAKAAJANA	62
5.1 Vallitseva oikeustila ja hyväksytyt muutokset.....	62
5.2 Esitutkinnassa vastaanotetun kertomuksen korostunut merkitys.....	63
5.3 Asianosaisten kuuleminen väliaikaismääräyksen antamisesta	65
5.4 Esitutkintaviranomaiselle mahdollisuus päättää väliaikaisesta määräyksestä.....	68
6. LOPUKSI.....	73
6.1 Yhteenveto	73
6.2 Tarpeet jatkotutkimukselle.....	76

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aaltonen, Anna-Kaisa. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita Publishing Oy. Helsinki 2009.
- Araneva, Mirjam. Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa. Teoksessa: Marjomaa, Paula – Laakso, Milja (toim.), Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset Ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki 2010.
- Araneva, Mirjam. Lapsen suojelu – toteuttaminen ja päätöksenteko. Alma Talent Oy. Helsinki 2022.
- Ellonen, Noora (toim.). Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta – ja seksuaalirikoksissa. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat. Tampere 2013.
- Ellonen, Noora – Rantaeskola, Satu (toim.). Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Tampere 2016.
- Ervo, Laura. Suomalaisen prosessin kompastuskivet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä. Alun perin teoksessa: prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä. Antti Jokela juhlaulkaisu. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Juhlaulkaisu N:o 14. Männistö, Jarkko (toim.). Turku 2004. Julkaistu Edilexissä 3.1.2006.
- Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko. Esitutkinta ja pakkokeinot. Alma Talent Oy. Helsinki 2020.
- Fredman, Markku. Rikosasianajajan käsikirja. Alma Talent Oy. Helsinki 2021.
- Haapasalo, Jaana. Lapsen kuuleminen oikeuspsykologian kannalta. Oikeus 3/2000, s. 386–390.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna. Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna. Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna, Nieminen Liisa (toim.), Lapsioikeus murroksessa. Helsingin Kamari Oy. Helsinki 2013a, s. 17–52.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna. Uusi lapsioikeus. Oikeuden avantgarde. Juha Karhun juhla-kirja 2013b. (Jaakko Husa, Petri Keskitalo, Tuula Linna ja Eva Tammi-Salminen toim.). Alma Talent. Saatavissa: [Verkkokirjahylly>Artikkelit>Juridiikan artikkelit](#).
- Hakalehto-Wainio, Suvianna. Lasten oikeusturva lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta. Teoksessa: Hänninen, Sakari – Kotkas, Toomas – Nykänen, Eeva – Pajukoski, Marja – Sakslin Maija (toim.), Muuttuva sosiaalioikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2013c, s. 297–330.
- Hakalehto, Susanna. Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent Oy. Helsinki 2018.
- Hallberg, Heikki. Oikeusturva. Teoksessa: Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), Perusoikeudet. Oikeuden perusteokset. Päivittyvä hakuteos. Alma Talent Oy 2010.

- Heikkilä, Marjukka – Rantaeskola, Satu – Suikkanen-Malin, Tuija. Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia Oy. Tyvää-Vammala-Sastamala 2018.
- Heikkilä, Marjukka – Rantaeskola, Satu. Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Työpaperi 19/2022. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki 2022.
- Helenius, Dan. Puolustaja, asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja ja tukihenkilö. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021, s. 456–465.
- Helenius, Dan – Linna, Tuula. Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy. Helsinki 2021.
- Hirvelä, Päivi. Lapsi rikosprosessissa. Erityisesti inestien todistamisen ongelmat. Werner Söderström lakitieto Oy. Porvoo 1997.
- Hirvelä, Päivi. Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Alma Talent Oy. Helsinki 2006.
- Hirvelä, Päivi. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Alma Talent Oy. Helsinki 2007.
- Hirvelä, Päivi – Vuento, Marja. Rikosprosessi. Teoksessa: Taskinen, Sirpa (toim.), Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi 2003, s. 118–131.
- Hirvonen, Ari, Mitkä menetelmät? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja (17). Helsinki, 2011.
- Hupli, Tuomas – Lappalainen, Juha. Asianosaisten edustajat ja avustajat. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021, s. 403–495.
- Jokela, Antti. Rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy. Helsinki 2018.
- Jonkka, Jaakko. Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:6. Helsinki 1992.
- Kainulainen, Heini – Saarikkomäki, Elsa. Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 126. Helsinki 2014.
- Kallio, Pentti – Salo, Eeva. Lapsen pahoinpitelyepäilyn selvittäminen. Teoksessa Taskinen, Sirpa toim. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saarijärvi 2003, s. 36–47.
- Kangas, Urpo. Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Alma Talent. Helsinki 2019.
- Kukkonen, Reima – Tolvanen, Matti. Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Alma Talent Oy. Helsinki 2011.

- Kuuliala, Matti – Tornberg, Johanna. Suomen edunvalvontaoikeus. Alma Talent Oy. Helsinki 2015.
- Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo. Siviiliprosessi I. Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Alma Talent Oy. Helsinki 2022.
- Lansdown, Gerison. Best interests of the child and the right to be heard. Euroopan komission julkaisussa: The best interests of the child – A dialogue between theory and practice. Euroopan neuvosto 2016, s. 31–35.
- Lapinleimu, Otso – Tammi, Tiina. Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet. Teoksessa: Marjomaa, Paula – Laakso, Milja (toim.), Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset Ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki 2010, s. 37–57.
- Lappalainen, Juha – Vuorenpää, Mikko. Tuomari ja tuomarinvirka. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021, s. 259–285.
- Launiala, Mika. Esitutinnan funktiot ja eriytetty funktioajattelu. Oikeus 2/2010. Refereeartikkelit, s. 116–137.
- Lehtinen, Mira – Rossi, Maria. Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Grano Oy 2022. Verkossa: <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>.
- Linna, Tuula. Hakemuslainkäyttö – hakemusasioiden käsittely käräjäoikeuksissa. Alma Talent. Helsinki 2022.
- Linnanmäki, Kirsikka – Tolonen, Hannele. Uudistunut lapsenhuoltolaki. Alma Talent. Helsinki 2020.
- Minkkinen, Panu. Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa ja menetelmä? Lakimies 7–8/2017, s. 908–923.
- Niemi, Johanna. Esitutkinta. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021, s. 863–886.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna. Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Alma Talent Oy 2004.
- Nieminen, Liisa. Lasten tahdonvastaista huostaanottoa koskevan päätöksentekojärjestelmän uudistaminen – ”mission impossible”? Lakimies 1/2022, s. 59–95.
- Ojala, Timo. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita Publishing Oy. Porvoo 2012.
- Pajulammi, Henna. Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna, Nieminen Liisa (toim.), Lapsioikeus murroksessa. Helsingin Kamari Oy. Helsinki 2013, s. 89–125.
- Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti. Euroopan ihmis-oikeussopimus. Alma Talent Oy. Helsinki 2018.
- Rantaeskola, Satu. Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. Alma Talent. Helsinki 2021.

- Rautio, Jukka. Asianosaiset rikosprosessissa. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021a, s. 428–438.
- Rautio, Jukka. Lähestymiskiellomenettely. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021b, s. 1409–1421.
- Silvennoinen, Elisa. Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Grano Oy. 2020.
- Silvennoinen, Elisa. Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Lakimies 2/2021, s. 260–264.
- Tapanila, Antti. Seksuualirikokset ja oikeudenkäynti. Alma Talent Oy. Helsinki 2023.
- Taskinen, Sirpa. Teoksessa: Taskinen, Sirpa (toim.), Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen: asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki 2003.
- Tuominen, Mia. Lapsen edunvalvonta esitutinnan näkökulmasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja. Tampere 2014.
- Toivonen, Virve-Maria. Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent Oy. Helsinki 2017.
- Tolonen, Hannele. Kuka asiani omistaa? Alaikäinen läheisasianomistaja ja oikeus kieltäytyä todistamasta. Teoksessa: Oikeutta oikeudenkäynnistä täytäntöönpanoon. Tuula Linnan juhlakirja 2017 (Juhana Riekkinen toim.). Alma Talent Oy. Saatavissa: [Verkkokirjahylly>Artikkelit>Juridiikan artikkelit](#).
- Tolvanen, Matti. Läheisasianomistajan vaitiolo-oikeus rikosprosessissa. Teoksessa: Huuh-tanen, Joonas – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Niemi, Matti Ilmari – Weckström Katja, Modernit perhesuhteet ja oikeus. Alma Talent Oy. Liettua 2021, s. 111–125.
- Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko. Prosessin päälajit ja tehtävät. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021a, s. 59–80.
- Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko. Periaatteet prosessioikeudessa. Teoksessa: Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2021b, s. 115–227.
- Viljanen, Veli-Pekka. Perusoikeuksien rajoittaminen. Teoksessa: Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), Perusoikeudet. Oikeuden perusteokset. Päivittyvä hakuteos. Alma Talent Oy 2011.
- Vuorenpää, Mikko. Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Talentum Media Oy. Helsinki 2014.

Välimäki, Pertti. Edunvalvontaoikeus. Alma Talent Oy. Helsinki 2013.

Virallislähteet

Kansainväliset

Euroopan komissio, Euroopan neuvosto, Oikeusasioiden pääosasto, (2015) Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä: Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksynyt 17. marraskuuta 2010. Julkaisutoimisto.

Lasten oikeuksia koskeva Euroopan unionin strategia 2021. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle COM (2021) 142 final. Bryssel 24.3.2021.

UN Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5 (2003). General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para 6.) (Yleiskommentti No. 5)

UN Committee on the Rights of the Child. General Comment No. 7 (2005). Implementing child rights in early childhood. (Yleiskommentti No. 7)

UN Committee on the Rights of the Child, General Comment No.14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3, para.1) (29.5.2013) (Yleiskommentti No. 14)

Kansalliset

EV 305/2022 vp, Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen HE 217/2022 eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi

HaVL 37/2022 vp, Hallintovaliokunnan lausunto hallituksen esitykseen HE 217/2022 eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi

HE 14/1985 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle Esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi

HE 82/1995 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi

HE 41/1998 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 146/1998 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi

HE 52/2006 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta

HE 252/2006 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 222/2010 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi

HE 46/2014 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

HE 66/2015 vp, Hallituksen esitys laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 88/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 143/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle lähestymiskiellon tehostamista koskevaksi lainsäädännöksi

HE 144/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain 3 luvun 11 §:n ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 a §:n ja 5 luvun 13 §:n muuttamisesta

HE 217/2022 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi

HE 217/2022 vp PeV, 14.12.2022, oikeustieteen tohtori Markku Fredman asiantuntijalausunto

HE 217/2022 vp LaV, 13.01.2023, asianajaja Jussi Sarvikivi, Suomen Asianajaliitto asiantuntijalausunto

LaVM 30/2022 vp, Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esitykseen HE 217/2022 eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi

OMML 44/2018, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2018:44, Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi

OMML 2022:14, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, rikosprosessin tehostaminen, työryhmämietintö

OMML 2022:37, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:37, rikosprosessin tehostaminen, lausuntotiivistelmä

SM 14/2016, sisäministeriön julkaisu 14/2016, rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja

STM 27:2019, sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:27. Väkivallaton lapsuus. Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025

Euroopan unionin lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta (uhridirektiivi)

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/92/EU, lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2004/68/YOS korvaamisesta

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta. (Istanbulin sopimus, 2015)

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan. (Lanzaroten sopimus 2007)

Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999)

Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991)

Internetlähteet

Barnahus- laatustandardit. Suuntaviivat monialaisen viranomaisyhteistyön toiminnalle lapsiuhrien ja -todistajien auttamiseksi. Tiivistelmä. 2017. Olivia Lind Haldorsson, Child Circle. Julkaisija Itämeren valtioiden neuvoston sihteeristö ja Child Circle. Saatavilla: https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/FI_StandardsSummary_FI-NAL.pdf . Viitattu 28.1.2023.

Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 2/2017. Piiskasta jäähypenkkiin – suomalaisten kasvatustasanteet ja kuristusväkivallan käyttö 2017. Sauli Hyvärinen. Lastensuojelun keskusliitto 2017. Saatavilla: <https://www.lskl.fi/julkaisut/piiskasta-jaahypenkkiin/>. Viitattu 28.1.2023

Muut

Poliisihallituksen ohje POL-2019-34669. Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Voimassaoloaika 1.1.2020-31.12.2024.

Poliisihallituksen ohje 2020/2013/5071. Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Voimassaoloaika 1.1.2014-31.12.2018.

Valtakunnansyyttäjän ohje VKS: 2018:1. Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Dnro 042/31/18 19.12.2018. Verkossa: <https://syyttajalaitos.fi/vks-2018-1-syyttajalle-ilmoitettavat-rikosasiat-ilmoitusmenettely-ja-syyttajan-toimenpiteet>. Viitattu 28.1.2023

Oikeus- ja muu ratkaisukäytäntö

Korkein oikeus

KKO 2004:44

KKO 2008:84

KKO 2012:109

KKO 2013:96

KKO 2015:20

KKO 2016:24

KKO 2019:50

KKO 2021:5

KKO 2022:66

KKO 2022:79

Hovioikeudet

Rovaniemen hovioikeus 27.12.2013 nro 1026, dnro H13/190
Helsingin hovioikeus 8.12.2022 nro. 1705 dnro S22/2469

Muiden viranomaisten ratkaisut

AVKS 535/21/07 21.1.2008
AVKS 257/21/21 29.11.2022
AVKS 533/21/20 3.11.2021
AVKS 305/21/20 7.10.2022
EOA 335/4/12 23.8.2013
EOA 1299/2018 30.5.2018
EOA 3150/2019 5.6.2020

LYHENTEET

AVKS	Apulaisvaltakunnansyyttäjä
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999)
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
HaVL	Hallintovaliokunnan lausunto
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
HolhTL	Laki holhoustoimesta (442/1999)
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
LOS	Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimus (60/1991)
LSL	Lastensuojelulaki (417/2007)
LähKL	Laki lähestymiskiellosta (898/1998)
KKO	Korkein oikeus
OAL	Oikeusapulaki (257/2002)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OMML	Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
SM	Sisäministeriö
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö

1. JOHDANTO

1.1 Aluksi

*Hirvelää siteeraten: ”Lapsen ja rikosprosessin rinnastaminen on kuin asettelisi yhteen kahta toisiinsa sopimatonta elementtiä.”*¹ Rikosprosessuaaliset menettelytavat on klassisesti luotu siten, että ne palvelevat kahden tasavertaisen osapuolen tarpeita.² Näin ollen lapset tarvitsevat oikeuksiensa turvaamiseksi erillistä lainsäädäntöä, jossa lapsen erityinen asema on huomioitu. Lapsen erityisen haavoittuva asema huomioiden on ensisijaista, että menettelyt koskien tämän oikeuksien toteutumista ja niiden turvaamista ovat tehokkaita, ja että ne suojaavat lasta tarpeettomalta lisähaitalta ja uudelleentraumatisoinnilta.³ Lapsen ei koskaan tulisi joutua rikoksen uhriksi. Tältä ei kuitenkaan voida täysin välttyä. Lapsen ei voida odottaa ymmärtävän tähän kohdistuneita oikeudenloukkauksia tai kykenevän huolehtimaan oikeuksiensa turvaamisesta ja toteutumisesta. Lapset tarvitsevat vajaavaltaisesta ja haavoittuvasta asemastaan johtuen näin ollen erityistä suojaa sekä jonkun, joka huolehtii näiden oikeuksien huomioimisesta ja oikeusturvan toteutumisesta – toisin sanoen edunvalvojan.

Edunvalvonnan tarve rikosprosessissa⁴ pohjautuu kansallisen lainsäädännön näkökulmasta erityisesti lapsen vajaavaltaiseen asemaan ja siitä johtuvaan rajoitettuun tai kokonaan puuttuvaan puhevaltaan. Lapsen huoltajat ovat lain nojalla myös tämän edunvalvojia. Pääsäännön mukaan alaikäisen ollessa tämän puhevaltaa käyttää huoltaja, mutta 15 vuotta täyttäneellä on huoltajan ohella rinnakkainen puhevalta. Ulkopuolisen puolueettoman edunvalvojan sijaisen määrääminen on tarpeen, jos lapsen legaalinen edustaja – huoltaja – on intressiristiriidan, passiivisuuden tai esimerkiksi mielenterveysongelmien vuoksi estynyt huolehtimaan lapsen edusta rikosprosessissa.⁵ Erikseen määrättävä edunvalvoja siis sijaistaa huoltajaedunvalvojaa lasta koskevassa rikosprosessissa ja huolehtii rikosprosessissa lapsen oikeuksien ja edun valvomisesta sekä puhevallan käytöstä. Lapsen huoltajien ollessa kykenevämpiä puolueettomasti valvomaan lapsen etua rikosprosessissa, huoltaja lapsen edun

---

¹ Hirvelä 1997, s. 11.

² Ks. lähemmin Hirvelä 1997, s. 11.

³ Uudelleentraumatisoinnin estäminen on yksi perustavanlaatuisista ja johtavista tavoitteista lapsiuhreja koskevassa kansainvälisessä viitekehyksessä. Ks. aiheesta lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat kohta IV A.3.11. Alttius uudelleen uhritumiselle on tunnistettu myös uhridirektiivissä, kohta 57.

⁴ Rikosprosessilla tarkoitetaan tässä rikosprosessia sen laajassa merkityksessä, sisältäen oikeudenkäynnin lisäksi myös esitutkinnan ja syyteharkinnan. Rikosprosessin määritelmästä ks. esimerkiksi Virolainen – Vuorenperä 2021a, s. 65.

⁵ Tuominen 2014, s. 9. Myös Ellonen 2013, s. 65.

ensisijaisena valvojana väistyy ja vastuu enenevässä määrin siirtyy viranomaisille – esitutkintalakia koskevassa tarkastelussa ensin esitutkintaviranomaiselle ja edunvalvojan määräyksestä päättävälle tuomarille tai käräjänotaarille ja päätöksellä määrättävälle edunvalvojalle. Tällöin myös velvollisuus huolehtia lapsen oikeusturvan toteutumisesta sekä lapsen edun ja oikeuksien huomioimisesta siirtyy enenevässä määrin näille.

Lasten oikeuksien kehitys suomalaisessa oikeustieteessä on ollut hidasta ja lasten oikeuksiin on vasta 2000-luvun alun jälkeen kiinnitetty enenevässä määrin huomiota ja saatettu osaksi yhteiskunnallista keskustelua.⁶ Euroopan unionin tasolla lasten ja erityisesti lapsiuhrien oikeuksien on katsottu olevan nyt korkeimmalla tasolla kuin koskaan aiemmin.⁷ Erityisen haavoittuvassa asemassa olevien uhrien, kuten lasten, asemaa parannettiin merkittävästi rikoksen uhrien oikeuksien ja suojelun vahvistamisesta annetulla direktiivillä (Uhridirektiivi, 2012/29/EU). Direktiivillä asetettiin jäsenvaltioille velvollisuus huomioida ja suojella erityisen haavoittuvassa asemassa olevia uhreja. Lasten osalta direktiivillä asetettiin jäsenvaltioille velvollisuuksia liittyen lapsen edun huomioimiseen, lapsikeskeiseen lähestymistapaan, lapsen kuulemiseen, yksityisyyden suojaan ja erityisen suojelun tarpeeseen sekä sen arviointiin.⁸ Uhridirektiivillä asetettiin myös velvollisuus huolehtia, että lapsella on oikeus erityisedustajaan rikosprosessissa, jos vanhempainvastuunkantajat eivät voi edustaa lasta.⁹ Uhridirektiivillä tämä velvollisuus vahvistettiin koskemaan kaikkia rikoksia. Ennen uhridirektiiviä tämä velvollisuus koski vain seksuaalirikoksen uhreja.¹⁰ Kansallisessa lainsäädännössä tämä velvollisuus on toteutettu mahdollistamalla puolueettoman edunvalvojan määrääminen lapselle rikosprosessia varten.

Euroopan unionin tendenssi korostaa lapsiuhrien oikeuksia on johtanut siihen, että kansallisesti lapsiuhrien asemaa ja edunvalvontaa on pyritty parantamaan. Ensinnäkin huomiota on

---

⁶ Hakalehto-Wainio 2013a, s. 26. Samoin Toivonen 2017, s. 25. Lapsen oikeuksien sopimuksen asettamien velvoitteiden huomioimisesta kansallisessa lainsäädännössämme on myös ylipäätään kritisoitu. Kriitikistä esimerkiksi Hakalehto-Wainio 2011, s. 510–512.

⁷ Aloitteita lasten oikeuksien parantamiseen on tehty viime vuosikymmenten aikana esimerkiksi liittyen lapsikauppaan, lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja riistoon ja kadonneisiin lapsiin sekä lapsiystävälliseen oikeusjärjestelmään. Ks. direktiivit 2012/29/EU, 2011/92/EU sekä 2016/800. Myös niin kutsutut Lanzaroten sopimus (SopS 88/2011) vuodelta 2007 ja Istanbulin sopimus (SopS 53/2015) vuodelta 2015. Aiheesta ks. myös Lasten oikeuksia koskeva Euroopan unionin strategia vuodelta 2021.

⁸ Uhridirektiivi täytäntöönpantiin kansallisesti 1.2.2016. Implementoinnin yhteydessä tehtiin muutoksia kymmenen eri lakiin tavoitteena parantaa asianomistajien oikeuksia. Lapsiuhrien kannalta oleellinen muutos oli erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan kuulusteluun sekä erityisen suojelutarpeen arviointiin liittyvät uudet säännökset. Ks. HE 66/2015 vp, s. 44–48.

⁹ Tämä velvollisuus on todettu myös Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Ks. Suuntaviiva 37.

¹⁰ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/92/EU lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2004/68/YOS korvaamisesta art. 20.

kiinnitetty käsittelyiden keston sekä edunvalvottavien piirin laajentamiseen.¹¹ Lasten edunvalvontaan rikosprosessissa on myös kiinnitetty huomiota, mutta suurempia muutoksia ei vielä ole saatettu vireille.¹² Niitä on varmasti kuitenkin odotettavissa seuraavien vuosien aikana.

Edunvalvojan sijaisen määräämiseen liittyvät menettelyt näyttävät tuoreiden tutkimusten mukaan vaihtelevan laajasti valtakunnallisella tasolla, mikä osin voi osoittaa lainsäädännön olevan joko puutteellista tai vaikeasti tulkittavaa.¹³ Erityisesti huolta on herättänyt edunvalvonnan tarpeen tunnistaminen, edunvalvojan sijaisen määräämiseen liittyvien prosessien vaihtelevuus eri tuomioistumissa ja edunvalvojan sijaisen määräämistä koskevien asioiden käsittelyn kesto.¹⁴ Voimassa oleva lainsäädäntö sisältää hyvin vähän erityissääntelyä lapsen edunvalvonnan järjestämisestä rikosprosessissa, eikä se aseta edunvalvonnalle rikosprosessissa tarkkoja sisällöllisiä vaatimuksia.¹⁵ Vaikka lapsen oikeus edunvalvojaan rikosprosessissa on lainsäädännöllä tunnistettu, voidaan perustellusti kysyä, turvaako ja huomioiko voimassa oleva edunvalvontaa koskeva lainsäädäntö lapsen oikeusturvan riittävällä tavalla ja miten tätä olisi mahdollista parantaa. Tähän kysymykseen pyrin tässä tutkielmassa vastaamaan.

---

¹¹ Viimeisimpinä kansallisista uudistuksista mainittakoon rikosprosessin nopeuttamista lapsiin kohdistuneissa rikoksissa koskeva lakimuutos, jonka on määrä astua voimaan syksyllä 2023. Ks. HE 144/2022 vp. Lisäksi edunvalvontaan liittyviä muutoksia koskeva HE 217/2022 vp on hyväksytty 8.3.2023.

¹² Näistä esimerkiksi Terveyden- ja hyvinvoinninlaitoksen suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikos- ja lastensuojeluasioissa, ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022. Tällä hetkellä on myös käynnissä niin kutsuttu Barnahus -hanke, jonka tarkoituksena on tehostaa lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosesseja sekä väkivaltaa kokeneiden lasten tukea ja hoitoa. Barnahus -hanke on osa kansainvälistä Promise -hankesarjaa, jonka taustalla ovat eurooppalaiset Barnahus laatustandardit. Kansallinen hanke-aika päättyy vuonna 2024. Ks. aiheesta lisää <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke> sekä Barnahus laatustandardit 2017. Aiheesta myös STM 27:2019.

¹³ Heikkilä ja Rantaeskola ovat THL:lle laatimassaan suunnitelmassa nostaneet laajasti esille kehittämistarpeita liittyen edunvalvontaan lastensuojelu- ja rikosasioissa. Heikkilä ja Rantaeskola ovat suunnitelmaa varten käyttäneet aineistona eri toimijoille tehtyjä kyselyitä sekä asiantuntijahaastatteluita, ja niiden perusteella muotoilleet lainsäädäntöehdotuksiksi kyselyiden perusteella ilmenneet ongelmat. Suunnitelmassa on kuitenkin tyydytty toteamaan kerätyn aineiston perusteella ilmenneet ongelmat sekä esitetty lainsäädännön muutostarpeet näihin perustuen, tarkastelematta voimassa olevan lainsäädännön riittävyttä ja kattavuutta kokonaisvaltaisesti. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022. Suunnitelmassa esitetyt kannanotot innostivat tutkimaan voimassa olevaa lainsäädäntöä tarkemmin.

¹⁴ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 2.

¹⁵ Kansallisesti lasten edunvalvonnan järjestämistä rikosasioissa koskevalle erityissääntelylle on katsottu olevan mahdollisesti tarvetta erityisesti lasten yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi. Ks. Heikkilä-Rantaeskola 2022, s. 82.

1.2 Tutkimuskysymys, metodi ja aiheen rajaus

Tutkielma käsittelee rikosasiassa asianomistajana olevan lapsen edunvalvontaa erityisesti niissä tilanteissa, joissa lapsen ensisijaiset edunvalvojat – huoltajat – eivät puolueettomasti voi valvoa lapsen etua rikosprosessissa. Tutkielman tavoitteena on tuottaa lisätietoa sekä hahmottaa lapsen edunvalvontaa koskevan lainsäädännön ongelmakohtia lapsen oikeusturvan toteutumisen lähtökohdista ja analysoida näiden mahdollisia ratkaisuja. Tutkielman pääasiallinen tutkimuskysymys on selvittää, *toteutuuko lapsen oikeusturva edunvalvojan määräämistä ja hakemista koskevissa menettelyissä voimassa olevan lainsäädännön valossa.*

Jotta kysymykseen on mahdollista vastata, tulee ensin selvittää lapsen asema, ja mitä lapsen edulla ja oikeusturvalla rikosprosessissa tarkoitetaan. Tämä vastaa samalla kysymykseen siitä, miksi lapsen edunvalvonnasta on huolehdittava. Tämän jälkeen tarkastellaan edunvalvojan sijaisen hakemis- ja määräämisprosessia. Edunvalvojan sijaisen määräämisellä on keskeinen rooli lapsen oikeusturvan takeena erityisesti rikosprosessin alkuvaiheissa. Mikäli menettely ei ole riittävän tehokasta, on sillä suora liityntä rikoksen selvittämiseen. Rikoksen selvittäminen on yksi osa lapsen oikeusturvan toteutumista.¹⁶

Lapsen edunvalvontaa rikosprosessissa on aiheena laaja. Rajauksia on luonnollisesti jouduttu tekemään. Tutkielmassa ei oteta kantaa esimerkiksi lapsen suojelullisiin näkökulmiin tai edunvalvonnan sisältöön, kuten edunvalvojan tehtäviin. Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty myös tilanteet, joissa edunvalvojan sijainen määrätään todistajan asemassa olevalle lapselle.¹⁷ Edunvalvontaan, lapsen asemaan rikosprosessissa ja lapsen oikeuksien sekä edun toteutumiseen liittyy useita muitakin oikeudellisesti relevantteja kysymyksiä, jotka enemmälti on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.¹⁸ Osaan näistä palataan jatkotutkimustarpeita koskevassa jaksossa 6.2.

---

¹⁶ Rikosprosessin tarkoituksista ja tehtävistä ks. Virolainen – Vuorenperä 2021a, s. 75–76. Rikosprosessin tavoitteista ja tehtävistä myös Jonkka 1992, s. 13–17 ja Launiala 2010. Lapsen oikeusturvan sisältöä tarkastelen tarkemmin jaksossa 2.2.

¹⁷ Edunvalvojan määräämisestä todistajalle ks. HE 217/2022 vp, s. 80.

¹⁸ Yksi edunvalvonnan sisällön kannalta relevantti kysymys liittyy esimerkiksi edunvalvojan puhevallan laajuuden ja lapsen itsemääräämisoikeuden väliseen punnintaan. Kenellä on lapsen puolesta oikeus vedota kieltäytymisoikeuteen? Kieltäytymisoikeudesta ja sen rajoituksista lapsen ollessa asianomistajana on oikeuskirjallisuudessa esitetty laajasti kantoja. Ks. Tolonen 2017 ja Tapanila 2023, s. 135–136. Läheisasianomistajan vaihtolo-oikeudesta ks. Tolvanen 2021, s. 111–125. Myös Silvennoinen 2020, s. 371–383, sekä Taskinen 2003, s. 110. Yleisesti kieltäytymisoikeudesta Helenius – Linna 2021, s. 486–494.

Tutkielma on metodiltaan lainopillinen. Tutkielman tavoitteena on tulkita ja systematisoida voimassa olevaa lainsäädäntöä. Lainoppi metodina palvelee tätä tavoitetta parhaiten.¹⁹ Vaikka metodina lainoppia on kritisoitu ja pidetty suppeana, pidän sitä tutkielman aihe ja tarkoitus huomioiden perusteltuna. Tutkielman yhtenä tavoitteena onkin tuottaa lisätietoa ja systematisoida voimassa olevaa lainsäädäntöä erityisesti tuottaen lisätietoa lainsoveltajille, juristeille sekä tuomioistuimelle.²⁰ Tutkielmassa esitetään myös *de lege ferenda* kannanotoja. Tutkielman pääasiallinen tutkimussuuntaus on prosessioikeudellinen, tarkemmin rikosprosessioikeudellinen. Lapsi oikeuksien subjektina ja lapsen oikeudet ovat kuitenkin erottamaton osa tätä tutkielmaa, mikä edellyttää myös lapsioikeudellisten näkökulmien – lapsen aseman ja oikeuksien – tarkastelemista.²¹ Tutkielma on täten osin myös lapsioikeudellinen.

Lainsäädäntöä systematisoidessa ja tulkittaessa on jouduttu turvautumaan niin lain sanamuodon mukaiseen, systemaattiseen, laajentavaan sekä analogiseen tulkintaan.²² Jos lain sanamuodon mukainen tulkinta ei ole johtanut lapsen edun ja oikeusturvan kannalta oikeaan ratkaisuun, on lainsäädäntöä pyritty tulkitsemaan ensisijaisesti niiden kautta. Lapsen edun ensisijaisuuden vaatimus huomioiden tätä voidaan perusteltuna tulkintatapana. Lähdeaineisto koostuu pääosin kotimaisesta lähdeaineistosta. Tutkielmassa keskiössä on kansallisen lainsäädännön tarkastelu, minkä takia kotimaisen lähdeaineiston, sekä Suomea velvoittavien kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön käyttö lähdemateriaalina on perusteltua. Tutkimusaineistona on käytetty laajasti lainvalmisteluasiakirjoja, mutta myös oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä.

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielma rakentuu johdannon sekä johtopäätöksien lisäksi neljästä pääluvusta. Tutkielman rakenteessa on haluttu korostaa eri toimijoiden, kuten esitutkintaviranomaisen ja tuomioistuimen välistä työnjakoa rikosprosessuaalista edunvalvontaa koskevissa kysymyksissä. Ensimmäisessä pääluvussa keskitytään kuitenkin tutkielman aiheen kannalta oleelliseen henkilöön – lapseen. Luvussa käsitellään lapsen vajaanvaltaista asemaa, lapsen edun määrittelmää rikosprosessuaalisesta näkökulmasta sekä lapsen oikeusturvan sisältöä. Luku voidaan

---

¹⁹ Hirvonen 2011, s. 22.

²⁰ Tätä onkin pidetty klassisesti lainopillisen tutkimussuuntauksen tarkoituksena. Ks. Minkkinen 2017, s. 909.

²¹ Lapsioikeuden määritelmästä ks. Hakalehto 2018, s. 11–14. Lapsioikeuden kehityksestä esimerkiksi Hakalehto-Wainio 2013b.

²² Tulkintavaihtoehtoista tarkemmin Hirvonen 2011, s. 39.

mieltää myös tutkielman kannalta oleellisia käsitteitä määritteleväksi luvuksi. Sen tarkoituksena on kuvata lapsen edun sisältöä rikosprosessissa, samoin kuin lapsen oikeusturvaa ja sitä, miksi lapsi on edunvalvonnan tarpeessa.

Luvussa 3 tarkastelu suunnataan esitutkintaan. Tässä luvussa tarkastellaan niitä kysymyksiä, jotka liittyvät olennaisesti esitutkintaviranomaiseen ja esitutkintavaiheeseen. Luvussa käsitellään ensiksi edunvalvojan sijaisen tarpeen tunnistamista, johon liittyy olennaisesti edunvalvojan sijaisen määräämisen edellytyksenä oleva huoltajaedunvalvojan ja lapsen välisen ristiriidan tarkastelu. Esitutkintaviranomainen perinteisesti ensimmäisenä viranomaisena tutkii eturistiriidan olemassaolon. Pidän näin ollen tarkoituksenmukaisena sijoittaa eturistiriitaa koskevan lainsäädännön tarkastelun osaksi esitutkintaa koskevaa lukua, vaikka se osaltaan liittyy myös tuomioistuimen harkintavaltaan, mitä tarkastellaan laajemmin luvussa 4. Luvussa otetaan kantaa myös siihen, onko edunvalvojan sijaisen määrääminen esitutkinnan esiselvityksen aikana nykylainsäädännön valossa mahdollista, ja miksi edunvalvonnasta huolehtiminen esitutkinnan aikana on lapsen oikeusturvan kannalta erityisen tärkeää. Neljännessä ja viidennessä pääluvussa tarkasteltavat kysymykset liittyvät osin toisiinsa. Neljännessä luvussa tarkastellaan edunvalvonta-asian ratkaisemista tuomioistuimessa. Viides luku käsittelee väliaikaismääräystä ja sen käytettävyyttä rikosprosessissa. Väliaikaismääräystä koskevan tarkastelun eriyttämisellä kokonaan omaksi pääluvukseen on tutkielmassa haluttu painottaa sen merkittävyyttä lapsen oikeusturvan takaajana.

Lapsella tarkoitetaan tässä tutkielmassa Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (LOS, SopS 60/1991) 1 artiklan määritelmän mukaisesti jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä. Tutkielmassa on käytetty myös termiä rikosprosessuaalinen edunvalvonta, jolla on haluttu painottaa rikosprosessia koskevien tilanteiden erillisyyttä klassisesti edunvalvonnaksi miellelystä päämiehen taloudellisiin asioihin liittyvästä edunvalvonnasta.

1.4 Lainsäädännöllinen viitekehys

Tutkielman lainsäädännöllinen viitekehys kostuu pääosin esitutkintalain (ETL, 805/2011), holhoustoimilain (HolhTL, 442/1999) ja oikeudenkäymiskaaren (OK, 4/1734) säännöksistä. Tarkastelun keskiössä ovat kuitenkin ne tilanteet, joissa edunvalvojaa haetaan ja määrätään ETL 4:8:n nojalla.

Ennen vuotta 2014 oikeustila lasten edunvalvonnan järjestämisestä rikosasioissa oli epäselvä.²³ Lapsen edun katsottiin edellyttävän, että myös esitutkintalaissa säännellään erikseen edunvalvojan sijaisen määräämisestä alaikäiselle asianomistajalle. Säännökseen haettiin mallia lastensuojelulain (LSL, 417/2007) 22 §:stä.²⁴ Esitutkintalain 4:8:n mukaisesti tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa.²⁵ Edellytyksenä on myös, ettei edunvalvojan sijaisen määrääminen ole selvästi tarpeetonta. Edunvalvojan sijaisen määräämisen edellytyksenä on näin ollen eturistiriita huoltajan ja asianomistajana olevan lapsen välillä. Esitutkintalain esitöiden mukaan ristiriita on säännönmukaisesti käsillä silloin, kun huoltajaa epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta.²⁶

Edelleen esitutkintalakiin otettiin säännökset koskien edunvalvojan sijaisen palkkiota sekä edunvalvonnan kestoa. Esitutkintalain nojalla annettu edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu, käsittelyn loppuun asti (ETL 4:8.1). Mikäli edunvalvojan määräys on annettu esitutkintalain nojalla, edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista (ETL 4:8.2). Tämä merkitsee poikkeusta holhoustoimilain pääsääntöön, jonka mukaan edunvalvojan palkkio tulee korvattavaksi päämiehen varoista (HolhTL 44.2 §). Edunvalvojaa koskevan sääntelyn sijoittamisella esitutkintalakiin haluttiin mahdollistaa tutkinnanjohtajalle ensinnäkin oikeus, mutta myös velvollisuus hakea edunvalvojan määräämistä. Sääntelyn taustalla oli myös edunvalvojan tarpeen havaitseminen ja esitutkinnan riittävän nopeaan toimittamiseen liittyvät syyt.²⁷ Sisällöllisiä vaatimuksia edunvalvonnalle rikosprosessissa ei tämän yhteydessä kuitenkaan säädetty.

---

²³ Edunvalvojan määrääminen rikosprosessiin oli ennen esitutkintalain säännöksiä kuitenkin käytännössä mahdollista. Ennen esitutkintalain edunvalvontaa koskevia säännöksiä oikeus ja velvollisuus edunvalvojan hakemiseen oli sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 10.3 §:n nojalla sosiaaliviranomaisella. Ks. oikeustilasta ennen ETL 4:8:n säätämistä esimerkiksi Hirvelä – Vuento 2003, s. 121 sekä Ellonen 2013, s. 66–67.

²⁴ ETL 4:8:n säätämisen taustalla oli kuitenkin Euroopan Neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan, joka otettiin blankettilakina osaksi kansallista lainsäädäntöä (SopS 539/2011). Yleissopimuksessa asetettiin velvoite nimetä uhrille erityinen edustaja silloin, kun tämä kansallisen lain mukaan saattaa olla asianosaisena rikosoikeudenkäynnissä ja kun uhrin sekä vanhempien vastuuta kantavien henkilöiden välillä on ristiriita, jonka perusteella kyseiset henkilöt eivät voi edustaa lasta oikeudenkäynnissä (VII 31.4). ETL 4:8:aa koskevassa HE 222/2010 vp, yleisperusteluissa viitataan nimenomaisesti edellä esitettyyn yleissopimukseen. Ks. HE 222/2010 vp, s. 47.

²⁵ Muulla laillisella edustajalla viitataan tilanteisiin, joissa huostaanotetun lapsen huolto on järjestetty lastensuojelulain 45 §:ssä tarkoitetulla tavalla. Ks. HE 222/2010 vp, s. 35.

²⁶ On katsottu, että ulkopuolisen edunvalvonnan tarve pitäisi aina tulla harkittavaksi, jos lapsen epäillään perhepiirissä kohdistuneen seksuaali- tai pahoinpitelyrikos. Ks. Tuominen 2014, s. 18.

²⁷ HE 222/2010 vp, s. 48.

Esitutkintalaki ei myöskään tyhjentävästi määrittele niitä tilanteita, joissa huoltajan tai muu pykälässä mainitun tahon katsotaan olevan kykenemätön puolueettomasti valvomaan lapsen etua asiassa.

Edunvalvonnalla on klassisesti tarkoitettu päämiehen varallisuuden ja tulojen hoito- ja valvontajärjestelmää, sekä vajaavaltaisen puhevallan käyttöä varallisuus oikeudellisissa oikeustoimissa.²⁸ Edunvalvonnan tarkoituksena on valvoa sellaisten henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan (HolhTL 1 §). Edunvalvontaoikeuden ydinsisällön piiriin on katsottu kuuluvan erityisesti ne kysymykset, jotka koskevat vajaavaltaisen henkilön taloudellisiin asioihin.²⁹ Edelleen edunvalvojalla voi myös olla oikeus edustaa päämiestään myös sellaisissa henkilöä koskevissa asioissa, joiden merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään.³⁰ Edellä esitetyt kuvastavat holhustoimilain suojaamistarkoitusta, joka on lähinnä taloudellinen. Miten taloudellisten intressien valvomista varten luotu holhustoimilaki tosiasiassa siis soveltuu rikosprosessuaaliseen edunvalvontaan yleislakina? Täysin selvää vastausta tähän kysymykseen ei lainsäädännöstä tai sen esitöistä ole johdettavissa. Esitutkintalain esitöiden mukaan holhustoimilain noudattaminen soveltuvin osin tarkoittaisi muun ohella, että sovellettavaksi tulisivat edunvalvonnan tarpeesta ilmoittamista koskeva HolhTL 91 § sekä edunvalvojan henkilöä koskeva HolhTL 5 § ja holhustoimilain edunvalvojan tehtävän lakkaamista koskevat säännökset.³¹ Myös HolhTL 79 §:n soveltuvuus on nykyisin vahvistettu.³² Esitöissä todettu viittaisi osaltaan siihen, ettei kaikkia holhustoimilain säännöksiä olisi tarkoitettu soveltuviksi esitutkintalain nojalla annettuun edunvalvontaan. Tähän viittaa myös esitutkintalain sanamuoto: ”--[n]oudatetaan soveltuvin osin holhustoimesta annetun lain säännöksiä”.

Edunvalvojan sijainen on mahdollista määrätä esitutkintalain, holhustoimilain tai oikeudenkäymiskaaren nojalla. Se, minkä lain nojalla määräys annetaan, on riippuvainen siitä, missä vaiheessa rikosprosessia sijaista haetaan. Esitutkintalain sanamuodon mukaisesti

---

²⁸ Kangas 2019, s. 205.

²⁹ Näkemys voidaan johtaa HolhTL 29 §:stä, jonka mukaan edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, jollei tuomioistuimien ole tehtävää annettaessa toisin määrännyt tai jollei toisin ole säädetty. Ks. HE 146/1998 vp, s. 6 ja s. 42, myös Kangas 2019, s. 207. Taloudellisten asioiden määritelmää tulee kuitenkin tulkita laajasti. Ks. HE 146/1998 vp, s. 146.

³⁰ Korostetun henkilökohtaiset asiat kuten esimerkiksi isyyden tunnistaminen on kuitenkin rajattu ulkopuolelle. Ks. HE 146/1998 vp, s. 42–43. Ks. myös Kangas 2019, s. 224.

³¹ HE 222/2010 vp, s. 197.

³² HE 217/2022 vp, s. 79–80 ja s. 134.

tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle edunvalvoja *esitutkintaa* varten (ETL 4:8). Säännöksen sanamuoto antaa ymmärtää, ettei esitutkintalain nojalla ole mahdollista määrätä edunvalvojaa enää esitutkinnan päättymisen jälkeen.³³ Asian ollessa vireillä tuomioistuimessa, edunvalvoja voidaan määrätä oikeudenkäymiskaaren nojalla *oikeudenkäyntiä* varten (OK 12:4a). Edellä esitetty antaa aiheita epäillä, että mikäli lapsen edunvalvonnan tarve havaitaan syyteharkinnan aikana, olisi edunvalvojan määräys annettava holhustoimilain nojalla.³⁴ Jos edunvalvojan määräys annetaan esitutkintalain tai oikeudenkäymiskaaren nojalla, sovelletaan soveltuvin osin holhustoimilain säännöksiä (ETL 4:8.2 ja OK 12:4a.1). Edunvalvojan määräämisen perusedellytykset ovat lähtökohtaisesti samat riippumatta siitä, minkä lain nojalla edunvalvojan määräys annetaan. Edunvalvojan sijaisen tarve perustuu lähtökohtaisesti sovellettavasta laista riippumatta lojaliteettiristiriitaan.³⁵ Esitutkintalain, holhustoimilain sekä oikeudenkäymiskaaren nojalla annettavien edunvalvojan määräysten oikeusvaikutuksilla on kuitenkin myös eroja, esimerkiksi liittyen siihen, kuka on velvollinen korvaamaan edunvalvojan palkkion ja kulut.³⁶

Edunvalvontaa koskeva sääntely on näin ollen jakautunut useaan lakiin. Ongelmallisena voidaan pitää holhustoimilain soveltuvuutta yleislakina rikosprosessuaaliseen edunvalvontaan, erityisesti niiden toisistaan eroavat suojaamistarkoitukset huomioiden. Edunvalvontaa koskevia säännöksiä ei ole laadittu rikosprosessioikeudellisista näkökulmista, vaan edunvalvontaan rikosprosessissa sovelletaan säännöksiä, joiden taustalla on lähinnä lastensuojelulliset ja perheoikeudelliset periaatteet.³⁷ Holhustoimilain mukaisen edunvalvonnan tarkoituksena on valvoa sellaisten henkilöiden, jotka eivät vajaavaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan, etua ja oikeutta.³⁸ Rikosprosessuaalista edunvalvontaa koskevan lainsäädännön suojaamistarkoitus ei ole täysin selvä. Esitutkintalain 4:8:n sanamuodon perusteella sen suojaamistarkoituksena voidaan kuitenkin pitää ainakin lapsen etua, jolloin suojaamistarkoitus ei ole puhtaasti taloudellinen.

---

³³ Kuuliala – Tornberg 2015, s. 293. Samoin Fredman 2021, s. 654.

³⁴ Mikäli asiaa tulkittaisiin näin ja edunvalvonnan tarve havaitaan vasta syyteharkinnan aikana, ratkaisuna voisi olla, että syyttäjä pyytää esitutkintaviranomaista toimittamaan lisätutkinnan edunvalvojan määräämiseksi ja kuulemiseksi. Tähän palataan laajemmin jaksossa 3.3.

³⁵ Esteellisyyttä ja eturistiriitoja tarkastellaan lähemmin edunvalvonnan tarpeen tunnistamista koskevassa jaksossa 3.2.

³⁶ Tätä kysymystä tarkastellaan lähemmin edunvalvojan vaihtamista koskevassa jaksossa 4.5.

³⁷ Ks. laajemmin Ellonen – Rantaeskola 2016, s. 69. Myös Ellonen 2013, s. 66.

³⁸ Kangas 2019, s. 207

Edunvalvojan määräämisellä on myös liityntä rikosprosessin tarkoituksen toteutumiseen, mikä osaltaan asettaa vaatimuksia edunvalvojan määräämistä koskeviin menettelyihin.³⁹

---

³⁹ Rikosprosessin tehtäviksi voidaan erottaa rikosvastuun toteutuminen, syytetyn oikeusturvasta huolehtiminen, käyttäytymisen ohjaaminen, oikeussuojan antaminen ja konfliktinratkaisu. Ks. Launiala 2010, s. 116.

2. LAPSI RIKOSPROSESSISSA

2.1 Lapsen etu ja oikeudet rikosprosessissa

Lapset ovat vajaavaltaisesta asemastaan huolimatta niin perus- kuin ihmisoikeuksienkin täysimääräisiä haltijoita.⁴⁰ Perustuslain (PL, 731/1999) 6 §:n mukaisesti lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.⁴¹ Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (EIS, SopS 63/1999) ei erikseen ole asetettu lapsille kuuluvia oikeuksia, vaan sen turvaamat oikeudet kuuluvat jokaiselle. Näin ollen esimerkiksi EIS 6 artiklan turvaama oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu myös lapsille. Lapsen edun ensisijaisuus kaikessa lasta koskevassa päätöksen teossa on vahvistettu Lapsen oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen 3.1 artiklassa. Lapsen etu on oikeus, yleinen periaate ja menettelysääntö.⁴² Lapsen etua on tarkasteltava aina tapauskohtaisesti, osana lapsen oikeuksien yleissopimusta, kunnioittaen lasten omia näkemyksiä sekä lapsen oikeutta osallistua asiansa käsittelyyn.⁴³ Lapsen etu voi olla myös lapsen oikeuksia rajoittava.⁴⁴ Lapsen edun ensisijaisuus on yksi lapsen oikeusturvan osatekijä.⁴⁵

Lapsen edun sisältöä rikosprosessissa ei lainsäädännöllä ole määritelty. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei lapsen etu tarkoita *de facto* ainoastaan syyllisyyskysymyksen ratkaisemista, vaan menettelyiden rikosprosessissa on kaikilta osin oltava lapsen edun mukaisia.⁴⁶ Rikosprosessissa lapsen etu edellyttää ensinnäkin lapsen suojelun turvaamista. Lasta on rikosprosessissa kohdeltava siten, ettei siitä aiheudu lapselle vahinkoa.⁴⁷ Näin ollen lapsen edun turvaaminen edellyttää lapsen suojelun turvaamista. Lapsen edun ydinsisältö rikosprosessissa onkin varmistaa, ettei lapselle aiheudu erityistä vahinkoa, ja ettei asian käsittely

---

⁴⁰ Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen turvaamien oikeuksien osalta on erikseen painotettu siinä turvattujen oikeuksien kuuluvan jokaiselle lapselle lapsen iästä riippumatta. Ks. Yleiskommentti No. 7. kohta I.1.

⁴¹ Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan lapsioikeudessa oikeudellista yhdenvertaisuutta lapsiin keskenään samoin kuin yhdenvertaista kohtelua aikuisten kanssa. Yhdenvertaisuus edellyttää niin tehokkaita oikeusturvakeinoja oikeudenloukkausten varalta mutta myös, että lapsilla on oikeus saada näkemyksensä huomioduksi. Ks. Hakalehto 2018, s. 84.

⁴² Yleiskommentti No.14, kohta 6. Lapsen etu vahvistettiin yleisperiaatteeksi jo vuonna 2003. Ks. Yleiskommentti No. 5, kohta 1.

⁴³ Ks. Lansdown 2016, s. 35.

⁴⁴ Ks. Silvennoinen 2021, s. 262.

⁴⁵ Ks. Hakalehto-Wainio 2013c, s. 307.

⁴⁶ Ks. Hirvelä 1997, s. 15.

⁴⁷ Hirvelä 2006, s. 233. Eduskunnan oikeusasiamies on tältä osin esimerkiksi katsonut olevan ilmeinen riski haitan ja vaaran konkretisoitumista, jos lapsen esitutkintakuuleminen järjestetään koulupäivän aikana koulun tiloissa. Ks. EOA/3150/2019, s. 6.

tosiasiassa johda uudelleen traumatisoimiseen.⁴⁸ Rikosten uhrien oikeuksien kannalta sillä, miten heitä prosessissa kohdellaan, on katsottu olevan suora vaikutus uudelleen traumatisoitumiseen.⁴⁹

Lapsen haavoittuva asema ja lapsen suojelliset näkökulmat on kansallisessa rikosprosessissa koskevassa lainsäädännössä tunnistettu laajasti.⁵⁰ Lasta on esitutkinnassa kohdeltava iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla (ETL 4:8), lapsella on esitutkinta kuulustelussa oikeus läheisen henkilön tukeen (ETL 7:14) ja esitutkintaviranomaisen on arvioitava lapsen erityisen suojelun tarve (ETL 7:21 ja ETL 11:9).⁵¹ Lasta ei myöskään lähtökohtaisesti kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa (OK 17:24.3) lapsen suojelemiseksi ylimääräiseltä haitalta.⁵² Myös lapsen esitutkintakuulemista koskeviin menettelyihin on kiinnitetty huomiota.⁵³ Lapsen suojelua koskevat näkökulmat on näin ollen huomioitu lainsäädännössä varsin laajasti.⁵⁴ Toisaalta lapsen etu edellyttää myös rikoksen selvittämistä, mitä on pidettävä niin menettelyllisen kuin lapsen oikeusturvan toteutumisen edellytyksenä.⁵⁵ Lapsen ollessa asianomistajana joudutaankin painottelemaan lapsen edun, itsemääräämisoikeuden kunnioituksen ja rikoksen selvittämistressin välillä.⁵⁶ Kaikilla näillä kolmella on liityntä lapsen edunvalvontaan. Huolehtimalla lapsen puolueettomasta edunvalvonnasta rikosprosessissa voidaan varmistaa lapsen edun valvominen yleisesti sekä rikoksen selvittäminen.

---

⁴⁸ Uudelleen uhritumisella tai toissijaisella uhriksi joutumisella viitataan käsitteeseen *secondary victimisation*. Lähi-suhteessa tapahtuneen rikoksen kohteeksi joutumisen on katsottu olevan niin traumatisoiva kokemus, että uhri tarvitsee suojakseen erityisiä suojelutoimenpiteitä. Ks. Uhidirektiivin johdanto, kohta 18.

⁴⁹ Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 6.

⁵⁰ Lapsen haavoittuvainen asema otettiin huomioon jo vuonna 1985 esitutkintalakia (44/1987) säädettäessä. Ks. HE 14/1985 vp, s. 33. Tällöin lapsen kohtelua esitutkinnassa koskevia säännöksiä ei saatettu laintasoisiksi, vaan lapsen kohtelusta esitutkinnassa säänneltiin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 575/1988 11 §:ssä. Vuoden 2010 esitutkintalain uudistuksen yhteydessä kohtelua koskevien säännösten tärkeyden katsottiin edellyttävän niiden sisällyttämistä esitutkintalakiin. Ks. HE 222/2010 vp, s. 47 ja s. 159. Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista (575/1988) on sittemmin 17.2.2014 kumottu valtioneuvoston asetuksella esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (VNA 122/2014).

⁵¹ Suojelutarpeen arvioinnista esimerkiksi SM 14/2016. Tuomioistuimella on velvollisuus arvioida erityisen suojelun tarvetta viran puolesta. Ks. KKO 2022:66, kohdat 27 ja 28.

⁵² Tähän aiheeseen palataan myöhemmin jaksossa 5.2.

⁵³ Esitutkintaviranomaisen sisäisistä menettelyohjeista lapsen kuulusteluissa ks. POL-2019-34669, s. 28–34. Lapsen kuulemisesta esitutkinnassa myös Lehtinen – Rossi 2022, s.74–85. Huomion kiinnittäminen lapsen esitutkintakuulemista koskeviin menettelyihin liittyy lapsen suojelun lisäksi rikoksen selvittämiseen. Ks. Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 452–454 ja s. 329–371.

⁵⁴ Mainittakoon vielä lisäksi esitutkintaviranomaisen ilmoitusvelvollisuus syyttäjälle, jos kysymyksessä on lapsen kohdistunut rikos. Aiheesta lisää ks. VKS: 2018:1.

⁵⁵ Hirvelä 2006, s. 233. Myös Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 171.

⁵⁶ Silvennoinen 2020, s. 172–173. Lapsioikeudellisessa tutkimuksessa on pidetty muutoinkin oleellisena lapsen suojaamisen ja itsemääräämisoikeuden välisen jännitteen tunnistamista. Ks. Pajulampi 2013, s. 57. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on myös antanut Suomea koskevaa ratkaisukäytäntöä lapsen itsemääräämisoikeuden ja suojelutarpeen välisestä punninnasta. Ks. tapauksista laajemmin Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2018, s. 785.

Itsemääräämisoikeuden kunnioitus taas liittyy lapsen näkemysten huomioimiseen osana päätöksentekoa.

Lapsen näkemysten huomioiminen on näin ollen osa lapsen etua. *Silvennoinen* on kuitenkin katsonut, ettei itsemääräämisoikeuden kunnioituksella tarkoiteta päätösvallan antamista lapselle, vaan lapsen kompetenssin huomioimista päätöksenteossa.⁵⁷ Itsemääräämisoikeuden kunnioitus lapsen edun arvioinnin osatekijänä voisi näin ollen esimerkiksi tulla kysymyksen osana edunvalvojan määräämistä koskevaa harkintaa, jos rinnakkaista, itsenäistä puhevaltaa käyttävä 15 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa edunvalvojan määräämistä. Itsemääräämisoikeuden kunnioituksen ja rikoksen selvittämistressin välistä punnintaa joudutaan tekemään myös esimerkiksi tilanteissa, joissa harkitaan somaattisten tutkimusten tekemistä lapselle osana esitutkintaa.⁵⁸ Itsemääräämisoikeuden kunnioitus voi näin ollen johtaa siihen, että rikoksen selvittäminen vaikeutuu tai ei ole mahdollista. Itsemääräämisoikeuden sivuuttaminen kuitenkin rikkoo lapselle kuuluvia oikeuksia, eikä menettelyä voida pitää tällöin lapsen edun mukaisena.⁵⁹ Lapsen edun ensisijaisuus edellyttää, että vaihtoehtoisista toimintatavoista valitaan aina se, joka toteuttaa lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla, vaikka tämä johtaisi rikoksen selvittämisen vaikeutumiseen.

Lapsen edun ja lapsen oikeuksien huomioiminen osana rikosprosessia edellyttää jatkuvaa tasapainottelua eri intressien välillä. Lapsen edun mukaisuudessa korostetaan tapauskohtaista harkintaa ja yksittäisen lapsen subjektiivista etua, jolloin lapsen edun sisältö on jatkuvassa muutoksessa. Mitä toinen pitää lapsen edun mukaisena ratkaisuna, voi toisen mielestä olla täysin lapsen edun vastainen. Rikosprosessin jatkuminen esitutkinnasta tuomioistuinkäsittelyyn voi esimerkiksi jossakin tapauksessa palvella lapsen subjektiivista etua. Toisessa tapauksessa taas esitutkintatoimenpiteiden voidaan katsoa olevan ylipäättään lapselle niin vahingollisia, ettei lapseen voida kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä.⁶⁰ Vaikka rikosprosessin

---

⁵⁷ Ks. *Silvennoinen* 2020, s. 173.

⁵⁸ Potilaslain mukaista itsemääräämisoikeutta ja sen huomioimista ei ole sidottu ikään samoin kuin puhevallan käyttöä (Potilaslaki 785/1992, 7 §). *Silvennoinen* onkin katsonut, että mikäli lapsi katsotaan potilaslain nojalla itsemäärääväksi, ei tutkimuksia voida suorittaa vaikka edunvalvoja lapsen puhevaltaa käyttämällä antaisikin siihen suostumuksen. Ks. *Silvennoinen* 2020, s. 222–227.

⁵⁹ Ks. aiheesta esimerkiksi *Lansdown* 2016, s. 32. *Lansdown* nostaa esiin lapsen edun arvioimisen kokonaisuutena huomioiden erityisesti lapsen kehittyvät valmiudet, sekä lapsen oman näkemyksen ja osallistumisen. Toimet voivat olla lapsen edun mukaisia ainoastaan, jos ne toteuttavat lapsille kuuluvia oikeuksia.

⁶⁰ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 181. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapseen kohdistaa esitutkintatoimenpiteitä (ETL 4:7).

tehtävänä on rikoksen selvittäminen ja rangaistusvastuun toteuttaminen, on lapsen edun ja oikeuksien huomioiminen erottamaton osa sitä.

2.2 Lapsen oikeusturva

Oikeusjärjestyksen tehtävänä on huolehtia, ettei yksilöiden oikeuksia loukata. Oikeusturvalla tarkoitetaan ensinnäkin yksilön suojaa valtion vallankäyttöä vastaan ja taas toisaalta yksilön suojaa ylipäättään oikeudenloukkauksia vastaan. Valtion on turvattava se järjestelmä, joka konkreettisesti huolehtii yksilön oikeusturvan toteutumisesta.⁶¹ Jokaisella on perustuslailla turvattu oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa (PL 21.1 §). Tämä menettelyllinen oikeusturva kuuluu kaikille, iästä riippumatta – myös siis lapsille. Oikeusturvan toteutuminen edellyttää selkeää lainsäädäntöä ja sen moitteetonta soveltamista. Se edellyttää, että lakeja sovelletaan yhdenmukaisesti, tasapuolisesti ja puolueettomasti. Toisin sanoen samanlaiset asiat on ratkaistava samalla tavalla.⁶²

Myös lapsille on taattava oikeus saattaa heihin kohdistuneet oikeudenloukkaukset tuomioistuimen ratkaistavaksi. Ensinnäkin, jotta lapsi voi saattaa häneen kohdistuneen oikeudenloukkauksen tuomioistuimen ratkaistavaksi, tarvitsee tämä oikeudenkäyntiin oikeudenkäyntikelpoisen, täysivaltaisen edustajan käyttämään puolestaan tai rinnallaan puhevaltaa. Jos lapsen puhevaltaa normaalisti käyttävä taho on siinä estynyt, edellyttää lapsen menettelyllisen oikeusturvan toteutuminen, että lapselle määrätään puolueeton edunvalvoja valvomaan lapsen etua. Huolehtimalla lapsen edunvalvonnasta rikosprosessissa voidaan ensinnäkin turvata lapsen oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Kyse on lapsen prosessuaalisten oikeuksien turvaamisesta.

Vaikka perustuslailla taattu oikeusturva kuuluu täysimääräisesti myös lapsille, lapsen oikeusturvaa ei kuitenkaan voida tarkastella ainoastaan menettelyllisen oikeusturvan lähtökohdista. Lasta on tämän haavoittuva ja vajaavaltainen asema huomioiden turvattava laajemmin. Lapsen oikeusturvan huomioiminen edellyttää ensinnäkin tämän erityisyyden huomioimista.⁶³ Lapsen oikeusturvan huolehtimisessa on menettelyllisen oikeusturvan lisäksi

---

⁶¹ Jonkka 1992, s. 21.

⁶² Hallberg 2010, III Yksittäiset perusoikeudet – 17. Oikeusturva – Oikeusturva perusoikeutena.

⁶³ Ks. Nieminen 2022, s. 61.

kysymys lapsen oikeuksien suojelemisesta.⁶⁴ Lapsen oikeusturvaa tulee näin ollen tarkastella myös lasten oikeuksien näkökulmasta. *Hakalehto-Wainio* on eriyttänyt lapsen oikeusturvan osatekijöiksi lapsen edun ensisijaisuuden, syrjimättömyyden, osallisuuden, näkemysten huomioimisen sekä oikeuden edustajaan ja avustajaan. Lapsen oikeusturvan toteutumisen edellyttää, että tämän erityiset oikeudet otetaan vakavasti, ja että lapsi kohdataan tämän ikä- ja kehitystason mukaisesti.⁶⁵ Lapsen oikeudet ja lapsen edun ensisijaisuus ovat näin ollen erottamaton osa lapsen oikeusturvaa.

Oikeusturvan takaamista on pidetty ensinnäkin tuomioistuimen tehtävänä.⁶⁶ Tavanomaisessa katsannossa tätä on pidettävä hyvänä lähtökohtana. Lapsen ollessa asianomistajana lapsen oikeusturva taataan kuitenkin enemmän esitutkinnan aikana, kuin vasta rikosasiaa käsiteltäessä tuomioistuimessa.⁶⁷ Lasta ei pääsääntöisesti kuulla lainkaan tuomioistuimessa. Lapsen kertomus otetaan näin ollen vastaan esitutkinnassa, jolloin esitutkinnalla on erityinen merkitys lapsen osallistamisen kannalta. Esitutkinta on lähtökohtaisesti ainoa osa rikosprosessia, johon lapsi osallistuu henkilökohtaisesti. Esitutkinnan aikana aktualisoituneet virheet voivat olla korjaamattomia. Lapsen oikeusturvan toteutuminen edellyttää näin ollen, että esitutkintavaiheen aikaisiin menettelyihin kiinnitetään erityisesti huomiota. Tätä tematiikkaa tarkastellaan seuraavaksi.

2.3 Lapsen vajaavaltainen asema, puhevalta ja osallisuus

Jokainen luonnollinen henkilö on syntymästään alkaen oikeus- ja asianosaiskelpoinen. Oikeuskelpoisuus on kuitenkin pidettävä erillään oikeustoimikelpoisuudesta ja oikeudenkäyntikelpoisuudesta. Oikeudenkäyntikelpoisuus linkittyy täysivaltaisuuteen ja sillä tarkoitetaan kelpoisuutta tehdä päteviä prosessitoimia sekä oikeutta käyttää puhevaltaa oikeudenkäynnissä.⁶⁸ Oikeudenkäyntikelpoisuus, samoin kuin asianosaiskelpoisuus, ovat ehdottomia oikeudenkäyntiedellytyksiä.⁶⁹ Jos asianosaiselta puuttuu oikeudenkäyntikelpoisuus, oikeudenkäynnissä toimii tällöin asianosaisen puolesta tämän legaalinen edustaja – huoltaja.

---

⁶⁴ Ks. *Hakalehto-Wainio* 2013c, s. 328. Lasten oikeuksilla tarkoitetaan tässä lapsen oikeuksia koskevassa Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksessa turvattuja lapselle erityisesti kuuluvia oikeuksia.

⁶⁵ *Hakalehto-Wainio* 2013c, s. 297–319.

⁶⁶ Ks. *Toivonen* 2017, s. 165.

⁶⁷ Oikeusturvasta huolehtimista on kuitenkin pidetty myös esitutkintaviranomaisen tehtävänä. Ks. *Launiala* 2010, s. 125.

⁶⁸ *Kuuliala – Linna – Saranpää* 2022, s. 440–445.

⁶⁹ *Hupli – Lappalainen* 2021, s. 403–405. Vajaavaltaisuuden oikeusvaikutuksista ks. esimerkiksi *Välimäki* 2013, s. 58–60.

Edustavalta syntyy tällöin suoraan lain nojalla, eikä erillistä määräystä tarvita.⁷⁰ Alle 18-vuotiaat ovat ikänsä puolesta vajaavaltaisia lain nojalla eli rajoitetusti oikeustoimi- ja oikeudenkäyntikelpoisia.⁷¹ Alaikäisiltä puuttuu näin ollen valta päätöksentekoon, eikä heillä ole itsemääräämisoikeutta juridisissa prosesseissa.⁷² Itsemääräämisoikeus juridisissa prosesseissa, toisin sanoen puhevalta, on kuitenkin pidettävä erillään vajaavaltaisellekin kuuluvasta oikeudesta esittää näkemyksiään ja osallistua asiansa käsittelyyn.⁷³

Lapsen huolto, edunvalvonta ja puhevalta on lainsäädännössä yhdistetty toisiinsa. Alle 18-vuotiaan vajaavaltaisen edunvalvoja on lain nojalla tämän huoltajat (HolhTL 4.1 §) ja he yhdessä huolehtivat edunvalvojalle kuuluvista tehtävistä (HolhTL 30.1 §). Jos huolto on määrätty vain toiselle vanhemmista, toimii tämä yksin lapsen edunvalvojana ja puhevallan käyttäjänä. Näin ollen lapsen edun ja oikeuksien valvojana ja puhevallan käyttäjänä toimii pääsäännön mukaan lapsen huoltaja. Huoltajan ollessa estynyt valvomaan lapsen etua tarvitsee lapsi puolueettoman edustajan huolehtimaan puhevaltansa käytöstä. Puhevallan käyttö on lainsäädännöllä porrastettu kategorisiin ikärajoihin. Oikeudenkäynnissä alaikäisen henkilöä koskevassa asiassa vajaavaltaisen puhevaltaa käyttävät pääsääntöisesti lapsen huoltaja tai huoltajat yhdessä (OK 12:1.1). Lapsella on kuitenkin huoltajansa ohella rinnakkainen puhevalta, jos lapsi on täyttänyt 15 vuotta (OK 12:1.2).⁷⁴

Puhevallan käyttö liittyy myös lapsen oikeuteen osallistua asiansa käsittelyyn. Vaikka asianomistajalle yleisesti kuuluvissa oikeuksissa on myös kysymys osallisuudesta, on lapsen oikeutta osallistua tulkittava laajemmin.⁷⁵ Puhevallan käyttöä on pidetty osallisuuden vahvimpana muotona. Lapsen oikeus osallistua asiansa käsittelyyn on puhevallasta riippumaton oikeus.⁷⁶ Iästä riippumatta lapsella on katsottu olevan oikeus saada oma näkemyksensä otetuksi huomioon – puhevallan käyttö taas on sidottu lapsen ikään.⁷⁷ Käyttäessään lapsen

---

⁷⁰ Ks. Jokela 2018, III Asianosaisten edustajat ja oikeusapu. 3.1 Lakimääräinen edustaja.

⁷¹ Vajaavaltainen voi kuitenkin tehdä oikeustoimia, jotka ovat olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä (HolhTL 24 §).

⁷² Ks. Silvennoinen 2020, s. 81.

⁷³ Silvennoinen 2020, s. 173.

⁷⁴ Lastensuojeluasioissa ja lapsen huoltoa sekä tapaamisoikeutta koskevissa asioissa ikäraja on alempi. 12 vuotta täyttäneellä lapsella on huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella puhevalta itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 21 §) ja tälle on myös varattava tilaisuus tulla kuulluksi (LSL 20.2 §). Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa myös 12 vuotta täyttäneitä voidaan kuulla tuomioistuimessa lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi (LHL 15a §). Lapsen osallisuudesta lastensuojeluprosessissa ks. esimerkiksi Araneva 2010, s. 60–62.

⁷⁵ Silvennoinen 2020, s. 174. Osallisuuden sisällöstä mm. Pajulammi 2013, s. 96–98.

⁷⁶ Ks. Lapinleimu – Tammi 2010, s. 40.

⁷⁷ HE 252/2006 vp, s. 15. Lapsen näkemysten huomioinnista esimerkiksi Hakalehto-Wainio 2013a, s. 23–24.

puhevaltaa edunvalvojan tulee selvittää lapsen näkemykset ja varmistaa, että ne tulevat otetuiksi huomioon.⁷⁸ Myös tuomioistuimen on kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa otettava lapsen näkemykset huomioon.⁷⁹ Näkemysten selvittämisen ja kuulemisen tavoitteena on toteuttaa lapselle kuuluvaa oikeutta osallistua asiansa käsittelyyn turvaamalla mahdollisuus vaikuttaa viranomaisen ratkaisuun omien näkemysten ja toiveiden kautta.⁸⁰ Näin menettelemällä pystytään turvaamaan lapsen oikeus osallistua asiansa käsittelyyn vajaavaltaisesta asemastaan huolimatta. Lapsen osallisuus sisältää siis toisaalta asianomistajille yleisesti kuuluvat oikeudet, mutta oikeus osallistua asettaa myös velvoitteen huolehtia lapsen näkemysten selvittämisestä.

Se, mitä lapsen näkemyksien huomioimisella rikosprosessissa tarkoitetaan, ei ole yhtä selvä kysymys, kuin mitä sillä tarkoitetaan esimerkiksi lapsen huoltoa ja tapaamista koskevissa asioissa tai lastensuojelullisissa asioissa.⁸¹ Lastensuojelua koskevassa prosessissa perimmäisenä tarkoituksena on selvittää lapsen elinolosuhteet ja se, vaarantaako lapsen elinolosuhteet tämän turvallisen kasvun ja kehityksen.⁸² Rikoksen selvittämisenä huomioiden lapsen osallistuminen itseään koskevan asian käsittelyyn ja lapsen mielipiteen selvittäminen toteutetaan näin ollen vähintäänkin esitutkintakuulemisella, jolloin lapselle taataan mahdollisuus kertoa tapahtumista oma näkemyksensä. Myöskään siitä, mikä merkitys lapsen omille näkemyksille tosiasiallisesti annetaan, ei ole täyttä selvyyttä. Oikeuskäytännössä on esimerkiksi katsottu, että edunvalvojalla on itsenäinen puhevalta myös tilanteissa, joissa lapsi on jo 15 vuotta täyttänyt ja käyttää edunvalvojan ohella itsenäisesti puhevaltaa (ks. KKO 2016:24).⁸³

Vajaavaltaisen rajoitettu oikeudenkäyntikelpoisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lapsella asianomistajana olisi samoja oikeuksia kuin aikuisilla rikoksen uhreilla.⁸⁴ Asianomistaja rinnastetaan kansallisessa lainsäädännössämme asianosaiseen ja asianomistajalla on

---

⁷⁸ Silvennoinen 2020, s. 182.

⁷⁹ Kysymys siitä, mitä painoarvoa lapsen näkemyksille annetaan, on kuitenkin toinen. Velvollisuudesta näkemysten selvittämiseen esimerkiksi Tapanila 2023, s. 134. Iän vaikutuksesta esimerkiksi kieltäytymisoikeuteen vetoamiseen Ks. EOA Dnro 335/4/12, kohta 3.3.1.

⁸⁰ Ks. Araneva 2022, s. 300.

⁸¹ Ks. Aaltonen 2009, s. 258–259.

⁸² Ks. Lapinleimu – Tammi 2010, s. 52.

⁸³ Tapauksessa katsottiin edunvalvojalla olevan itsenäinen oikeus hakea muutosta tuomioistuimen ratkaisuun vaikka 15 vuotta täyttänyt asianomistaja oli ilmoittanut, ettei hän vaadi asiassa rangaistusta ja, ettei toivo että asian käsittely enää jatkuu.

⁸⁴ Euroopan Neuvosto on vahvistanut oikeusvaltioperiaatteen (*Rule of law*) soveltuvan täysimääräisesti myös lapsiin. Toisin sanoen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu lapsille samoin edellytyksin kuin aikuisille. Ks. Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä, kohta III.E. Lasten yhdenvertaisuus aikuisten kanssa on vahvistettu myös perustuslaissa (PL 6 §).

oikeus osallistua asiansa käsittelyyn ja vaikuttaa osaltaan rikosprosessin kulkuun.⁸⁵ Asianomistajalla on oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL, 689/1997) annetun lain nojalla mahdollisuus yhtyä syyttäjän syytteeseen, tai jos syyttäjä päättää olla ajamatta asiaa, käyttää toisijaista syyteoikeutta (ROL 1:14).⁸⁶ Asianosaisasemasta johtuen asianomistaja voi esittää myös omia vaatimuksia syyttäjän ohella.⁸⁷ Lapsella on yhtäläinen oikeus vahingonkorvaukseen ja oikeus olla vastaamatta esitettyihin kysymyksiin. Asianomistajia yleisesti koskevan totuudessa pysymisvelvollisuuden on oikeuskirjallisuudessa katsottu koskevan myös lapsia.⁸⁸ Vajaavaltainen asema tarkoittaa sitä, ettei lapsi itse pysty käyttämään puhevaltaa tuomioistuimessa tai saattamaan asiaansa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Näin ollen, vaikka alaikäinen on asianosaiskelpoinen rikosasiassa, tarvitsee tämä oikeudenkäyntiin oikeudenkäyntikelpoisen, täysivaltaisen edustajan käyttämään puolestaan tai rinnallaan puhevaltaa. Lapsen puhevallan käyttö tarkoittaa yksinkertaistettuna oikeudenkäynnin hoitamista lapsen nimissä sekä lapsen henkilöön liittyvien ratkaisujen tekemistä.⁸⁹

Lapsen tarve ylipäättään edunvalvojalle rikosprosessissa liittyä siis olennaisesti lapsen vajaavaltaiseen asemaan. Edunvalvonnalla viitataan tässä kokonaisvaltaisesti edunvalvontaan ja lapsen puhevaltaan, ei ainoastaan lapsen tarpeeseen puolueettomaan edunvalvojaan ensisijaiseen edunvalvojan ollessa estynyt. Jotta lapsella on edes teoreettinen mahdollisuus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi, on edunvalvonnasta huolehdittava. Edunvalvonnan voidaankin todeta olevan niin sanotusti oikeudenkäynnin ehdoton edellytys tilanteissa, joissa lapsi on asianomistajana. Alaikäisen oikeudenkäyntikelpoisuuden puute ja samalla kuitenkin EIS 6 artiklan turvaama oikeus saada asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi edellyttävät, että lapsen puhevallan käyttö on turvattu. Yksinkertaisimmillaan lapsen edunvalvonnan järjestämisessä on näin ollen kyse oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin turvaamisesta, toisin sanoen oikeusturvan takaamisesta.

---

⁸⁵ Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 6–7.

⁸⁶ Asianomistajan syyteoikeudesta esimerkiksi Rautio 2021a, s. 431–435.

⁸⁷ Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 10.

⁸⁸ Ks. Hirvelä – Vuento 2003, s. 119. Se mikä merkitys lapsen totuudessa pysymisvelvollisuudella tosiasiasa on, ei ole täysin yksinkertaista. Alle 15-vuotiaasta ei esimerkiksi ole voitu katsoa kuultavan totuusvakuutuksin, koska tämän ei ikänsä puolesta voida katsoa ymmärtävän antamansa vakuutuksen merkitystä. Ks. HE 46/2014 vp, s.16. Alle 15-vuotias ei myöskään ole ikänsä puolesta rikosoikeudellisessa vastuussa, jolloin totuudessa pysymisvelvoitteen rikkomisesta tätä ei myöskään voida rangaista rikoslain (RL, 39/1889) 15:1, 15:2 ja 15:3 nojalla perättömästä lausumasta. Velvollisuuden pysyä totuudessa voitaisiin näin ollen katsoa enemmän koskevan yli 15-vuotiaita asianomistajana olevia lapsia.

⁸⁹ Ks. Tapanila 2023, s. 133.

3. EDUNVALVONTA JA ESITUTKINTA

3.1 Esitutinnan korostunut merkitys

Esitutkinnalla ja sen aikana toteutettavilla toimilla on merkittävä rooli lapsen oikeuksien toteuttajana ja oikeusturvan takaajana. Lapsen oikeusturvan toteutumisen voidaan katsoa lähtevän liikkeelle edunvalvonnan tarpeen tunnistamisesta, toisin sanoen sen arvioinnista, onko ensisijainen huoltajaedunvalvoja kykenemätön puolueettomasti valvomaan lapsen etua rikosasiassa. Tämän arvioi ensiasteena esitutkintaviranomainen.

Jos edunvalvojan sijaisen määräystä ei pystytä antamaan riittävän nopealla aikataululla, vaikeutuu luotettavan kertomuksen saaminen. Lapsen ei myöskään ikänsä ja kehitystasonsa puolesta voida edellyttää osaavan tuoda itse ilmi kaikkea asian kannalta oleellisia seikkoja tai toimittaa rikosasian kannalta relevanttia todistelua.⁹⁰ Lapsen oikeusturva edellyttää, että lasta edustaa esitutkinnassa puolueeton edunvalvoja, joka tarpeen vaatiessa pystyy antamaan lapsen puhevaltaa käyttämällä tämän puolesta suostumuksen esimerkiksi terveystietojen hankkimiseen ja muutoinkin ohjaamaan esitutkintaa siten, että kaikki rikoksen selvittämisen kannalta relevantit seikat tulevat esitutkintaviranomaisen tietoon.⁹¹ Oikeusturvan toteutuminen edellyttää näin ollen, että edunvalvonnan tarve tunnistetaan riittävän varhaisessa vaiheessa. Esitutkinnassa ja muutoinkin prosessin alkuvaiheessa menettelyt ohjaavat koko rikosprosessia, ja esitutkinnalla on korostunut merkitys aineellisoikeudellisen totuuden⁹² selvittämisessä lapsiin kohdistuneissa rikoksissa. Esitutinnan aikana tapahtunut menettelyvirhe tai viivästys voivat vaarantaa koko rikosprosessin tai vähintäänkin vaikeuttaa tuomioistuimen tehtävää näytön arvioijana.⁹³ Edunvalvojan sijaisen määräämistä koskevien menettelysäännösten yhdenmukaista soveltamista voidaan täten pitää myös rikosvastuun toteutumisen turvaamana perustavanlaatuisena edellytyksenä.

---

⁹⁰ Hirvelä 2007, s. 41.

⁹¹ Lehtinen – Rossi 2022, s. 24 ja s. 41–42

⁹² Aineellisen totuuden selvittämistä on pidetty oikeudenkäynnin ideaalina tavoitteena, usein kuitenkin aineellista totuutta ei ole edes mahdollista selvittää, jolloin on tyydyttävä niin kutsuttuun prosessuaaliseen totuuteen – rikosasioissa arvioitavana on, riittääkö näyttö osoittamaan ettei vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettava epäilyä. Rikosasioissa aineellisoikeudellisen totuuden selvittämisen tavoite on kuitenkin korostunut. Ks. Virolainen – Vuorenmaa 2021b, s. 118 ja s. 129. Aineellisoikeuden totuuden selvittäminen ei kuitenkaan ole rikosprosessi-instituution päämäärä. Ks. Launiala 2010, s. 116.

⁹³ Lapsen esitutkinnassa antaman kertomuksen merkitystä tarkastellaan väliaikaismääräystä koskevan luvun 5 yhteydessä.

Esitutkinta on mahdollisesti ainoa rikosprosessin osa-alue, johon lapsi osallistuu henkilökohtaisesti. Esitutinnan aikana turvataan ensinnäkin lapsen oikeus osallistua asiansa käsittelyyn, mutta myös lapsen oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Esitutinnan merkittävyyttä kuvastaa myös se, että sen aikana aktualisoituneet puutteet voivat olla korjaamattomia, jolloin asia päättyy syyttämättäjättämispäätökseen tai näytön puutteellisuuden johdosta hylkäävään tuomioon. Lisäksi, jos epäillyn oikeudesta esittää lapselle kysymyksiä esitutinnan aikana ei ole huolehdittu, voi tämä johtaa siihen, ettei lapsen esitutkinnassa antamaa kertomusta voida käyttää todisteena myöhemmässä oikeudenkäynnissä.⁹⁴ Lapsen ollessa rikoksen uhrina lapsen oikeusturvaa toteutetaan enemmälti esitutkinnassa, eikä pääpaino ole näin ollen myöhemmässä mahdollisessa tuomioistuinkäsittelyssä. Lapsen ei kuitenkaan voida odottaa yksin pystyvän huolehtimaan oikeuksistaan esitutkinnassa. Tätä varten lapsi tarvitsee täysivaltaisen, puolueettoman edustajan huolehtimaan edustaan sekä oikeuksistaan.

Edunvalvojan sijaisen hakemisesta tulisi huolehtia heti esitutinnan alkaessa jo pelkästään sillä perusteella, että lasta ei esitutkinnassa tulisi kuulla ilman, että tämän puhevallan käytöstä on huolehdittu.⁹⁵ Edunvalvojalla lapsen oikeusturvan suojelijana on kuitenkin muutenkin esitutkinnassa korostunut merkitys. Edunvalvojan voi olla tarpeen ottaa esimerkiksi kantaa siihen, voidaanko esitutkinta keskeyttää. Tähän edunvalvoja voi vaikuttaa esimerkiksi huolehtimalla siitä, että riittävä selvitys rikoksen selvittämiseksi on esitutkintaviranomaisen saatavilla.⁹⁶ Edunvalvojan tarvetta esitutinnan varhaisessa vaiheessa korostaa myös mahdollinen tarve hakea muutosta viranomaisten tekemiin ratkaisuihin, kuten päätökseen esitutinnan rajoittamisesta tai syyttämättäjättämispäätökseen. Lapsi saattaa tarvita edunvalvojaa jo pelkästään sitäkin varten, että esitutinnan aloittamiskynnys ylittyy.⁹⁷

---

⁹⁴ Syytetyn kuulusteluoikeudesta ja Suomen saamista kritiikistä tämän rikkomisesta ks. Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2018, s. 754–757.

⁹⁵ HE 217/2022 vp, s. 79. Tämä huomioitu myös POL-2019-34669, s. 20. Ohjetta edunvalvonnan järjestämisestä ennen lapsen kuulemistä ei sisällynyt aiemmin voimassa olleeseen ohjeistukseen, jonka mukaan ”*Lapsen edunvalvonta järjestetään jo esitutkintavaiheessa* –”. Muutos korostaa erityisesti edunvalvojan tarvetta kuulemisessa, ei ainoastaan esitutkinnassa. Ks. Poliisihallituksen ohje 2020/2013/5071, s. 5. Aiheeseen on ottanut kantaa myös eduskunnan oikeusasiamies 30.5.2018 annetussa ratkaisussa Dnro 1299/2018. Asiassa oli kysymys siitä, että 11-vuotiaalle lapselle oli haettu edunvalvojan sijaista vasta toiseen kuulusteluun. Poliisi perusteli ratkaisua tutkinnallisilla syillä, ts. sillä etteivät huoltajat näin saisi tietää heihin kohdistuneesta rikosepäilystä. Eduskunnan oikeusasiamies kuitenkin katsoi lapsen edun ja oikeusturvan edellyttävän, että edunvalvojan tarve arvioidaan heti asian tultua vireille ja, että edunvalvojaa haetaan tarpeen vaatiessa välittömästi.

⁹⁶ Esitutkinta voidaan keskeyttää tutkinnanjohtajan päätöksellä, mikäli rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatu (ETL 3:13).

⁹⁷ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 176–179. Myös Lehtinen – Rossi 2022, s. 41–42.

Syyttäjän on myös mahdollista tutkinnanjohtajan esitykseen perustuen päättää, ettei esitutkintaa toimiteta, tai että se lopetetaan. Esitutkinnan rajoittaminen on mahdollista, jos syyttäjän ROL 1:7:n tai 1:8:n taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta, eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (ETL 3:10.1). Syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä myös päättää, että esitutkinta lopetetaan, jos tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen, tai jos jo suoritettujen esitutkintatoimenpiteiden perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta muulla kuin 1 momentissa mainitulla perusteella. Esitutkinnan lopettaminen edellyttää myös, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista (ETL 3:10.2).

Kynnys esitutkinnan rajoittamisesta lapsiin kohdistuneiden rikoksissa näyttää kuitenkin asetun varsin korkeaksi, mikä ilmenee esimerkiksi alla esitetyistä ratkaisuksista.

AVKS 29.11.2022 dnro 257/21/21. Apulaisvaltakunnansyyttäjä kumosi aluesyyttäjän päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta kohtuusperusteella. Apulaissyyttäjä oli katsonut, että oikeudenkäyntiä ja rangaistusta oli pidettävä kohtuuttomina ja tarkoituksellomina huomioiden rikoksesta epäillyn sairaus ja se, ettei epäiltyä voitaisi sairauden takia kuulla asian selvittämiseksi.

Apulaisvaltakunnansyyttäjä katsoi, että esitutkinta oli lopetettu liian varhaisessa vaiheessa ja puutteellisen esitutkinta-aineiston perusteella. Asiassa ei riittävällä tavalla ollut selvitetty epäillyn terveydentilaa, jolla oli katsottu olevan vaikutus siihen, voidaanko tätä kuulla. Apulaisvaltakunnansyyttäjän näkemyksen mukaan tältä osin oli edelleen saatavissa lisäselvitystä. Asiassa oli kysymys lapsen törkeää seksuaalista hyväksikäyttöä koskevasta epäilystä.

AVKS 21.1.2008, dnro 535/21/07. Asiassa oli kysymys lapsen kohdistuneen pahoinpitelyn epäilystä. Uhrin äidin uuden aviomiehen epäiltiin useita kertoja pahoinpidelleen tapahtumahetkellä 4-vuotiasta lasta tukistamalla, lyömällä ja puristamalla. Kihlakunnansyyttäjä teki esitutkinnan rajoittamista koskevan päätöksen vähäisyysperusteella. Kihlakunnansyyttäjä katsoi, ettei syyttäjä tulisi nostamaan asiassa syytettä teon vähäisyyden perusteella. Päätöstä perusteltiin myös sillä, ettei asiassa olisi todennäköisesti saatavissa riittävää näyttöä syytteen nostamiseksi. Apulaisvaltakunnan syyttäjä kumosi kihlakunnansyyttäjän päätöksen ja määräsi esitutkinnan loppuun suoritettavaksi. Apulaisvaltakunnan syyttäjä totesi muun ohella näytön

vähäisyysperusteella tapahtuvan esitutkinnan rajoittamisen olevan mahdollista vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa, ja että asiassa oli tosiasiasa mahdollista saada lisänäyttöä.

Vaikka edellä kuvatut ratkaisut kuvastavat osaltaan sitä, että kynnys esitutkinnan rajoittamisesta näyttää asetetun varsin korkealle, osoittavat ne myös sen, että näihin viranomaisen tekemiin ratkaisuihin voi edunvalvojan olla tarpeen hakea muutosta. Syyttäjän tekemään ratkaisuun voidaan hakea muutosta kantelemalla. Ylemmällä syyttäjällä on lain nojalla oikeus ottaa asia uudelleen ratkaistavaksi (ROL 1:11.3).⁹⁸ Jokaiselle turvattu oikeus saattaa itseään koskeva päätös viranomaisen käsiteltäväksi koskee myös lapsia.

Jos syyttäjä päätyy olemaan nostamatta syytettä, voi edunvalvojan olla tarpeen hakea myös tähän ratkaisuun muutosta.⁹⁹ Syyttäjän on nostettava syyte epäilystä rikoksesta, jos hän katsoo, että se on laissa säädetty rangaistavaksi, sen syyteoikeus ei ole vanhentunut, ja että on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäilyn syyllisyyden tueksi (ROL 1:6.1). Syyttäjän oikeudesta olla nostamatta syytettä, vaikka olisikin olemassa todennäköisiä syitä syyllisyyden tueksi, säädetään ROL 1:7 ja 1:8:ssä. Päätös syyttämättäjättämisestä on tehtävä ja annettava tiedoksi asianomistajalle niin hyvissä ajoin, että asianomistajalle jää riittävästi aikaa käyttää asianomistajan syyteoikeutta asiassa (ROL 1:9.1). Syyttäjän tulee lapsiin kohdistuneissa rikoksissa huolehtia myös siitä, että syyttämättäjättämispäätös toimitetaan tiedoksi lapselle määrätylle edunvalvojan sijaiselle, joka voi asian niin vaatiessa päättää asianomistajan syyteoikeuden käyttämisestä tai muutoksen hakemisesta syyttäjän tekemään päätökseen.

Asianomistajan syyteoikeuden käyttämiseen liittyy kuitenkin oleellisesti riski siitä, että asianomistaja syyteoikeutta käyttäessään joutuu vastaamaan syyteen tullessa hylätyksi myös vastapuolen oikeudenkäyntikuluista.¹⁰⁰ Tällöin syyteoikeuden käytöstä päättäminen

---

⁹⁸ Aiheesta laajemmin Rautio 2021a, s. 428–431.

⁹⁹ Myös syyttämättäjättämisen kynnys lapsiin kohdistuneissa rikoksissa näyttää asetetun varsin korkealle. Ks. esimerkiksi AVKS 7.10.2022, dnro 305/21/20 ja AVKS 3.11.2021, dnro 533/21/20. Molemmissa ratkaisuissa oli kysymys lapsen törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja syyttämättäjättämisestä näytön riittävyyden perusteella. Apulaisvaltakunnan syyttäjä arvioi näytön riittävyyttä eri tavalla ja katsoi kummassakin tapauksessa näytön riittävän syytekynnyksen ylittymiseen. Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä siihen, että edellä mainituissa oli kysymys törkeistä seksuaalirikoksista, jolloin punnintaa joudutaan mahdollisesti tekemään myös yleisen edun perusteella. *Tapanila* onkin katsonut, että erityisesti seksuaalirikoksissa, joissa näyttöä yleensä on vähän tai se on epäselvää, yleinen etu puoltaisi näytöllisesti epäselvässä tilanteessa syyteen nostamista. Ks. *Tapanila* 2023, s. 157–159.

¹⁰⁰ Lehtinen – Rossi 2022, s.45 ja Rantaeskola 2021, s. 303.

edellyttää sen arvioimista, mitkä ovat syytteen menestymismahdollisuudet.¹⁰¹ Näin ollen kynnys käyttää asianomistajan syyteoikeutta on mahdollisesti korkea tilanteissa, joissa asianomistajana on yleisesti varattomaksi oletettu alaikäinen. Näin ollen voidaan olettaa, ettei asianomistajan syyteoikeutta juurikaan edes käytetä tilanteissa, joissa on kysymys lapsiasianomistajasta. Syyttäjän rooli lapsen oikeusturvan takaajana on tällöin korostunut. Asianomistajan syyteoikeuden käyttämistä lapsen edun kannalta parempana vaihtoehtona voitaneenkin pitää muutosharkintapyynnön sisältävää kantelua syyttäjän ratkaisusta.

Lapsen oikeusturvan toteutuminen edellyttää näin ollen, että puhevallan käytöstä huolehditaan riittävän varhaisessa vaiheessa, ja että lapsen puhevallan käytöstä huolehditaan läpi koko prosessin. Jos tästä ei ole huolehdittu esitutkintavaiheessa, ja asiassa päädytään esitutkinnan päättämiseen, rajoittamiseen tai syyttämättäjättämispäätökseen, ei yksikään taho huolehdi näiden päätösten lainmukaisuuden valvomisesta lapsen puolesta.¹⁰² Tällöin myös lapselle turvattu oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi vaarantuu.

3.2 Edunvalvojan sijaisen tarpeen tunnistaminen

Niitä tilanteita, joissa huoltajaedunvalvoja ei ole kykenevä puolueettomasti valvomaan lapsen etua, ei ole esitutkintalaissa tarkoin määritelty. Esitutkintalain sanamuodon mukaisesti huoltajan sijaan on määrättävä puolueeton edunvalvojan sijainen, jos huoltaja ei kykene puolueettomasti valvomaan lapsen etua rikosprosessissa. Säännös jättää näin ollen varsin avoimeksi sen, missä tilanteissa puolueettomuuden katsotaan vaarantuvan. Esitutkintalain esitöiden mukaan kyky puolueettomasti huolehtia lapsen edusta on *säännönmukaisesti* vaarantunut niissä tilanteissa, joissa huoltajaa epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Myös, jos lapsella on kaksi huoltajaa, voi ristiriita lapsen ja toisen huoltajan välillä olla olemassa, vaikka tätä ei rikoksesta epäiltäisi.¹⁰³ Tämän laajemmin ristiriitaa ei esitutkintalain esitöissä kuitenkaan tarkastella. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että rikosprosessissa huoltajan puolueettomuus olisi vaarantunut myös, jos rikoksesta epäiltynä on muu huoltajalle läheinen

---

¹⁰¹ Oikeuskirjallisuudessa on esimerkiksi pidetty syytteen menestymismahdollisuuksia huonoina, mikäli syyttäjä on tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen perustuen näytön puuttumiseen. Ks. Vuorenperä 2014, s. 48.

¹⁰² Myös lainsäätäjän näyttää kiinnittäneen huomiota siihen, että esimerkiksi syyteharkinnan aikana voi ilmetä tilanteita, joissa edunvalvojan puhevallan käyttäminen on tarpeen. Ks. HE 222/2010 vp, s. 48.

¹⁰³ HE 222/2010 vp, s. 196. Yhteishuoltajuutta koskevissa tilanteissa on myös oikeuskäytännössä katsottu kummankin huoltajan olevan estyneitä käyttämään lapsen puhevaltaa, vaikka vain toinen heistä olisi asiassa vasta-puolena. Ks. KKO 2019:50, kohta 32.

henkilö. Tällaisena on pidetty esimerkiksi huoltajan omaa vanhempaa tai entistä puolisoa.¹⁰⁴ Näistä tilanteista ei kuitenkaan esitutkintalain esitöissä ole mainintaa.

Eturistiriitaa koskeva tarkastelu lähtee kuitenkin siis siitä, keneen rikos on kohdistettu ja kuka on rikoksesta epäilty. Ristiriitaa koskevilla kysymyksillä on suora liityntä edunvalvojan sijaisen tarpeen tunnistamiseen, mikä taas liittyy lapsen oikeusturvan toteutumiseen ylipäätään. *Rantaeskola* ja *Heikkilä* ovatkin pohtineet voimassa olevan lainsäädännön puutteellisuutta ja nostaneet esiin lainsäädännön muutostarpeita. Ongelmalliseksi on katsottu, ettei laissa säännellä yksityiskohtaisemmin puolueettomuuden perustavista seikoista, eikä muista tilanteista, joissa huoltajan kyky valvoa lapsen etua olisi vaarantunut.¹⁰⁵ Heikkilä ja Rantaeskola ovat kuitenkin tyytyneet tarkastelemaan asiaa ainoastaan voimassa olevan esitutkintalain sanamuodon ja esitöiden perusteella, mitä ei kaikilta osin voitane pitää tyydyttävänä ratkaisuna. Edunvalvontaa rikosprosessissa sääntelee yleislakina holhoustoimilaki, joten myös sen tarkastelua on pidettävä tarpeellisenä. Huoltajan esteellisyydestä säännellään myös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (LHL, 361/1983). Huoltaja on ensinnäkin esteellinen, jos asiassa vastapuolena on hän itse, lapsen toinen huoltaja tai joku, jota hän edustaa. Huoltaja ei myöskään saa edustaa lastaan, jos lapsen edut saattavat muusta syystä joutua ristiriitaan keskenään (LHL 5b §). Kyseessä on yleissäännös, jota on noudatettava, jollei muualla laissa toisin säädetä.¹⁰⁶ Huoltajan esteellisyyttä koskevan LHL 5b §:n esitöissä ei esitetä esimerkinomaisia tilanteita, joten sen tarkastelu on tässä jätetty vähemmälle.¹⁰⁷ Edunvalvontaa koskevaa sääntelyä on lisäksi myös muualla lainsäädännössä, kuten oikeudenkäymiskaareissa ja lastensuojelulaissa. Edellä mainittujen perusteluita voitaneen käyttää analogisesti tulkinta-apuna.

Esitutkintalain esitöissä ole suoraan viitattu holhoustoimilain esteellisyyttä koskeviin säännöksiin puolueettomuuden arvioinnissa, mutta niitä ei myöskään ole rajattu sen

---

¹⁰⁴ Ks. Tuominen 2014, s. 23, myös Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 267 ja Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 128–129. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain tarkastelussa henkilösuhteisiin perustuva ristiriita on viety vielä pidemmälle pitäen mahdollisena, että etujen ristiriita voisi olla käsillä tilanteissa, jossa lapsen vastapuolena on huoltajalle läheinen ystävä. Ks. Linnanmäki – Tolonen 2020, s. 95.

¹⁰⁵ Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 159–162.

¹⁰⁶ Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain huoltajan esteellisyyttä koskeva säännön on yleissäännös, jota voidaan soveltaa, jollei toisin ole säädetty. Esitutkintalain 4:8, lastensuojelulain 22 § ja oikeudenkäymiskaaren 12:4a ovat näin ollen tähän nähden erityissäännöksiä ja täten ensisijaisia. Ks. HE 88/2018 vp, s. 39.

¹⁰⁷ Lain esitöissä esitetään esimerkkinä eturistiriidan perustavasta tilanteesta ainoastaan se, että huoltaja on estynyt edustamaan lasta lähestymiskieltoa koskevassa asiassa, jos kieltoon haettu on toinen huoltajista. Ks. HE 88/2018 vp, s. 39.

ulkopuolelle.¹⁰⁸ Näin ollen puolueettomuuden vaarantumista voidaan tarkastella ensinnäkin holhoustoimilain esteellisyyssäännösten avulla. Edunvalvojan sijainen voidaan määrätä, jos edunvalvoja on esteellisyyden, sairauden tai muun syyn vuoksi tilapäisesti estynyt hoitamaan tehtävänsä (HolhTL 11 §). Holhoustoimilain nojalla huoltajaedunvalvoja katsotaan esteelliseksi, jos vastapuolena on hän itse, hänen puolisonsa taikka lapsi tai joku muu, jota hän edustaa (HolhTL 32.2 §). Edellä kuvatuissa tilanteissa esteellisyys perustuu henkilösuhteisiin. Esteellisyyden ei tällöin ole katsottu edellyttävän tosiasiallista ristiriitaa.¹⁰⁹ Näin ollen, mikäli huoltajaedunvalvoja on lapsen vastapuolena rikosasiassa, on puolueettomuus selvästi HolhTL 32.2 §:n mukaisesti vaarantunut ja kyseessä on esteellisyyden perustava tilanne. Huoltaja ei kuitenkaan holhoustoimilain nojalla ole kaikissa tilanteissa esteellinen. Huoltaja ei ensinnäkään ole esteellinen, jos vastapuolena on huoltajan tai puolison lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi taikka tällaisen puoliso tai huoltajan sisaruksen lapsi tai vanhemman sisarus (HolhTL 32.3 §).¹¹⁰ HolhTL 32.3 §:n nojalla huoltajaedunvalvoja ei näin ollen olisi esteellinen, jos rikoksesta epäiltynä olisi esimerkiksi huoltajan oma vanhempi.

Holhoustoimilain nojalla huoltajaedunvalvoja voi kuitenkin olla esteellinen myös muissa kuin henkilösuhteisiin perustuvissa tilanteissa. Edunvalvoja on esteellinen edustamaan päämiestään kaikissa niissä tilanteissa, joissa edunvalvojan ja hänen päämiehensä edut saattavat joutua ristiriitaan keskenään (HolhTL 32.4 §). Tällä perusteella huoltaja on esteellinen myös LHL 5b §:n nojalla. Tällöin esteellisyys perustuu edunvalvojan ja päämiehen etujen väliseen ristiriitaan. Lain sanamuodon mukaisesti riittävää on, että edut saattavat joutua ristiriitaan keskenään, eikä tosiallista ja todettua ristiriitaa edellytetä.¹¹¹ Näin ollen huoltajaedunvalvoja voidaan holhoustoimilain nojalla katsoa esteelliseksi myös kaikissa niissä tilanteissa, joissa rikoksesta epäiltynä on joku muu kuin HolhTL 32.2 §:ssä tarkoitettu henkilö, jos huoltajan ja lapsen edut saattavat joutua ristiriitaan keskenään. HolhTL 11 §:n nojalla edunvalvojan sijainen voidaan myös määrätä edunvalvojan sairauden tai muun syyn vuoksi. Näin ollen

---

¹⁰⁸ Esitutkintalain esitöissä on mainittu erikseen muutamia holhoustoimilain pykälistä, jotka *muun ohessa* tulisivat sovellettavaksi. Ks. HE 222/2010 vp, s. 197.

¹⁰⁹ Välimäki 2013, s. 99.

¹¹⁰ Ennen holhoustoimilain uudistusta vuonna 2007 laissa viitattiin ainoastaan läheiseen henkilöön. Tämän katsottiin kuitenkin aiheuttaneen tulkinnallista epäselvyyttä, minkä vuoksi läheisyyteen perustuva esteellisyyden peruste katsottiin tarpeelliseksi korvata täsmällisillä säännöksillä. Ks. HE 52/2006 vp, s. 10.

¹¹¹ Vaara ristiriidan syntymisestä riittää esteellisyyden toteamiseen. Ks. HE 146/1998 vp, s. 45. Myös Välimäki 2013, s. 102.

holhustoimilain nojalla edunvalvojan sijaisen määrääminen on mahdollista myös edunvalvojan ollessa passiivinen.

Esitutkintalain 4:8:aa säädettäessä otettiin mallia lastensuojelulain 22 §:stä ja se vastaakin osin esitutkintalain sanamuotoa.¹¹² Lastensuojelulain nojalla lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja, jos huoltaja ei puolueettomasti voi valvoa lapsen etua asiassa, ja jos edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi (LSL 22 §).¹¹³ Näin ollen tulkinta-apua voidaan hakea myös lastensuojelulain edunvalvontaa koskevan sääntelyn perusteluista. Lastensuojeluasioissa ilmeisen ristiriidan on katsottu olevan käsillä, jos huoltaja tai huoltajalle läheisen henkilön epäillään pahoinpidelleen tai käyttäneen lasta seksuaalisesti hyväksi, tai jos huoltaja ei terveydentilansa vuoksi kykene valvomaan lapsen etua.¹¹⁴ Lastensuojelulain eturistiriitaa koskevat perustelut vastaavat siis osin esitutkintalain esitöissä esitettyjä.¹¹⁵

Oleellinen ero on kuitenkin siinä, että lastensuojeluasioissa eturistiriidan on katsottu olevan käsillä nimenomaisesti myös niissä tilanteissa, joissa huoltajalle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Esitutkintalain esitöissä puhutaan pitkälti vain huoltajien ja lapsen tai sisarusten välillä tapahtuneen rikoksen aiheuttamasta ristiriidasta.¹¹⁶ Esitutkintalain esityöt jättävät näin ollen avoimeksi sen, onko lainsäätäjän tarkoituksena ollut tosiasias-
assa ulottaa edunvalvojan sijaisen määräämistä edellyttävä ristiriita koskemaan myös niitä tilanteita, joissa muu huoltajalle muu läheinen taho on epäiltynä lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Voidaan kuitenkin todeta, ettei näitä tilanteita lain esitöissä ole myöskään rajattu sen soveltamisalan ulkopuolelle. Esitutkintalain esitöissä on annettu esimerkki säännönmukaisesta tilanteesta, mikä osaltaan viittaisi siihen, että ETL 4:8:n soveltamisala on tarkoitettu laajaksi.¹¹⁷

Esitutkintalaissa ei myöskään ole mainintaa siitä, voidaanko rikosasiaan määrätä edunvalvojan sijainen, jos huoltajaedunvalvoja on passiivisuuden tai esimerkiksi

---

¹¹² Ks. HE 222/2010 vp, s. 47–48 ja s. 196.

¹¹³ Edunvalvojan sijaisen määräämisen edellytykset näyttävät asetetun korkeammalle lastensuojeluasioissa kuin rikosasioissa. Esitutkintalaissa ei ole erikseen asetettu vaatimusta siitä, että edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

¹¹⁴ HE 252/2006 vp, s. 17.

¹¹⁵ HE 252/2006 vp, s. 134.

¹¹⁶ HE 222/2010 vp, s. 196.

¹¹⁷ HE 222/2010 vp, s. 196.

mielenterveysongelmien vuoksi kykenemätön valvomaan lapsen etua prosessissa. Lastensuojelulain esitöiden mukaan lastensuojeluasiassa edunvalvojan määrääminen myös näissä tilanteissa olisi mahdollista.¹¹⁸ Esitutkintalain sanamuodon mukaisesti edunvalvojan määräämisen edellytyksenä on *puolueettomuuden* vaarantuminen (ETL 4:8.1). Näin ollen sanamuodon mukainen tulkinta antaisi ymmärtää, että esitutkintalain nojalla edunvalvojan sijaisen määrääminen olisi mahdollista ainoastaan vastapuoliaseman tai muutoin esteellisyyden perustavan tilanteen ollessa käsillä. Esitutkintalain esitöissä viitataan edellä todetusti lastensuojelulain 22 §:ään, mutta näyttää siltä, että tämänkaltaiset tilanteet on rajattu esitutkintalain tarkastelussa soveltumisalan ulkopuolelle. Toisaalta yleisperusteluissa tarkastellaan myös oikeudenkäymiskaaren edunvalvojan määräämistä koskevaa OK 12:4a:ta, minkä nojalla edunvalvojan määrääminen on mahdollista myös muun syyn, kuten sairauden, perusteella.¹¹⁹ Edunvalvojan sijaisen määrääminen edunvalvojan sairaudesta tai muista syistä johtuen on mahdollistettu myös holhoustoimilain nojalla (HolhTL 11 §).

Edunvalvojan sijaisen tarve muissakin kuin pelkästään eturistiriidan synnyttämässä esteellisyys tilanteissa on näin ollen lainsäädännössä varsin laajasti tunnistettu. Lainsäätäjän tahto ei näin ollen liene ollut rajata näitä tilanteita esitutkintalain soveltamisalan ulkopuolelle. Tätä tukee myös se, että ennen ETL 4:8:n säätämistä oikeuskirjallisuudessa esitetyt kannanotot edunvalvojan tarpeesta rikosprosessissa vastaavat lastensuojelulain esitöissä esitettyjä puolueettomuuden vaarantavia tilanteita.¹²⁰ Vaikka lapsen oikeusturvan ja lasten yhdenvertaisuuden voidaan katsoa edellyttävän ristiriitatilanteiden laajaa tunnistamista, ei kysymys nähdäkseni ole lainsäädännöllisestä ongelmasta, vaan enemmälti siitä, että esitutkintaviranomaisessa ja tuomioistuimessa tunnistetaan edunvalvojan tarve myös muissa kuin pääsäännön mukaisissa tilanteissa.

Toinen ristiriitaan ja edunvalvonnan tarpeen tunnistamiseen liittyvä oleellinen kysymys on se, ratkaistaanko ristiriitaa koskeva kysymys painottamalla objektiivisesti havaittavia perusteita vai edellytetäänkö tosiasiallisen ja subjektiivisesti arvioidun ristiriidan olemassaoloa. Selvännän asiaa esimerkillä.

---

¹¹⁸ HE 252/2006 vp, s. 134.

¹¹⁹ HE 222/2010 vp, s. 48.

¹²⁰ Ks. Tuominen 2014, s. 9 ja s. 18 sekä Hirvelä 2007, s. 49 ja Ellonen 2013, s. 65.

Esimerkki. Isovanhemman epäillään syyllistyneen lapsenlapsensa kohdistuneeseen rikokseen. Lapsen huoltajan ilmoituksen mukaan lapsen ja isovanhemman välillä ei ole kiinteää ja läheistä suhdetta.

Jos ristiriitaa tarkastellaan subjektiiviselta kannalta, voidaan todeta, ettei lapsen huoltajalla mahdollisesti ole lojaliteettivelvollisuutta omaa vanhempaansa kohtaan ja näin ollen huoltajan kyky puolueettomasti huolehtia lapsen edusta ei ole vaarantunut. Esitutkintaviranomaisen on kuitenkin lähestulkoon mahdotonta arvioida huoltajan ja muun läheisen välisen suhteen oikeaa luonnetta ensinnäkään ilman, että huoltaja tästä asiasta itse esitutkintaviranomaiselle kertoo, ja toisaalta kyse on tällöinkin vain huoltajan väitteenvaraisesta ilmoituksesta.¹²¹ Etujen ristiriita voikin ilmetä vasta myöhemmässä vaiheessa esimerkiksi, jos huoltaja pyrkii omalla toiminnallaan vaikeuttamaan asian tutkintaa ja tällöin rikoksen selvittäminen on mahdollisesti jo peruuttamattomasti vaikeutunut.¹²² Vaikka esitutkintalain esitöissä toisin kuin lastensuojelulain esitöissä, ei nimenomaisesti ole todettu, että puolueettomuuden arvioinnin on perustuttava objektiiviseen tarkasteluun, edellä esitetty huomioiden objektiivista arviointia tulisi pitää lähtökohtana.¹²³ Tätä käsitystä tukee myös *Välimäen* esittämä siitä, että henkilösuhteisiin perustuvissa ristiriita tilanteissa esteellisyys on tunnistettavissa jo pelkästään sukulaissuhteen perusteella, ja että etujen todellista ristiriitaa ei edellytetä.¹²⁴ Tilanne on mahdollisesti toinen kuitenkin niissä tilanteissa, joissa huoltajan kykenemättömyys puolueettomasti valvoa lapsen etua perustuu muuhun kuin selvään henkilösuhteeseen. Jos huoltaja on kykenemätön valvomaan lapsen etua rikosprosessissa esimerkiksi terveydellisten seikkojen johdosta, voitaneen subjektiivista arviointia pitää perusteltuna.

Lainsäädäntö näin ollen kattaa varsin laajasti erilaiset puolueettomuuden vaarantavat tilanteet. Esitutkintalain sanamuoto myös mahdollistaa edunvalvojan määräämisen varsin moninaisissa tilanteissa. Esitutkintalain esitöissä ei erikseen ole mainintaa siitä, että sen soveltamisala on haluttu pitää laajana, mutta edunvalvonnan suojaamistarkoitus huomioiden tätä voitaisiin pitää perusteltuna. Koska esitutkintalain sanamuoto ei itsessään rajaa sen soveltamisalaa, ei lainsäädännössä suoranaisesti näytä tältä osin olevan ongelmaa. Kuitenkin se,

---

¹²¹ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 160–161.

¹²² Tuominen 2014, s. 23.

¹²³ Ks. lastensuojelulakia koskeva HE 252/2006 vp, s. 134. Tälle kannalle näyttävät asettuvan myös *Heikkilä* ja *Rantaeskola*. ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 160.

¹²⁴ Ks. Välimäki 2013, s. 99 ja s. 102. Puolueettomuuden arvioinnin on katsottava muissakin esteellisyystilanteissa edellyttävän objektiivista arviointia. Esimerkiksi objektiivisuudesta tuomarin esteellisyyden arvioinnista ks. Lappalainen – Vuorenpää 2021, s. 261, samoin Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 371–373.

ettei lainsäätäjällä tarkoitus täysin ilmene lain esitöistä, voi osaltaan johtaa erilaisiin tulkintaratkaisuihin. Osaltaan tähän voi vaikuttaa se, että lastensuojelulain esitöissä on selvästi esitutkintalain esitöitä tarkemmin määritelty eturistiriidan perustavat tilanteet, mutta esitutkintalain esitöihin ei ole esimerkiksi otettu viittausta lastensuojelulain esitöiden perusteluihin, vaikka lastensuojelulain edunvalvontaa koskeva säännös toimii mallina esitutkintalain 4:8:lle. Kuitenkin todettakoon, että ennen ETL 4:8:n säätämistä oikeuskirjallisuudessa esitetyt kannanotot niistä tilanteista, joissa edunvalvonnan tarpeen rikosprosessissa on ollut käsitellä, vastaavat lastensuojelulaissa esitettyjä perusteita.¹²⁵ Myös ennen ETL 4:8:n säätämistä, edunvalvojan sijainen määrättiin rikosprosessiin holhoustoimilain nojalla, mikä edellä todetusti kattaa laajasti eri puolueettomuuden vaarantamisen tilanteet. Voidaankin pitää erikoisena kannanottona sellaista, että lapselle on mahdollista määrätä lastensuojeluasiaan edunvalvoja, jos rikoksesta epäillään huoltajalle läheistä henkilöä, mutta rikosasiaan edunvalvojan määrääminen ei tämänkaltaisessa tilanteessa olisi mahdollista. Tämä huomioiden voitaneen pitää perusteltuna, ettei ETL 4:8:n säätämisen taustalla ollut tarkoitus supistaa aiemmin vallinnutta oikeustilaa, vaan tosiasiaissa ainoastaan turvata edunvalvonnan tarpeen tunnistaminen laajemmin.

3.3 Esitutinnan ajallinen ulottuvuus ja edunvalvojan sijaisen määrääminen

Esitutinnan ajalliseen ulottuvuuteen liittyy kysymykset siitä, voidaanko edunvalvoja määrätä esitutinnan esiselvityksen ja syyteharkinnan aikana esitutkintalain nojalla. Esitutkintalain sanamuodon mukaisesti edunvalvoja voidaan määrätä esitutkintaa varten (ETL 4:8). Sanamuodon perusteella ei näytä olevan selvää se, voidaanko edunvalvoja määrätä jo esitutinnan esiselvityksen aikana tai voidaanko edunvalvojan määräys antaa esitutkintalain nojalla myös syyteharkinnan aikana. Näihin kysymyksiin ei myöskään esitutkintalain esitöissä ole suoraan otettu kantaa. Seuraavaksi tarkastellaan ensin esiselvitystä koskevaa kysymystä ja tämän jälkeen syyteharkintaan liittyvää kysymystä.

Lapsen tarve edunvalvonnalle esiselvityksen aikana on tunnistettu. On esimerkiksi katsottu, että esitutinnan aloittamiskynnyksen ylittäminen saattaisi edellyttää edunvalvojan sijaisen määräämistä jo esiselvityksen aikana, jotta esimerkiksi suostumus lapsen terveystietojen pyytämiseen olisi mahdollista. Ennen esitutinnan aloittamista voi myös olla tarpeen tehdä

---

¹²⁵ Ks. Tuominen 2014, s. 9 ja s. 18 sekä Hirvelä 2007, s. 49.

esimerkiksi alustavia puhutuksia.¹²⁶ Esitutinnan aloittamiskynnyksen ylittyminen liittyy oleellisesti lapsen oikeusturvaan erityisesti siitä syystä, ettei lapsi oletetusti itse ole ilmoittajana, eikä lapsen myöskään voida odottaa itsenäisesti kykenevän hankkimaan riittävää selvitystä tai kertomaan asioista itsenäisesti epäilyn tueksi.¹²⁷ Myös edunvalvonnan tarve syyteharkinnan aikana on tunnistettu.¹²⁸

Se, voidaanko edunvalvoja määrätä ETL 4:8:n nojalla jo esitutinnan esiselvityksen aikana ja syyteharkinnan aikana, näyttäyty riippuvan siitä, kuinka laajasti esitutinnan käsitettä tulkitaan. Esitutkintaviranomaisella on velvollisuus toimittaa esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1).¹²⁹ Ennen esitutinnan aloittamista esitutkintaviranomaisen on selvitettävä rikosepäilyyn liittyvät seikat siten, ettei ketään aseteta aiheuttomasti rikoksesta epäilyn asemaan (ETL 3:3.2). Esiselvitykseen sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain säännöksiä (ETL 3:3.2).¹³⁰ ETL 3:3.2:n sanamuodon mukainen tulkinta viittaisi näin ollen siihen, että esitutkinta alkaa vasta syytä epäillä -kynnyksen täyttymisestä, jolloin edunvalvojan määrääminen esitutinnan esiselvityksen aikana ei olisi mahdollista.

Toisaalta asiaa voidaan lähestyä myös kysymällä, ovatko esiselvityksen aikana tehtävät toimet esitutkintatoimenpiteitä ja näin ollen osa esitutkintaa. Lain esitöiden mukaan esitutkintatoimenpiteellä tarkoitetaan esitutkintaviranomaisen suorittamaa esitutkintalain mukaista toimenpidettä, jotka liittyvät ETL 1:2.1:n mukaisiin esitutkinnassa selvitettäviin asioihin.¹³¹ Esitutkinnassa selvitetään muun ohella asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty (ETL 1:2.1:n 1 kohta). Näin ollen esitutkintatoimenpiteinä voidaan pitää kaikkia niitä toimia, joista säännellään esitutkintalaissa, ja jotka liittyvät rikoksen selvittämiseen. Yksi näistä on rikoksen selvittämiseksi toimitettava alustava puhuttelu (ETL 7:20).¹³² Myös terveystietojen pyytämistä voitaneen

---

¹²⁶ Ks. Ellonen 2013, s. 45. Myös Lehtinen – Rossi 2022, s. 24 ja s. 41–42. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 176–179. Myös Ellonen – Rantaeskola 2016, s. 48–49. Esiselvityksen konkreettisesta sisällöstä myös POL-2019-34669, s. 16–17.

¹²⁷ Hirvelä 2007, s. 41.

¹²⁸ HE 222/2010 vp, s. 48.

¹²⁹ Syytä epäillä kynnyksestä ei ole tarkoitettu asetettavaksi liian korkealle. Varmuutta tai todennäköisyyttä ei edellytetä, mutta pelkän väitteen ei ole katsottu riittävän. Ks. HE 222/2010 vp, s.177. On myös katsottu, että syytä epäillä -kynnys, tulisi asettaa lapsiin kohdistuneissa rikoksissa varsin matalalle. Ks. Ellonen 2013, s. 45.

¹³⁰ Ennen esitutkintalain uudistusta esiselvityksestä ei esitutkintalaissa säännelty muutoin kuin alustavien puhutteluiden osalta (ETL 38 §, 449/1987). Ks. HE 222/2010 vp, s. 40 ja HE 14/1985 vp, s. 36.

¹³¹ Ks. HE 222/2010 vp, s. 167.

¹³² Alustavat puhuttelut on erotettava varsinaisista kuulusteluista. Ks. HE 14/1985 vp, s. 36.

näin ollen pitää esitutkintatoimenpiteenä. Vaikka esitutkinnan käsitettä ei suoraan lainsäädännössä ole määritelty, lain esitöissä on kuitenkin todettu, että esitutkinnan käsitettä voitaisiin tarkastella myös laajassa merkityksessä, mikä tarkoittaa esiselvitysten aikaisten toimenpiteiden lukemista osaksi esitutkintaa.¹³³ Näin ollen voidaan pitää perusteltuna, että esiselvityksen aikaiset toimet lukeutuvat osaksi esitutkintatoimenpiteitä ja toisaalta myös, että esiselvitys on yksi osa esitutkintaa, mikäli esitutkinnan käsitettä tulkitaan laajasti. Edellä esitetty huomioiden lainsäädäntö nykyisellään näyttää mahdollistavan edunvalvojan määräämisen myös esitutkinnan esiselvityksen aikana, mikäli lapsen alustava puhuttaminen tai terveystietojen pyytäminen katsottaisiin tarpeelliseksi ennen syytä epäillä -kynnyksen täyttymistä. Tätä käsitystä tukee myös se, että ETL 4:10:n mukainen asianomistajan ja epäilyn oikeus käyttää avustajaa koskee myös esitutkinnan esiselvitysvaihetta.¹³⁴

Lain sanamuodon mukainen tulkinta antaisi ymmärtää, että edunvalvojan sijaisen määrääminen esitutkintalain nojalla on mahdollista vain esitutkinnan aikana (ETL 4:8) ja asian tullessa vireille tuomioistuimeen oikeudenkäymiskaaren nojalla (OK 12:4a). Tämä tulkinta johtaisi siihen, että mikäli edunvalvojan sijaisen tarve havaitaan vasta syyteharkinnan aikana, olisi edunvalvojan määrääminen mahdollista ainoastaan HolhTL 11 §:n nojalla. Myös tätä kysymystä voidaan tarkastella esitutkinnan käsitteen laajuuden kautta. Ongelma ei kuitenkaan näyttäisi olevan vakavammissa lapsiin kohdistuneissa rikoksissa, koska niissä myös syyttäjän rooli esitutkinnan aikana on laajempi ja edunvalvonnan tarpeen tunnistaminen mahdollisesti varmempaa, koska tunnistamista ei ole jätetty ainoastaan esitutkintaviranomaisen vastuulle. Lievemmissä lapsiin kohdistuneissa rikoksissa tarve edunvalvojan sijaiselle voi kuitenkin ilmetä vasta syyteharkinnan aikana, jos esitutkintaviranomainen ei ole tunnistanut edunvalvonnan tarvetta.¹³⁵

Esitutkintalain mukaisesti esitutkinta päättyy joko asian siirtyessä syyteharkintaan, tai asiaa syyteharkintaan saattamatta esimerkiksi esitutkinnan päättämistä koskevaan ratkaisuun (ETL 10:2). Tämä osaltaan antaisi ymmärtää, ettei edunvalvojan määrääminen ETL 4:8:n nojalla olisi mahdollista enää syyteharkinnan aikana, vaikka syyttäjällä on ETL 4:8:n nojalla

---

¹³³ Esitutkinnan käsittelykieltä koskevan ETL 4:12:n perusteluiden mukaisesti kielelliset oikeudet koskisivat myös toimenpiteitä ennen esitutkinnan aloittamista eli ”*esitutkintaa niin sanotussa laajassa merkityksessä.*”. Ks. HE 222/2010 vp, s. 201.

¹³⁴ HE 222/2010 vp, s. 199.

¹³⁵ Esitutkintaviranomaisella on velvollisuus ilmoittaa syyttäjälle sen tutkittavana olevasta rikoksesta, jos rikokseen liittyy lapseen kohdistunut *vähäistä* vakavampi väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos. Ks. VKS: 2018:1, kohta 2.7.

myös itsenäinen oikeus hakea edunvalvojan määräämistä.¹³⁶ ETL 4:8:aa koskevissa esitöissä ei kuitenkaan ole otettu kantaa siihen, onko tämä oikeus voimassa myös syyteharkinnan aikana.¹³⁷ Syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen esitutkintayhteistyöstä säännellään esitutkintalain 5 luvussa. Esitutkintaviranomaisen on syyttäjän pyynnöstä toimitettava esitutkinta tai suoritettava esitutkintatoimenpide (ETL 5:2.1). Syyttäjä myös päättää esitutkintatoimenpiteistä asian siirryttyä hänelle esitutkinnan päättämisen jälkeen (ETL 5:2.2). Tämä määräysvalta koskee kaikkia esitutkintalain mukaisia esitutkintatoimenpiteitä.¹³⁸

Asiaa voidaan siis tarkastella sitä kautta, onko edunvalvojan hakemista pidettävä esitutkintatoimenpiteenä. Edellä todetusti esitutkintatoimenpiteellä tarkoitetaan esitutkintaviranomaisen suorittamaa esitutkintalain mukaista toimenpidettä, joka liittyy ETL 1:2:1:n mukaisiin esitutkinnassa selvitettäviin asioihin. Yksi selvitettävä asia on rikosasian asianosaisten (ETL 1:2.1:n 1 kohta). Asianosaisten selvittäminen edellyttää rikoksen asianosaisten, eli epäillyn ja asianomistajan selvittämistä, mutta myös näiden laillisten edustajien selvittämistä, eli sitä, kuka tai ketkä asiassa käyttävät puhevaltaa.¹³⁹ Huoltaja ja edunvalvoja eivät ole esitutkinnan asianosaisia, mutta näihin sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain asianosaisia koskevia säännöksiä (ETL 2:5.2). Asianosaisten selvittäminen on siis yksi esitutkintatoimenpiteistä. Näin ollen myös laillisten edustajien esteellisyyden selvittämistä voitaneen pitää esitutkintatoimenpiteenä, jolloin syyttäjällä on katsottava olevan oikeus itsenäisesti hakea edunvalvojan määräämistä ETL 4:8:n nojalla myös syyteharkinnan aikana.

Tämän laajemmin tätä aihepiiriä ei tässä tutkielmassa ole mahdollista tarkastella. Edellä esitetyt perustelut huomioiden näyttää kuitenkin siltä, että edunvalvoja on mahdollista määrätä esitutkinnan esiselvitystä varten ETL 4:8:n nojalla, ja että syyttäjällä on myös syyteharkinnan aikana mahdollisuus hakea edunvalvojan määräämistä ETL 4:8:n nojalla. Vaikka täysin selvää vastausta lain esitöistä ei kuitenkaan tähän kysymykseen ole saatavilla, on katsottava, että lapsen etu edellyttää lainsäädännön tulkittamista erityisesti lapsen oikeuksien kannalta laajasti.

---

¹³⁶ Syyttäjän aseman vahvistumisen esitutkinnassa katsottiin edellyttävän, että myös syyttäjällä on oikeus itsenäisesti hakea edunvalvojan määräämistä. Ks. HE 222/2010 vp, s. 48.

¹³⁷ Oikeuskirjallisuudessa kuitenkin näytetään kuvaillun esitutkinnan ajallista ulottuvuutta siten, että esitutkinta loppuu joko esitutkinnan lopettamiseen, esitutkinnan rajoittamiseen tai kun esitutkinta päätetään siirtämällä asia syyteharkintaan. Ks. Kukkonen – Tolvanen 2011, s. 44-67.

¹³⁸ HE 222/2010 vp, s. 208.

¹³⁹ Niemi 2021, s. 865.

4. EDUNVALVONTA-ASIAN KÄSITTELY TUOMIOISTUIMESSA

4.1 Toimivaltainen tuomioistuin

Edunvalvonta-asiassa toimivaltaista tuomioistuinta koskevat säännöksiä sisältyy ensinnäkin toimivaltaa yleislakina sääntelevään oikeudenkäymiskaareen, mutta myös holhoustoimilaissa on toimivaltaa koskeva säännös, joka merkitsee poikkeusta oikeudenkäymiskaareessa säädettyyn pääsääntöön.

Edunvalvonta-asiat tutkitaan pääsäännön mukaan siinä tuomioistuimessa, jonka tuomioistuinpiirissä edunvalvottavan kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka on (OK 10:15). Kyse on ehdottomasta oikeuspaikasta. Toimivaltainen tuomioistuin edunvalvonta-asiassa voi näin ollen olla jokin toinen, kuin se tuomioistuin, missä itse rikosasia käsitellään. Rikosasiassa syyte tutkitaan pääsäännön mukaisesti sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä rikollinen teko on suoritettu (ROL 4:1.1). Näin ollen toimivaltainen tuomioistuin edunvalvonta-asiassa voi erota myös siitä, mikä tuomioistuin on pääsäännön mukaan toimivaltainen määräämään puolustajan, asianomistajan ja tukihenkilön (ROL 2:4.1). Lähtökohta edellä mainittujen osalta on, että määräyksen antaa se tuomioistuin, jossa rikosasia on vireillä tai jossa se voidaan panna vireille.¹⁴⁰ Jos edunvalvojaa haetaan oikeudenkäyntiä varten oikeudenkäymiskaaren nojalla, asia voidaan panna vireille myös siinä käräjäoikeudessa, jossa oikeudenkäynti on tai tulee vireille (HolhTL 71 §). Prosessiedunvalvontaa koskien onkin katsottu, että pääasian ratkaisevalla tuomioistuimella on paras asiantuntemus arvioida edunvalvonnan tarvetta ja edunvalvojalta vaadittavia ominaisuuksia.¹⁴¹

Edunvalvojan sijaisen määräämistä koskeva hakemusasia on kuitenkin rikosasiaan liitonainen, minkä vuoksi tarkoituksenmukaisempaa voisi olla soveltaa toimivaltaiseen tuomioistuimeen holhoustoimilain prosessiedunvalvontaa koskevaa erityissäännöstä.¹⁴² Holhustoilain sanamuoto ”—[t]ai tulee vireille” tukisi tätä kannanottoa.

---

¹⁴⁰ Helenius 2021, s. 464.

¹⁴¹ Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 165. Prosessiedunvalvonnalla tarkoitetaan erityisesti edunvalvontaa tiettyä oikeudenkäyntiä varten OK 12:4a:n nojalla annettavaa määräystä. Aiheesta esimerkiksi Helenius – Linna 2021, s. 211–213.

¹⁴² Edunvalvojan hakeminen on luonteeltaan siviiliprosessuaalinen asia. Sen liityntä rikosprosessiin on kuitenkin ilmeinen. Yleisesti rikosprosessiin liittyvistä hakemusasioista, kuten edunvalvojan hakemuksesta, puolustajan määräämisestä ja niin edelleen käytetäänkin nimitystä *rikosprosessuaaliset hakemusasiat*. Rikosprosessuaalisten hakemusasioiden käsite on mainittu esimerkiksi teoksessa Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 169. Myös lainsäätäjä on tämän käsitteen tunnistanut esimerkiksi liittyen anonyymiä todistelua koskevan asian luonteeseen. Ks. HE 46/2014 vp, s. 37.

Tarkoituksenmukaisempaan voitaisiin pitää näin ollen, että kaikki samaan rikosasiaan liitännaiset asiat ratkaistaan samassa tuomioistuimessa, mihin selvästi myös HolhTL 71 §:n poikkeuksella OK 10:15 pääsäännöstä on pyritty. Tällöin sama tuomioistuin ratkaisisi niin edunvalvojan määräämistä koskevan asian kuin siihen suoraan liittyvän rikosasian. Menettely vastaisi tällöin myös puolustajan, asianomistajan ja tukihenkilön määräämisessä omak-suttua.

4.2 Kuuleminen hakemuksen johdosta

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin yksi perusedellytyksistä on, että osapuolille varataan mahdollisuus esittää omat näkemyksensä käsiteltävästä asiasta, ja että osapuolien saatavilla on kaikki oikeudenkäyntiaineistoksi otettu materiaali. Tästä oikeudesta käytetään yleisesti nimityksiä kuulemisperiaate tai kontradiktorisuus. Kuulemisperiaate on vahvistettu Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ja Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksessa (SopS 8/1976). Kuulemisperiaatteella on myös vahva asema kansallisessa lainsäädännössämme, sillä se on vahvistettu myös perusoikeutena perustuslain 21 §:ssä.¹⁴³ Asianosaisten kuuleminen liittyy vahvasti oikeusturvan toteutumiseen ja se on keskeisimpiä prosessuaalisia oikeusperiaatteita (ks. KKO 2015:20, kohta 11).

Rikosasioita käsiteltäessä kuulemisperiaatetta on pidetty ehdottomana ja sen rikkominen voi johtaa tuomiovirheeseen ja lopulta myös tuomion purkuun.¹⁴⁴ Korkein oikeus on ratkaisukäytännössään linjannut asianmukaisen käsittelyn edellyttävän, että tuomioistuimen ratkaisu perustuu vain sellaiseen aineistoon ja niihin seikkoihin, mitkä ovat asianosaisten tiedossa ja joihin heillä on ollut mahdollisuus perehtyä ja lausua käsityksensä (ks. KKO 2022:79, kohta 7).¹⁴⁵ Rikosprosessissa kuulemisperiaatteella on erityisen vahva asema. Vaikka lapsen edunvalvontaa rikosprosessissa koskevalla asialla on vahva liityntä itse rikosasiaan, sovelletaan edunvalvojan hakemista koskevaan menettelyyn enemmän siviiliprosessuaalisia periaatteita ja säännöksiä.

---

¹⁴³ Perusoikeusasemasta huolimatta Suomi on saanut osakseen varsin paljon kritiikkiä kuulemisoikeuden toteuttamisesta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä. Ks. Pellonpää – Gullans – Pölönen – Tapanila 2018, s. 754–757 ja siinä mainitut.

¹⁴⁴ Virolainen – Vuorenperä 2021b, s. 124.

¹⁴⁵ Ratkaisun perusteluissa viitataan myös ratkaisuun KKO 2015:20 ja siinä mainittuihin.

Edunvalvojan sijaisen määräämistä koskeva hakemus käsitellään tuomioistuimessa hakemusasioita koskevassa käsittelyjärjestyksessä soveltaen oikeudenkäymiskaaren 8 luvun säännöksiä.¹⁴⁶ Holhustoimilaki taas määrittelee ne tahot, joita edunvalvonta-asiassa on kuultava (HolhTL 73 §). Siinä missä kontradiktorisuuden vaatimuksella on vahva sija rikosasian käsittelyssä, on sillä se myös siviiliprosessissa. Siviiliprosessissa kuulemisperiaatteen ei kuitenkaan ole katsottu edellyttävän, että asianosaista tosiasiallisesti kuullaan, vaan riittäväksi on katsottu se, että asianosaiselle varataan mahdollisuus lausua asiastaan.¹⁴⁷ Asian ratkaiseminen ei kuitenkaan edellytä, että asianosainen tosiasiallisesti käyttäisi tätä oikeuttaan. Asia voidaan ratkaista, vaikka asiaan osallinen ei antaisikaan kirjallista lausumaa (OK 8:7.2). Edunvalvonta-asioissa kuulemisperiaate on kuitenkin mielletty suppealla tavalla niiden rutiiniluontoisuuden takia. Kun kysymys on edunvalvontaan haettavan kuulemisesta, on kyse lähinnä siitä, voidaanko tätä ylipäättään kuulla hakemuksen johdosta.¹⁴⁸ Edunvalvonta-asioissa kuuleminen toteutetaan pääsääntöisesti kirjallisesti.¹⁴⁹ Edellä todetusti riittävänä on pidetty, että asianosaisille varataan tilaisuus tulla kuulluksi, mutta kuulemisperiaatteen toteutumisen edellytyksenä ei ole, että asianosainen tosiasiallisesti käyttäisi tätä mahdollisuutta.

Kun edunvalvonta-asiassa on kysymys edunvalvojan sijaisen määräämisestä rikosprosessia varten ensisijaisen huoltajaedunvalvojan ja lapsen välisen ristiriidan vuoksi, huoltajaa kuullaan käytännössä kahdella eri perusteella. Ensinnäkin alaikäisen huoltajalle ja 15 vuotta täytäneelle alaikäiselle on kummallekin varattava tilaisuus tulla kuulluksi edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen johdosta (HolhTL 73 §). Tällöin huoltajaa kuullaan ensinnäkin hänen roolissaan lapsen huoltajana, mutta myös tämän puhevallan käyttäjänä. Huoltajan kuulemista on pidetty perusteltuna erityisesti siksi, että alaikäisen asioiden hoitamisen on katsottu edellyttävän huoltajan ja edunvalvojan hyvää yhteistyötä.¹⁵⁰ Huoltajan kuulemista on pidetty kuitenkin perusteltuna myös siitä syystä, että sen avulla tuomioistuimen on mahdollista hankkia lisätietoa esimerkiksi edunvalvojan henkilöön liittyvistä seikoista ja edunvalvonnan tarpeesta (ks. KKO 2004:44). Edunvalvojan sijaisen määräämisessä on kuitenkin myös kysymys huoltajaedunvalvojan tehtävien rajoittamisesta, jolloin häntä kuullaan myös tämän perusteella (HolhTL 81 §). Kun huoltajaa kuullaan tämän perusteella, on

---

¹⁴⁶ Kuulemista koskevista menettelyistä edunvalvonta-asioissa ks. Linna 2022, s. 215–220.

¹⁴⁷ Virolainen – Vuorenpää 2021b, s. 129. Euroopan ihmisoikeussopimuksen näkökulmasta ks. Pellonpää – Gullans – Pölönen - Tapanila 2018, s. 617.

¹⁴⁸ Kuuliala – Tornberg 2015, s. 185.

¹⁴⁹ Kuuliala – Tornberg 2015, s. 190.

¹⁵⁰ HE 146/1998 vp, s. 64–65.

kuulemisessa kysymys huoltajaedunvalvojan oman oikeusturvan takaamisesta ja huoltajaedunvalvojan näkemysten selvittämisestä edunvalvojan tehtävien rajoittamisesta. Kun taas tätä kuullaan huoltajan roolissa, on kuulemisessa kysymys erityisesti lapsen oikeusturvan takaamisesta, toisin sanoen lapsen näkemyksen esittämisestä.

Jos huoltajan kyvyn huolehtia lapsen edun valvomisesta katsotaan vaarantuneen rikosasiassa, voidaanko huoltajaa pitää kykenevänä sitä puolueettomasti valvomaan rikosprosessiin liitonnaisessa edunvalvonta-asiassa? Voidaankin perustellusti esittää epäily siitä, kykeneekö huoltaja erottamaan riittävästi omat sekä lapsen näkemykset, toiveet ja tarpeet toisistaan riittävällä tavalla ja näin ollen puolueettomasti valvomaan lapsen etua edunvalvonta-asiaa käsiteltäessä, vai onko huoltaja esteellinen edunvalvonta-asiaa käsiteltäessä käyttämään lapsen puhevaltaa. Kuulemisperiaate on vahva pääsääntö. Sen perustuslaillinen asema edellyttää ensinnäkin, että siihen tehtävistä rajoituksista on säädetty lailla, mutta myös muiden perusoikeuksien edellytysten on täytyttävä.¹⁵¹ Holhoustoimilaki ei sisällä poikkeuksia huoltajan kuulemisesta. Huoltajaa on näin ollen lähtökohtaisesti aina kuultava.¹⁵² Toisaalta huomiota on myös kiinnitettävä siihen, että huoltaja on sen lisäksi, mitä esteellisyydestä holhoustoimilaissa säännellään, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (LHL, 361/1983) 5b §:n nojalla esteellinen edustamaan lastaan asiassa, jossa vastapuolena on hän itse, tai joku, jota hän edustaa tai lapsen toinen huoltaja. Huoltaja on myös esteellinen, jos huoltajan ja lapsen edut saattavat muusta syystä joutua ristiriitaan keskenään. Näin ollen huoltaja on ylipäätään esteellinen huoltajanroolissa käyttämään lapsen puhevaltaa edunvalvonta-asiassa.

Toinen kysymys on kuitenkin se, mitä tosiallista merkitystä huoltajaedunvalvojan kuulemisella oikeasti on. Huoltajan kuulemisen tarkoitusta voidaan ensinnäkin tarkastella niiden syiden valossa, joiden perusteella edunvalvonta-asiassa on huoltajaedunvalvojaa tarpeen kuulla. Huoltajaa kuullaan edellä esitettyjen lisäksi myös edunvalvonnan tarpeesta, toisin sanoen edunvalvojan määräämisen edellytysten käsillä olosta.

Rikosprosessiin määrättävän edunvalvojan sijaisen edellytyksenä on ristiriita huoltajan ja tämän huollettavan välillä. Huoltajaedunvalvojaa kuullaan näin ollen siitä, onko hänen

---

¹⁵¹ Perusoikeuksien rajoittamisesta ks. Viljanen 2011. Holhoustoimilaissa on säädetty muutamasta poikkeuksesta kuulemisperiaatteeseen. Nämä koskevat tilanteita, joissa kuultavan olinpaikasta ei voida saada tietoa (HolhTL 73.4 §) ja mikäli kuultavalle ei tämän tilan vuoksi saada toimitettua tiedoksiantoa ja kuultavan oikeusturva ei edellytä erillisen prosessiedunvalvojan määräämistä (HolhTL 73.5 §).

¹⁵² Näin myös Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 169.

näkemyksensä mukaan ristiriita olemassa. Sen, joka vastustaa edunvalvojan sijaisen määräämistä, on esitettävä vastustamiselleen perusteet.¹⁵³ Käytännössä tämä edellyttäisi siis sitä, että huoltajaedunvalvoja saattaa ilmeiseksi, ettei häntä ole syytä epäillä lapseen kohdistuneesta rikoksesta tai ettei hänen kykynsä puolueettomasti valvoa lapsen etua muutoin ole vaarantunut, jos rikoksesta epäillään jotakuta muuta tahoa kuin huoltajaa itseään. Edunvalvonta-asiaa ratkaistaessa tulisi kuitenkin ottaa huomioon se, että edunvalvonnan peruste on rikosepäily, jonka esitutkintaviranomainen on todennut ja jota se tutkii. Tuomioistuin ei esitutkinnan ollessa vireillä voi ottaa syyllisyyskysymykseen kantaa edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa. Asiassa voitaisiin myös välillisesti, huoltajaedunvalvojan väitteen uskottavuutta arvioitaessa, kiinnittää huomiota siihen, ettei rikoksesta epäilyllä ole velvollisuutta edistää asiansa selvittämistä (ETL 4:3). Toisin sanoen rikoksesta epäilyllä ei ole torudessapysymisvelvollisuutta.¹⁵⁴ Huoltaja asetetaan näin ollen myös tosiasialliseen asemaan, jossa hänen välillisesti olisi edistettävä asiansa selvittämistä. Näin ollen huoltajaedunvalvojan kuulemista edunvalvonnan määräämisen edellytyksistä varsinkin niissä tilanteissa, joissa huoltajan epäillään itse syyllistyneen lapseen kohdistuneeseen rikokseen, voidaan pitää lähinnä muodollisuutena, jolloin kuuleminen ei kuitenkaan täytä sille asetettuja vaatimuksia.

Silloin, kun rikoksesta on kuitenkin epäiltynä joku muu taho kuin huoltajaedunvalvoja itse tai, jos edunvalvonnan tarve perustuu esimerkiksi huoltajan terveyttä koskeviin seikkoihin tai passiivisuuteen prosessissa, kuulemisella on mahdollista saada ratkaisun kannalta tarpeellista lisätietoa. Huoltajaedunvalvojan on näissä tilanteissa mahdollista saattaa ilmeiseksi esimerkiksi se, ettei hänen omalla terveydentilallaan ole vaikutusta lapsen edun valvomiseen tai, ettei hänellä ole lojaliteettivelvollisuutta rikoksesta epäilyyn, mikä voisi vaarantaa lapsen edun valvomisen.¹⁵⁵ Kuulemisella voidaan kuitenkin myös kaikissa tilanteissa saada tarpeellista tietoa esimerkiksi edunvalvojan henkilöön liittyvistä seikoista, kuten ehdotetun edunvalvojan sijaisen esteellisyydestä.¹⁵⁶ Jos huoltajaedunvalvoja saattaa ilmeiseksi, että ehdotettu edunvalvojan sijainen on esteellinen, on kuitenkin edelleen otettava huomioon rikoksesta epäilyn huoltajaedunvalvojan asema myös lapsen vastapuolena rikosasiassa.

---

¹⁵³ Kuuliala – Tornberg 2015, s. 191.

¹⁵⁴ Syytetyn itsekriminointisuojausta ks. Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 89–91.

¹⁵⁵ Henkilön terveydentilaan arviointiin perustuvien päätösten on katsottu edellyttävän, että niissä tukeudutaan esimerkiksi lääkärinlausuntoihin. Ks. KKO 2012:109, kohta 7.

¹⁵⁶ *Kuuliala ja Tornberg* ovatkin kattavasti referoineet erästä hovioikeuden ratkaisua, jossa huoltajia ei kärjaoikeudessa ollut kuultu rikosasiaan liittyvän edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen johdosta, vaan kärjaoikeus oli osapuolia kuulematta määrännyt rikosasiaan edunvalvojaksi asianajan. Toinen vanhemmista saattoi hovioikeudelle toimittamassaan valituksessa ilmeiseksi, että edunvalvojaksi määrätty asianajaja oli tosiasiallisen esteellinen aiemman toimeksiannon perusteella. Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 266–267.

Huoltajalla voi näin ollen esimerkiksi olla tarve ehdottaa edunvalvojan tehtävään sellaista tahoja, joka ei objektiivisesti arvioiden ole puolueeton.¹⁵⁷ Edunvalvojan määräämisen vastustamista voidaan myös mahdollisesti käyttää keinona asian pitkittämiseksi.¹⁵⁸ Huoltajan kuulemista voidaan kuitenkin edellä esitetyistä seikoista huolimatta pitää puolustettavana ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin yhtenä edellytyksenä. Huoltajan kuulemiseen liittyy kuitenkin se ongelma, voidaanko huoltajaa kuulla edunvalvontaa koskevassa asiassa, jos huoltaja on lapsen vastapuolena. Näin ollen, mikäli edunvalvonta-asiassa kuullaan ainoastaan esteellistä huoltajaa, kuka tosiasiallisesti huolehtii puolueettomasti lapsen puhevallan käytöstä. Tämän osalta voitaneen pitää puolustettavana kannanottona, että tuomioistuimen olisi tarkoin harkittava prosessiedunvalvojan määräämistä erityisesti riitaisissa edunvalvojan määräämistä koskevissa asioissa myös silloin, kun kyse on edunvalvojan määräämisestä rikosprosessia varten.¹⁵⁹ Huoltajaa on kuitenkin myös tällöin kuultava.¹⁶⁰

4.3 Prosessiedunvalvoja lapselle edunvalvonta-asian käsittelyyn

Edunvalvonta-asiaa käsiteltäessä asiaan osallisina ovat huoltajaedunvalvoja ja lapsi, jolle edunvalvojan sijaista on haettu. Edellä jaksossa 4.2 kuvatulla tavalla edunvalvojan sijaisen määräämistä koskevassa asiassa huoltajaa kuullaan kaksinaisroolissa, toisaalta lapsen puhevaltaa käyttävänä (HolhTL 73.1 §) ja taas toisaalta huoltajaa kuullaan myös tämän tehtävien rajoittamisesta (HolhTL 81.2 §). Kyse on näin ollen selvästi tilanteesta, jossa huoltaja on itse edunvalvonta-asiassa vastapuolena ja näin ollen HolhTL 32.2 §:n ja LHL 5 b:n nojalla esteellinen edustamaan lasta. Toisin sanoen huoltaja on estynyt käyttämästä lapsen puhevaltaa edunvalvonta-asiaa tuomioistuimessa käsiteltäessä. Jotta, lapsen puhevallan käyttö ja oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn voidaan turvata, on lapselle mahdollisesti tarpeellista määrätä edunvalvoja myös edunvalvonta-asian käsittelyyn. Tuomioistuin voi

---

¹⁵⁷ Korkein oikeus onkin katsonut, ettei edunvalvojan nauttimalla huoltajien luottamuksella voi olla painoarvoa edunvalvojan sopivuutta koskevassa harkinnassa. Ks. KKO 2004:44.

¹⁵⁸ Riitaisa edunvalvontaa koskeva asia käsitellään riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Vastustaminen voisi näin ollen johtaa siihen, että asia käsitellään suullisessa istunnossa. Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 202. Näin myös Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 454. Hakemusasioiden käsittelystä riita-asian järjestyksessä ks. Linna 2022, s. 188–192. Myös kuitenkin riitaisa edunvalvonta-asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. Kirjallinen menettely voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa edunvalvontaan haetun läheinen vastustaa edunvalvojan määräämistä, eikä päämiestä voida lainkaan kuulla. Näiden tilanteiden on kuitenkin katsottu olevan harvinaisia ja käsittely kirjallisessa menettelyssä edellyttää asianosaisten suostumusta. Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 221–223.

¹⁵⁹ Prosessiedunvalvojan määräämistä edunvalvonta-asiaan tarkastellaan laajemmin jaksossa 4.4.

¹⁶⁰ Kuuliala – Tornberg 2015, s. 233. Vaikka *Kuuliala* ja *Tornberg* ovat todenneet erityisesti päämiehen kuulemista koskevien säännösten tulevan sovellettavaksi prosessiedunvalvojaa määrättäessä, katsoisin analogisesti tämän toteamuksen ja kuulemisperiaatteen mukaisesti sovellettavaksi tulevan myös huoltajan kuulemista koskevat holhoustoimilain säännökset.

omasta aloitteestaan määrätä oikeudenkäyntiä varten edunvalvojan sille, jonka edunvalvontaa hakemus koskee. Edellytyksenä on kuitenkin, että edunvalvojan määrääminen on tämän oikeusturvan kannalta tarpeellista (HolhTL 82.1 §). Edunvalvojan määrääminen oikeudenkäyntiä varten on mahdollista myös oikeudenkäymiskaaren nojalla (OK 12:4a).¹⁶¹ Näistä käytetään nimitystä prosessiedunvalvoja.

Asiaa voidaan kuitenkin tarkastella ensin sen kautta, onko prosessiedunvalvojan määrääminen tosiasiallisesti tarpeellista. Edunvalvonta-asiassa prosessiedunvalvonnan tarkoitus on turvata päämiehen kuuleminen.¹⁶² Tämä on johdettavissa holhoustoimilain 73.5 §:stä, jonka mukaan mikäli kuulemista koskevaa tiedoksiantoa ei kuultavan tilan vuoksi voida tälle toimittaa, on se toimitettava tälle määrättävälle prosessiedunvalvojalle. Kuulemisesta voidaan kuitenkin luopua, mikäli prosessiedunvalvojan määrääminen ei kuultavan oikeusturvan kannalta ole tarpeellista (HolhTL 73.5 §). Tällaisina on pidetty esimerkiksi tilanteita, joissa ei ole epäselvyyttä siitä, etteikö perusteita edunvalvojan määräämiselle olisi olemassa, eikä myöskään siitä, kuka tehtävään on määrättävä. Tämänkaltainen tilanne on katsottu olevan esimerkiksi silloin, kun holhousviranomaisen on kuullut henkilökohtaisesti edunvalvontaan haettavaa henkilöä, todennut edunvalvonnan tarpeen ja kysymys edunvalvojan henkilöstä on riidaton.¹⁶³ Tämä koskee kuitenkin ainoastaan 15 vuotta täyttäneitä lapsia, jotka käyttävät huoltajan rinnalla itsenäistä puhevaltaa ja joita holhoustoimilain nojalla on kuultava (HolhTL 73.1 §).¹⁶⁴

Toisin sanoen, mikäli edunvalvonta-asia on riidaton, eikä yksikään taho sitä vastusta, prosessiedunvalvojan määrääminen 15 vuotta täyttäneelle lapselle ei välttämättä ole tarpeellista. Kuitenkin, mikäli 15 vuotta täyttänyt itsenäisesti puhevaltaa käyttävä lapsi tai huoltajaedunvalvoja vastustaa edunvalvojan määräämistä, tulisi prosessiedunvalvojan määräämistä harkita.¹⁶⁵ Täysin selvää ei ole, voiko tuomioistuimien määrätä 15 vuotta täyttäneelle kuitenkin edunvalvojan tämän vastustuksesta huolimatta, jolloin prosessiedunvalvojan määrääminen ei mahdollisesti olisi näissäkään tilanteissa välttämättä tarpeellista. Edunvalvoja voidaankin määrätä, vaikka se, jonka etua olisi valvottava, vastustaa edunvalvojan määräämistä, mutta

---

¹⁶¹ Oikeudenkäymiskaaren prosessiedunvalvontaa koskevan sääntelyn on katsottu täydentävän holhoustoimilain säännöstä. Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 232.

¹⁶² Kuuliala – Tornberg 2015, s. 230.

¹⁶³ HE 52/2006 vp, s. 52.

¹⁶⁴ Alle 15-vuotiaille ei tarvitse varata tilaisuutta tulla kuulluksi. Ks. HE 146/1998 vp, s. 64.

¹⁶⁵ Prosessiedunvalvojan määräämistä on pidetty perusteltuna erityisesti tilanteista, jossa asianomainen sitä vastustaa, mutta ei tilansa vuoksi kykene ymmärtämään vastustuksen merkitystä HE 146/1998 vp, s. 67

hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve huomioon ottaen vastustamiselle ei ole riittävää aihetta (HolhTL 8.2 §).¹⁶⁶

Alle 15-vuotiaiden lasten osalta tilanne on kuitenkin ongelmallisempi, koska velvollisuutta alle 15-vuotiaiden kuulemiseen ei ole. Tällöin ainoastaan huoltajaedunvalvojaa kuullaan edunvalvonta-asiassa lapsen puhevaltaa käyttävänä tahona, eikä ole täysin selvää, käyttäkö huoltaja vastustaessaan edunvalvojan sijaisen määräämistä puhevaltaa itse edunvalvojana, vai onko kyse lapsen vastustamisesta. Tällöin myöskään HolhTL 8.2 § ei näyttäisi soveltuvan, koska kyseinen poikkeus soveltuu ainoastaan sellaisiin tilanteisiin, joissa se, jonka etua on valvottava, vastustaa edunvalvojan määräämistä. Myös lapselle taattu oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn puoltaisi sitä näkemystä, että alle 15-vuotiaalle lapselle tulisi säännönmukaisesti määrätä prosessiedunvalvoja edunvalvonta-asian käsittelyyn. Muutoin alle 15-vuotiasta ei tosiasiallisesti edusta edunvalvonta-asian käsittelyssä lainkaan puolueeton puhevallankäyttäjää, eikä lapsen oikeudesta osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn voida varmistua.

Lapsen tarvetta prosessiedunvalvojalle edunvalvonta-asiaa käsiteltäessä voidaan tarkastella myös muutoksenhakuoikeuksien kautta. Kun edunvalvojaa haetaan rikosasiaan esitutkintalain nojalla, hakijana voi olla tutkinnanjohtaja, syyttäjä, HolhTL 84 §:ssä tarkoitettu holhousviranomainen tai sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin (ETL 4:8.1). Esitutkintalaissa ei erikseen ole säännelty muutoksenhakuoikeudesta edunvalvojan määräämistä koskevaan päätökseen. Muutoksenhakuoikeuteen sovelletaan näin ollen holhousvoimilain säännöksiä. Tuomioistuimen edunvalvontaa koskevaan päätökseen muutosta voi hakea jokainen, jolla on oikeus panna asia vireille HolhTL 72 §:n nojalla (HolhTL 80 §). Edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen voi panna vireille ensinnäkin holhousviranomainen, päämies itse, taikka tämän edunvalvoja, vanhempi, aviopuoliso, lapsi tai muu läheinen (HolhTL 72.1 §). Alaikäisen edunvalvontaa koskevan hakemuksen voi panna vireille myös alaikäisen huoltaja tai hyvinvointialue (HolhTL 72.2 §).

Näin ollen, vaikka esitutkintaviranomainen ja syyttäjä voivat panna vireille edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen, kummallakaan heistä ei ole muutoksenhakuoikeutta

---

¹⁶⁶ Edunvalvontaan haetun vastustaessa edunvalvojan määräämistä tuomioistuimen tulisi kuitenkin hankkia perusteellisempi selvitys kuin niissä tapauksissa, joissa asianomainen suostuu edunvalvojan määräämiseen, mikä saattaisi edellyttää suullista käsittelyä. Ks. HE 146/1998 vp, s. 31.

tuomioistuimen antamaan päätökseen.¹⁶⁷ Mikäli prosessiedunvalvonnasta ei näin ollen ole huolehdittu, ja asiaan osallisina ovat ainoastaan huoltajaedunvalvoja ja lapsi, jonka puhevaltaa käyttää huoltaja, on olemassa vaara siitä, että lapsen oikeus muutoksenhakuun vaarantuu. Voidaan perustellusti olettaa, ettei huoltaja, joka on lapsen vastapuolena rikosasiassa, valita edunvalvojan määräämistä koskevasta päätöksestä lapsen puhevaltaa käyttävänä tahona, mikäli tuomioistuin on hylännyt edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen. Erityisesti tämän voidaan katsoa vaarantavan lapsen oikeusturvan edunvalvonta-asian käsittelyssä oleellisesti. Tuomioistuimen tulisi näin ollen tarkoin harkita prosessiedunvalvojan määräämistä erikseen edunvalvonta-asian käsittelyä varten lapsen menettelyllisen oikeusturvan turvaamiseksi.

Prosessiedunvalvojan määräämistä koskevaan harkintaan liittyy kuitenkin myös kysymys edunvalvonnasta aiheutuneiden kulujen korvaamisesta. Mikäli prosessiedunvalvoja määrätään HolhTL 82.1 §:n tai OK 12:4a:n nojalla, edunvalvonnasta aiheutuneet kulut tulevat korvattavaksi päämiehen varoista HolhTL 44.2 §:n mukaisesti. Tämä eroaa rikosasiaan ETL 4:8:n mukaisesta poikkeuksesta, minkä mukaisesti edunvalvonnasta aiheutuneet kustannukset korvataan valtion varoista.¹⁶⁸ Tämä osaltaan voisi johtaa siihen, että kynnys prosessiedunvalvojan määräämiselle edunvalvonta-asian käsittelyyn asettuu korkealle. On kuitenkin pidetty mahdollisena, että mikäli prosessiedunvalvojana toimii asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, voitaisiin tämä määrätä oikeusapulain (OAL, 257/2002) 8 §:n mukaiseksi avustajaksi, jolloin kustannukset korvattaisiin valtion varoista.¹⁶⁹ Jotta prosessiedunvalvonnasta aiheutuneet kulut eivät koituisi lapsen kannettavaksi, tulisi näin ollen prosessiedunvalvojaksi määrätä säännönmukaisesti lainoppinut henkilö.

4.4 Tuomioistuimen harkintavalta

Edunvalvojan sijaisen määrääminen edellyttää ensinnäkin intressiristiriitaa huoltajaedunvalvojan ja tämän huollettavan välillä. Tuomioistuimen harkintavalta edunvalvojan sijaisen tarpeesta on näin ollen sidottu osittain ainakin esitutkintaviranomaisen ilmoitukseen siitä, että

---

¹⁶⁷ Edellä selostetusta Helsingin hovioikeuden 8.12.2022 antamasta ratkaisusta nro. 1705 kuitenkin ilmenee, että esitutkintaviranomaisella olisi kuitenkin mahdollisuus kannella tuomioistuimen antamasta päätöksestä. Tämän osalta huomionarvoista kuitenkin on, ettei esitutkintaviranomaisella ole lailla säädettyä velvollisuutta tähän. Näin ollen lapsen oikeusturvan toteutuminen jää lähinnä riippuvaiseksi esitutkintaviranomaisen viitteellisyydestä.

¹⁶⁸ Ks. Poikkeuksen perusteluista HE 222/2010 vp, s. 196–197.

¹⁶⁹ Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 238–240.

huoltajaa tai muuta tahoa on syytä epäillä lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Esitutkintalain sanamuoto jättää kuitenkin tuomioistuimelle harkintavaltaa siitäkin huolimatta, että rikosta on syytä epäillä.

Esitutkintalain sanamuodon mukaisesti edunvalvoja tulee määrätä ”--[j]os edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta”. Selvää tarpeettomuutta on lain esitöiden nojalla arvioitava perustuen rikoksen laatuun liittyvillä syillä. Lain esitöissä annetaan tästä esimerkiksi erityisen vähäiset rikokset, joissa lapsen laillisen edustajan henkilöllä ei ole merkitystä rikoksen selvittämisen tai vahingonkorvauskysymysten kannalta. Esimerkkinä näistä on esitetty vähäiset omaisuusrikokset.¹⁷⁰ Lähtökohtana voitaneen kuitenkin pitää, että kaikissa henkilöön kohdistuneissa rikoksissa, joissa asianomistajalla on edes teoreettisesti tarve korvausvaatimuksen esittämiseen edunvalvojaansa kohtaan, edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta.¹⁷¹

Helsingin hovioikeus on 8.12.2022 antamassaan ratkaisussa asiassa S 22/2469 pohtinut tuomioistuimen harkintavallan laajuutta edunvalvojan sijaista määrättäessä ETL 4:8:n nojalla.

Helsingin HO 8.12.2022, 1705. Asiassa oli kysymys tuomioistuimen harkintavallasta esitutkintalain 4:8:ää sovellettaessa. Käräjäoikeus oli hylännyt pyynnön väliaikais määräyksen antamisesta. Asiassa oli kysymys pahoinpitelystä, jossa epäiltynä oli lapsen isä. Hovioikeus linjasi ratkaisussaan edunvalvojan tarpeen osalta, ettei esitutkintalain sanamuoto jätä tuomioistuimelle harkintavaltaa, mikäli edellytykset edunvalvojalle ovat olemassa. Hovioikeuden arvon mukaan tuomioistuimen on säännöksen sanamuodon mukaisesti määrättävä alaikäiselle lapselle edunvalvoja tilanteissa, joissa lapsen huoltaja on epäiltynä lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Edunvalvojan määräys voidaan antaa jättämättä vain, jos se ei ole selvästi tarpeetonta.

Hovioikeus ei kuitenkaan pohtinut ratkaisussaan sitä, missä tilanteessa edunvalvojan määrääminen olisi selvästi tarpeetonta. Päätöksestä voidaan kuitenkin vähintään johtaa se, että ainakin pahoinpitelyä on pidettävä sen laatuksena rikoksena, että edunvalvojan määrääminen on tarpeen. Hovioikeuden ratkaisu kuitenkin kuvastaa hyvin tuomioistuimen harkintavallan laajuutta. Jos edellytykset täyttyvät, harkintavaltaa ei ole. Esitutkintalain edunvalvojan

---

¹⁷⁰ HE 222/2010 vp, s. 48 ja s. 196.

¹⁷¹ Käräjätuomarit ovat kuitenkin esittäneet näkemyksiä siitä, ettei esimerkiksi lievää pahoinpitelyä koskevissa tilanteissa edunvalvojan määräämistä pidettäisi tarpeellisenä. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 53.

määräystä koskeva pykälä onkin kirjoitettu pakottavaan muotoon; ”*Tuomioistuimen on määrättäv[ä]--*”. Mikäli tuomioistuimelle olisi haluttu antaa laajempi harkintavalta, olisi säännös voitu muotoilla esimerkiksi muotoon ”*voidaan määrätä*”.¹⁷² Hovioikeus katsoi epäilyn pahoinpitelyn perusteella olevan aihetta epäillä, etteivät lapsen huoltajat voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa, ja näin ollen edunvalvojan sijaisen määrääminen ei ollut selvästi tarpeetonta.

Edunvalvojan sijaisen määräämisen edellytyksenä olevan rikosepäilyn ja huoltajan esteellisyyden toteaa esitutkintaviranomainen. Näin ollen tuomioistuimen on annettava määräys pääsäännön mukaisesti kaikissa huoltajan esteellisyyteen perustuvissa tilanteissa, joissa esitutkintaviranomainen sitä pyytää, eikä edellytyksiä koskevaa laajempaa harkintavaltaa ole. Tuomioistuimen harkintavalta voi kuitenkin olla laajempi, jos ensisijainen huoltajaedunvalvoja vastustaa edunvalvojan määräämistä. Kuten edellä kuulemista koskevassa kappaleessa on todettu, edunvalvonnan tarpeen kiistäminen ei usein voi johtaa siihen, ettei edunvalvojaa määrätä, vaan tuomioistuimen harkinta rajoittuu enemmän edunvalvojaksi esitettyä henkilöä koskeviin seikkoihin. Tuomioistuimen harkintavaltaa voidaan näin ollen pitää varsin rajoittuna, pois lukien kuitenkin ne tilanteet, joissa edunvalvonnan tarve liittyy huoltajaedunvalvojan terveydentilaan tai passiivisuuteen. Näiden tilanteiden osalta harkintavaltaa voitaneen pitää laajempana.

Tuomioistuimen harkintavaltaa ja sen laajuutta arvioitaessa ei myöskään voida unohtaa rikosprosessuaalisen edunvalvonnan erityistä luonnetta ja sitä, minkä suojamiseksi edunvalvojan sijaista on haettu. Hakemus edunvalvojan määräämiseksi tulee toimittaa varhaisessa vaiheessa esitutkintaa. Tällöin kaikkia rikosasian kannalta relevantteja seikkoja ei vielä ole selvitetty, vaan kysymys on rikosepäilystä. Edunvalvontaa haetaan erityisesti niin lapsen edun valvomiseksi, mutta myös esitutkinnan turvaamiseksi. Tämä johtaa siihen, ettei tuomioistuimelle toimitettavassa hakemuksessa voida laajasti selostaa niitä seikkoja, joihin edunvalvonnan tarve perustuu. Jos hakemuksessa enemmän selostettaisiin rikosepäilyn sisältöä, voisi tämä vaikeuttaa asian selvittämistä.¹⁷³ Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin

---

¹⁷² Lastensuojelulaissa on myös omaksuttu käskevämpi, *tulee määrätä*, muoto. Holhousvoimilaisissa pitkälti on taas omaksuttu väljempi, *voidaan määrätä*, ilmaisu. Ks. lastensuojeluasian edunvalvojan määräämistä koskeva LSL 22.1 § ja edunvalvojan sijaisen määräämistä koskeva HolhTL 11.1 §. Holhousvoimilaisissa on erikseen mainittu ne tilanteet, joissa edunvalvoja *on määrättävä*. Ks. HolhTL 10 §. Myös laissa lasten hullosta ja tapausoikeudesta on valittu väljempi ilmaisu. LHL 5b §:n mukaisesti lapselle *voidaan määrätä* edunvalvoja.

¹⁷³ Lehtinen – Rossi 2022, s. 41.

vaatimus edellyttää, että kaikki oikeudenkäyntiaineistoksi otettu materiaali annetaan osapuolille tiedoksi.¹⁷⁴ Hakemusta koskevat asiakirjat annetaan näin ollen asianosaisille tiedoksi ennen lopullisen päätöksen antamista. Tämä asettaa tietynlaisen ongelman sen osalta, että toisaalta tuomioistuimelle on annettava riittävästi tietoa asian ratkaisemiseksi, mutta toisaalta on huomioitava käynnissä olevan esitutkinnan tarpeet. Tämä myös osaltaan näyttää rajoittavan tuomioistuimen harkintavaltaa rikosprosessuaalista edunvalvonta-asiaa ratkaistaessa.

Esitutkintalakiin, holhustoimilakiin tai oikeudenkäymiskaareen ei erikseen ole otettu mainintaa lapsen edun huomioimisesta edunvalvojan määräystä koskevassa harkinnassa. Esimerkiksi vanhemmuuslain (775/2022) 48.1 §:n nojalla isyyden tai äitiyden kumoamista koskevaan asiaan lapselle voidaan määrätä edunvalvoja kanneoikeuden käyttämistä varten, jos siihen on lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä.¹⁷⁵ Säännöksen sanamuoto huomioiden tuomioistuimen on tällöin otettava harkinnassa kantaa myös edunvalvojan määräämisen lapsen edun mukaisuuteen, ja edunvalvojan määräys voidaan antaa vain, jos se on lapsen edun mukaista.¹⁷⁶ Samoin lapsen edun arvioinnin merkitystä on korostettu lastensuojeluasiassa määrättävää edunvalvojaa koskevassa harkinnassa. Lastensuojeluasiassa edunvalvoja voidaan määrätä, jos se on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi (LSL 22.1 §).

Vaikka lapsen etua ei erikseen esitutkintalaissa, holhustoimilaissa tai prosessiedunvalvontaa koskevissa säännöksissä ole mainittu, on lapsen etu otettava huomioon kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa. Lapsen näkökulmasta toisenlainen tulkinta vaarantaisi oleellisesti lapsen oikeusturvan. Lapsen edun huomioiminen edunvalvojan sijaisen määräämistä koskevassa harkinnassa edellyttää näin ollen puolueettoman edunvalvojan välitöntä määräämistä lähes kaikissa tilanteissa.¹⁷⁷ Tilanne voi kuitenkin olla toinen, jos 15 vuotta täyttänyt itsenäisesti puhevaltaa käyttävä lapsi vastustaa edunvalvojan määräämistä. Tällöin tuomioistuimen lienee tarpeellista arvioida sitä, onko edunvalvojan määrääminen lapsen edun

---

¹⁷⁴ Ervo 2004, s. 14.

¹⁷⁵ Lapsen edun huomioiminen määrättäessä edunvalvojaa isyyden kumoamista koskevassa asiassa on perusteltua ottaa huomioon, että kyseessä katsotaan olevan korostetusti henkilökohtainen asia, josta edunvalvoja ei voi lähtökohtaisesti päättää. Korostetusti henkilökohtaisten asiat voivat saada oikeusvaikutuksia vain, jos edunvalvottava kykenee ymmärtämään asian merkityksen ja itse ilmaisemaan tahtonsa. Ks. Välimäki 2013, s. 25–27.

¹⁷⁶ Aiheesta lisää esimerkiksi Kuuliala – Tornberg 2015, s. 295.

¹⁷⁷ Silvennoinen 2020, s. 187–188.

mukaista. Kynnys jättää edunvalvoja määräämättä lapsen vastustuksen perusteella asettuneen kuitenkin korkealle. Holhousvoimilain nojalla edunvalvoja voidaan määrätä myös edunvalvottavan vastustuksesta huolimatta (HolhTL 8 §). Lainsäädännöllisesti myös lasten yleinen edunvalvonnan tarve on tunnustettu siihen asti, kun he täyttävät 18 vuotta (HolhTL 17.1 §:n 4 kohta). Näin ollen lapsi tarvitsee rinnalleen edunvalvojan siihen saakka, kunnes hän täyttää 18 vuotta. Tätä käsitystä tukee myös korkeimman oikeuden linjaus siitä, että edunvalvojalla on itsenäinen puhevalta, kun kysymys on 15 vuotta täyttäneestä, mutta alle 18-vuotiaasta päämiehestä (ks. KKO 2016:24).

4.5 Edunvalvojan vaihtamista koskeva menettely

Vaikka lapsen edun ja oikeuksien kannalta toivottavana ei voida pitää sitä, että lapselle määrätty edunvalvoja vaihtuu kesken vireillä olevan rikosasian, ei tämänkaltaisilta tilanteilta voida kuitenkaan täysin välttyä. On mahdollista, että edunvalvoja tulee kesken prosessin itse estyneeksi valvomaan lapsen etua tai muuten osoittautuu siihen kykenemättömäksi. Tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään, jos edunvalvoja sitä pyytää (HolhTL 16.2 §). Muita edellytyksiä edunvalvojan vapauttamiselle tehtävästään ei ole asetettu, mikäli edunvalvoja itse pyytää vapauttamista.¹⁷⁸ Tuomioistuimen on myös vapautettava edunvalvoja, jos tämä osoittautuu tehtävään kykenemättömäksi, sopimattomaksi tai vapauttamiseen on muu erityinen syy (HolhTL 16.1 §).

Edunvalvojan vaihtamisessa on katsottu olevan periaatteellisesti kysymys edunvalvonnan uudelleen arvioinnista, jolloin noudatetaan pääosin samaa menettelyä kuin edunvalvoja määrättäisiin asiaan ensimmäisen kerran.¹⁷⁹ HolhTL 81 §:n mukaisesti edunvalvojan vaihtamista koskeviin menettelyihin on soveltuvien osin voimassa, mitä HolhTL 69–80 §:ssä säädetään. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että asianosaisia on kuultava edunvalvojan vaihtamisesta, ja että edunvalvonnan edellytykset tulevat uudelleen arvioitaviksi. Edellytysten arvioinnissa huomiota kiinnitetään tällöin siihen, onko rikosasia edelleen vireillä ja ristiriitainen edunvalvojan ja asianomistajan olevan lapsen välillä olemassa. Jos edellytykset

---

¹⁷⁸ Vrt. puolustajan tai asianomistajan avustajan tehtävästä vapauttamiselle asetettu edellytys perustellusta pyynnöstä (ROL 2:3.3 ja OAL 9.2 §).

¹⁷⁹ Aiheesta esim. Rovaniemen HO 27.12.2013 H 13/190. Ratkaisussa myös otettiin kantaa siihen, oliko edunvalvojan vaihtamista koskeva asia laatunsa vuoksi liian vaikea käräjänotaarin ratkaistavaksi. Tähän asiaan ovat kiinnittäneet huomiota myös *Heikkilä* ja *Rantaeskola*. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 136–138.

edunvalvojan määräämiselle ovat edelleen olemassa, huomiota kiinnitetään uudeksi edunvalvojaksi ehdotetun sopivuuteen liittyviin seikkoihin.

Edunvalvojan vaihtumiseen kesken rikosprosessiin liittyy oleellisesti kysymys siitä, minkä lain nojalla edunvalvojan määräys annetaan. Jos ETL 4:8:aa tulkitaan suppeasti sen sanamuodon mukaisesti, on edunvalvojan määräys ETL 4:8:n nojalla mahdollista antaa ainoastaan esitutkintavaiheessa. Edunvalvontaa koskevan sääntelyn pirstaloiminen useisiin eri lainsäädäntöihin aiheuttaa mahdollisesti näin ollen ongelman.

Jos alaikäiselle on haettu edunvalvojan määräystä ETL 4:8:n nojalla, mutta edunvalvoja syystä tai toisesta myöhemmässä vaiheessa, syyteharkinnan aikana tai asian tultua vireille tuomioistuimeen, on estynyt hoitamaan tehtävänsä ja hakee vapautusta edunvalvojan tehtävästi alaikäiselle, määrätään edunvalvoja eri lainsäädännön nojalla. Käytännössä, jos edunvalvoja hakee vapautusta tehtävästä syyteharkinnan aikana ja lapselle määrätään edunvalvoja estyneen tilalle, on edunvalvoja mahdollista määrätä ainoastaan holhoustoimilain nojalla, jolloin sovellettavaksi tulevat kaikki holhoustoimilain säännökset, joista suurin osa on esitutkintalain esitöissä näytetty rajatun esitutkintalain nojalla määrättävän edunvalvonnan ulkopuolelle.¹⁸⁰ Toisaalta edellä jaksossa 3.3 esitetty tulkintakannanotto mahdollistaisi edunvalvojan sijaisen määräämisen ETL 4:8:n nojalla myös syyteharkinnan aikana. Mikäli taas edunvalvoja pyytää vapauttamista tehtävästään pääasian ollessa vireillä tuomioistuimessa, uusi edunvalvoja määrättäisiin OK 12:4a:n nojalla. Käytännössä holhoustoimilaki yleislakina tulee sovellettavaksi riippumatta siitä, minkä lain nojalla edunvalvoja määrätään, mutta ongelman saattaakin aiheuttaa erityislaissa, kuten esitutkintalaissa, asetetut erityiset periaatteet ja niiden soveltuvuus.

Esitutkintalain, holhoustoimilain sekä oikeudenkäymiskaaren nojalla annettavien edunvalvojan määräysten oikeusvaikutuksilla on eroja. Lapsen oikeusturvan kannalta olennaisina on pidettävä esimerkiksi edunvalvojan palkkiota koskevia säännöksiä. Holhoustoimilain mukainen pääsääntö on, että edunvalvonnasta aiheutuneet kustannukset katetaan edunvalvottavan varoista (HolhTL 44.2 §). Edunvalvojan palkkiosta vastaava taho määräytyy siis mahdollisesti eri tavoin sen perusteella, minkä lain nojalla edunvalvoja on määrätty.¹⁸¹ Lapsen vastuu edunvalvojan palkkiosta on näin ollen riippuvainen siitä, missä vaiheessa prosessia

---

¹⁸⁰ HE 222/2010 vp, s. 197.

¹⁸¹ Fredman 2021, s. 656.

edunvalvonnan tarve tunnustetaan. Tältä osin voidaan todeta lainsäädännön olevan ristiriidassa niiden tavoitteiden kanssa, mihin ETL 4:8:n palkkiota koskevalla erityissäännöksellä pyrittiin. Esitutkintalakia säädettäessä pidettiin perusteltuna, ettei esitutkinnassa annettavaan edunvalvontaan sovelleta holhoustoimilain palkkiota koskevia säännöksiä. Palkkiota koskevan erityissäännöksen taustalla oli ajatus siitä, ettei alaikäisellä voida edellyttää olevan varallisuutta edunvalvojan palkkiosta huolehtimiseksi.¹⁸² Lainsäädännössä on tavanomaisesti muutenkin haluttu turvata haavoittuvassa olevien uhrien oikeus avustajaan rikosprosessissa varallisuusasemasta riippumatta.¹⁸³ Mahdollisuus edunvalvojaan on näin ollen haluttu turvata alaikäisen varallisuudesta huolimatta. Mikäli edunvalvojan sijainen määrätään rikosprosessiin muun lain kuin esitutkintalain nojalla, lasten yhdenvertainen kohtelu vaarantuu. Edunvalvojan palkkiota koskeva ristiriita aiheuttaa myös toisen käytännön ongelman.

Jos edunvalvojan määräys annetaan holhoustoimilain tai oikeudenkäymiskaaren nojalla, lapsen edunvalvojan tulisi oikeudenkäynnissä vaatia palkkiota ja kulujaan korvattavaksi vastapuolelta, joka pääsäännön mukaisesti olisi ne velvollinen korvaamaan, jos hänet teosta tuomitaan. Silloin, kun edunvalvojana toimii juristiedunvalvoja, voisi tämä katsoa tarpeelliseksi hakea itselleen asianomistajan avustajan määräystä, jolloin oikeudenkäynnistä aiheutuneet kustannukset tulisivat hänelle varmasti korvatuiksi valtion varoista ratkaisun lopputuloksesta huolimatta. Mikäli tehtävään on määrätty muu kuin asianomistajan avustajan määräyksen saamiseen oikeutettu lainoppinut, ei tämä kuitenkaan ole mahdollista. Tällöin lapsen edun kannalta ongelmalliseksi voisi koitua myös kysymys tuomitun velvollisuudesta korvata asianomistajan avustajan palkkio takaisin valtiolle. Voimassa oleva lainsäädäntö ei tällä hetkellä mahdollista tuomitun velvoittamista korvaamaan edunvalvonnasta aiheutuneita kustannuksia takaisin valtiolle, mutta oikeusapulain nojalla maksettu palkkio tai asianomistajan avustajan määräyksen perusteella korvattu palkkio voidaan velvoittaa korvaamaan takaisin valtiolle (OAL 22 § ja ROL 2:10.2).¹⁸⁴

---

¹⁸² HE 222/2010 vp, s. 196–197.

¹⁸³ Näin on linjattu esimerkiksi asianomistajan avustajan määräyksen osalta. Ks. HE 82/1995 vp, s. 20–17.

¹⁸⁴ Heikkilä ja Rantaeskola ovat myös tarkastelleet tätä kysymystä. He ovat nostaneet esiin lainsäädännön muutostarpeen tältä osin, enemmänkin siitä näkökulmasta, että vastapuolen velvoittaminen edunvalvonnasta aiheutuneiden kustannusten korvaamiseen takaisin valtiolle vastaisi yleisesti omaksuttua linjaa kulujen korvaamisesta. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 203–204. Tähän aihepiiriin liittyy kuitenkin oleellisesti myös kysymys siitä, onko vastapuolen, joka mahdollisesti vastaa lapsen elatuksesta, velvoittaminen korvaamaan oikeudenkäyntikulut oikea vaihtoehto lapsen edun kannalta. Tältä osin katsoisin Heikkilän ja Rantaeskolan esittämän muutostarpeen olevan ristiriidassa sen kanssa, mitä he ovat esittäneet esitutkinnan rajoittamista koskevissa muutosehdotuksissa katsoen esitutkinnan rajoittamisen olevan tarpeellista tilanteissa, joissa tuomitut sakot vaikuttaisivat perheen taloudelliseen tilanteeseen. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 204. Ks. Vahingonkorvausten vaikutuksesta perheentaloudelliseen tilanteeseen myös Fredman 2021, s. 660.

Edellä esitetyt seikat huomioiden lapsen edun kannalta oikeampana ratkaisuna tulisi pitää sitä, että mikäli edunvalvoja on aiemmin määrätty ETL 4:8:n nojalla, myös edunvalvojaa vaihdettaessa uusi edunvalvoja määrätään myös sen nojalla. Tämä näkemys voidaan perustaa myös siihen, että ETL 4:8:n nojalla annettu edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, minkä esitutkintaa varten se on annettu. Näin ollen käytännössä edunvalvojan määräämisen peruste ei muutu, vaikka edunvalvoja vaihtuu kesken rikosasian käsittelyn. Tilanne on kuitenkin ongelmallisempi silloin, jos edunvalvonnan tarve tunnustetaan vasta asian tullessa vireille tuomioistuimeen. Tällöin edunvalvojaa määrätään ensimmäistä kertaa, eikä se näyttäisi enää olevan mahdollista ETL 4:8:n nojalla, vaan ainoastaan OK 12:4a:n nojalla, jolloin edunvalvojan palkkioon sovelletaan holhustoimilain säännöksiä.

Lapsen oikeusturva asettaa edunvalvojan vaihtamista koskevalle menettelylle myös tuomioistuinta koskevia muita vaatimuksia. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että mikäli tuomioistuin vapauttaa edunvalvojan ja edunvalvottava on edelleen edunvalvonnan tarpeessa, tulee tuomioistuimen määrätä uusi edunvalvoja.¹⁸⁵ Jos rikosprosessi on edelleen käynnissä, on lapsen edunvalvonnan tarve ilmeinen, jolloin uuden edunvalvojan määrääminen on perusteltua ja lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta välttämätöntä. Kuten edellä on todettu, edunvalvojan vaihtamista koskevaan menettely vastaa pääosin samaa menettelyä, kuin edunvalvojaa ensimmäisen kerran määrättäessä, mikä tarkoittaa muun ohella osapuolten uudelleenkuulemista. Lapsen oikeusturva huomioiden tällöin on kiinnitettävä huomiota siihen, ettei lapsen edunvalvonta tosiasiallisesti keskeydy edunvalvojan vaihtamista koskevan prosessin takia.

Edunvalvojan määräys astuu voimaan vasta tuomioistuimen ratkaisupäivästä, eikä holhustoimilaki sisällä säännöksiä edunvalvojan määräämisestä taannehtivasti. On mahdollista, että edunvalvoja tulee estyneeksi huolehtia tehtävästään esimerkiksi tietystä päivästä alkaen, jolloin lapsen oikeus edunvalvojaan voi jäädä riippuvaiseksi tuomioistuimen resursseista. Tällöin tuomioistuimen tulisikin tarkoin harkita väliaikaismääräyksen antamista myös edunvalvojan vaihtamista koskevissa tilanteissa. Lainsäädännössä tälle ei näytä olevan estettä, erityisesti huomioiden holhustoimilain 81 §:n viittaus, minkä mukaisesti se, mitä väliaikaismääräystä koskevassa 79 §:ssä säädetään, on soveltuvin osin myös voimassa asiassa,

---

¹⁸⁵ Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 311.

joka koskee edunvalvojan vaihtamista. Kyse on näin ollen enimmälti siitä, että tuomioistuimessa tunnistetaan väliaikais määräyksen käytettävyys myös edunvalvojan vaihtamista koskevaa asiaa ratkaistaessa.

5. VÄLIAIKAINEN MÄÄRÄYS OIKEUSTURVAN TAKAAJANA

5.1 Vallitseva oikeustila ja hyväksytyt muutokset

Asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä, tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen. Jos asiaa ei voida viivyttää, määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edunvalvomisesta on kysymys, sekä muita HolhTL 73 §:ssä mainittuja henkilöitä (HolhTL 79 §). Muita henkilöitä ovat muun muassa alaikäisen huoltaja ja 15 vuotta täyttänyt alaikäinen (HolhTL 73 §). Väliaikaismääräystä koskevan HolhTL 79 §:n tulkinnassa on havaittu eroavaisuuksia kansallisesti eri tuomioistuimien välillä.¹⁸⁶ Yhtenä ongelmana on ensinnäkin koettu väliaikaismääräyshakemusta koskevien asioiden ratkaisemisen kesto. Tulkintaongelmia näyttää ilmenneen siltä osin, voidaanko väliaikaismääräystä ylipäätään käyttää esitutkintalain nojalla edunvalvojaa määrättäessä ja toisaalta tulkintaongelmia on aiheuttanut myös se, tuleeko huoltajia kuulla myös ennen väliaikaismääräyksen antamista.¹⁸⁷

Oikeustilaa onkin nyt pyritty selkeyttämään. Eduskunta on hyväksynyt maaliskuussa 2023 hallituksen esityksen HE 217/2022, minkä mukaisesti esitutkintalain 4:8:aan lisätään informatiivinen viittaus HolhTL 79 §:ään.¹⁸⁸ Koska väliaikaismääräyksen antamista koskeva HolhTL 79 § mahdollistaa määräyksen antamisen huoltajia kuulematta, ei ongelman katsottu olevan lainsäädännöllinen, vaan viittauksen tarkoituksena oli selkiyttää asiatilaa ja lisätä tietoisuutta sen käytettävyydestä. Kyseessä on näin ollen ainoastaan informatiivinen viittaus, eikä sen tarkoituksena ole muuttaa asiallisesti nykytilaa.¹⁸⁹ Esimerkiksi siihen, missä tilanteissa huoltajat voidaan jättää kuulematta väliaikaista edunvalvontaa koskevaa määräystä annettaessa, ei hallituksen esityksessä suoraan otettu kantaa.

Tämän kappaleen tarkoituksena onkin selvittää, olisiko lapsen oikeusturva kuitenkin paremmin toteutettavissa esimerkiksi sillä, että esitutkintaviranomaiselle annettaisiin mahdollisuus antaa edunvalvontaa koskeva väliaikainen määräys. Myös *Heikkilä* ja *Rantaeskola* ovat tarkastelleet tätä mahdollisuutta.¹⁹⁰ Heikkilän ja Rantaeskolan mukaan heidän tekemissään asi-
antuntijahaastatteluissa kävi ilmi, että myös käräjätuomarit ja syyttäjät pitivät tätä

---

¹⁸⁶ Ks. esimerkiksi OMML 2022:37, s. 30 ja Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 53.

¹⁸⁷ Ks. esimerkiksi OMML 2022:37, s. 31.

¹⁸⁸ HE 217/2022 vp, s. 133.

¹⁸⁹ HE 217/2022 vp, s. 79–80 ja s. 133. Rikosprosessin tehostamista koskevan työryhmän mietinnössä katsottiinkin, että kyse näyttää enemmälti olevan tuomioistuimen resursseissa. Ks. OMML 2022:14, s. 41.

¹⁹⁰ Tätä mahdollisuutta ovat tutkineet myös Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 167–172.

mahdollisuutta puolustettavana. Kuitenkin katsottiin, ettei väliaikaista määräystä voisi antaa ainoastaan sillä perusteella, että lapsen kertomukseen mahdollisesti päästään vaikuttamaan.¹⁹¹ Erityisesti tästä näkökulmasta tarkastellaan seuraavaksi ensin lapsen esitutkintakuulemisen merkityksellisyyttä sekä väliaikaismääräyksen suojaamistarkoitusta. Tämän jälkeen tarkastellaan asianosaisten kuulemista väliaikaismääräyksen antamisesta ja osana sitä tuomioistuimen harkintavaltaa väliaikaismääräystä annettaessa. Lopulta nämä yhteen nivomalla tarkastellaan sitä, voisiko esitutkintaviranomainen tulevaisuudessa antaa edunvalvontaa koskevan väliaikaisen määräyksen.

5.2 Esitutkinnassa vastaanotetun kertomuksen korostunut merkitys

Lapsen esitutkintakuulemisella on korostunut merkitys rikosprosessissa erityisesti siitä syystä, ettei lasta kuulla tuomioistuimessa, vaan kuuleminen toteutetaan lähtökohtaisesti ainoastaan esitutkinnassa.¹⁹² Alle 18-vuotiaiden esitutkinnassa kuva- tai videotallenteeseen tallennettujen kuulusteluiden käyttäminen todisteena on lainsäädännössä porrastettu. Alle 15-vuotiaan kuulustelutallennetta voidaan käyttää todisteena ilman erityisiä edellytyksiä (OK 17:24.3:n 1 kohta). 15–17-vuotiaan asianomistajan esitutkinnassa kuva- tai videotallenteeseen tallennettua kuulustelukertomusta voidaan kuitenkin käyttää todisteena, mikäli kyse on erityisen suojelun tarpeessa olevasta asianomistajasta, tai jos asiassa on kysymys rikoslain (RL, 39/1889) 20:1-7b:ssä tarkoitettusta seksuaalirikoksesta, eikä asianomistaja halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi (OK 17:24.3:n 2 ja 3 kohta).¹⁹³ Edellä esitetyt koskevat todistelun käytön sallittavuutta. Tuomioistuimessa voidaankin erityisten edellytysten täytyessä kuulla myös alle 15-vuotiasta (OK 17:27.1 ja OK 17:30). Harkintavalta alle 15-vuotiaan henkilökohtaisesta kuulemisesta on jätetty tuomioistuimelle. Lasta voidaan kuulla, jos se ensinnäkin harkitaan soveliaaksi, sillä on asian selvittämisen kannalta keskeinen merkitys eikä kuuleminen todennäköisesti aiheuta kuultavalle kärsimystä tai muuta haittaa, joka

---

¹⁹¹ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 170.

¹⁹² Menettely merkitsee laajaa poikkeusta vastapuolen oikeuteen esittää asianomistajalle kysymyksiä, mikä on ilmeinen osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusta. Kontradiktorinen periaate, eli vastapuolen kuulemisen periaate, on kuitenkin turvattu takaamalla epäilylle ja syytetyille oikeus esittää asianomistajalle kysymyksiä, vaikka OK 17:24.3 mukaisesti ääni- ja kuvatallenteelta voitaisiin poikkeuksellisesti ottaa todistelua vastaan. Periaatteesta esimerkiksi Virolainen – Vuorenpää 2021b, s. 125–136. Erityisesti kontradiktorisuudesta rikosprosessissa lapsen ollessa asianomistajana ks. Hirvelä 2006, s. 172–173 ja s. 481–493. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on myös hyväksynyt lasten kuulustelukertomusten vastaanottamisen videolla tuomioistuimessa, kunhan syytetyn oikeudesta vastakuulustelu-oikeuteen on huolehdittu. Ks. Pellonpää – Gullans – Pölonen - Tapanila 2018, s. 754–763.

¹⁹³ Tuomioistuimella on katsottu olevan velvollisuus omasta aloitteesta arvioida erityisen suojelun tarvetta ks. KKO 2022:66, kohta 27. Vrt. ennen todisteluuudistusta annettu KKO 2008:84.

vahingoittaisi tämän kehitystä (OK 17:27.1). Kuulemista harkittaessa on otettava näin ollen huomioon lapsen suojelemiseen liittyvät seikat. Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa esitutkinnaassa vastaanotettu kertomus korvaa pääsäännön mukaan näin ollen tuomioistuimessa annettavan kertomuksen. Kyseisellä menettelyn taustalla on tarve turvata sekä suojella lasta oikeusprosessin aiheuttamilta kärsimyksiltä ja uudelleen uhriutumiselta.

Lapsiin kohdistuneet rikokset tulevat usein esitutkintaviranomaisen tietoon viiveellä, jolloin luotettavan henkilötodistelun saaminen on haasteellista.¹⁹⁴ Mitä pidempään teosta on kulu-
nut, sitä vähemmän myös mahdolliset todistajat tapahtumista muistavat. Perhepiirissä tapah-
tuneille teoille ulkopuolisia todistajia myös harvoin on lainkaan, eikä välillistä näyttöä, kuten
DNA-todisteita, välttämättä myöskään ole saatavilla. Pääasiallinen näyttö lapsiin kohdistu-
neissa rikoksissa onkin usein ainoastaan lapsen tapahtumista antama kertomus.¹⁹⁵

Lapsiin kohdistuneiden rikosten näyttökynnystä ei kuitenkaan ole tarkoitettu muita rikoksia
alhaisemmaksi. Syyksilukevaa tuomiota ei lähtökohtaisesti voida perustaa ainoastaan asian-
omistajan luotettavankin tuntuiseen kertomukseen, vaan sen tueksi edellytetään myös kerto-
musta tukevaa muuta näyttöä (ks. KKO 2013:96, kohdat 5 ja 6). Korkein oikeus on uudem-
massa ratkaisukäytännössä poikennut jo lähes kulttimaineen saaneesta KKO 2013:96 ratkai-
susta. Asianomistajan kertomus voi joissain tilanteissa muodostaa riittävän näytön syyksilu-
kevaan tuomioon, mutta tällöin kertomuksen luotettavuuden arvioinnin tulee olla erityisen
tarkkaa (ks. KKO 2021:5, kohta 96). Lapsen kertomuksen luotettavuuden arviointia vaikeut-
taa kuitenkin mahdollisesti se, ettei lapsi itse ymmärrä hänelle tehdyn teon vääryyttä eikä
lapsen sanavarasto välttämättä riitä kertomaan tapahtumista riittävällä tarkkuudella.¹⁹⁶ Usein
tuomioistuin myös arvioi asianomistajan kertomuksen luotettavuutta sen perusteella, onko
kertomus pysynyt muuttumattomana käsittelyn aikana (ks. KKO 2013:96, kohta 8). Lapsen,
jonka kertomus otetaan tuomioistuimessa vastaan kuva- tai videotallenteelta, kertomuksen
luotettavuutta ei tämän perusteella kuitenkaan voida arvioida.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ Tapanila 2023, s. 123–124.

¹⁹⁵ Hirvelä 2006, s. 338. Samoin Silvennoinen 2020, s. 177. Lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnista laajemmin esimerkiksi Tapanila 2023, s. 124. Asianomistajan kertomuksen riittävydestä ainoana näyttönä ks. KKO 2013:96, kohdat 5 ja 6 vrt. KKO 2021:5, kohta 96. Lapsen kertomuksen arvioinnista seksuaalirikosasi-
oissa tarkemmin ks. Tapanila 2023, s. 243–246 ja siinä mainitut. Myös Hirvelä – Vuento 2003, s. 127. Lapsen
kertomuksen luotettavuudesta oikeuspsykologisista lähtökohdista ks. Haapasalo 2000.

¹⁹⁶ Tapanila 2023, s. 124.

¹⁹⁷ Lapsen kertomuksen arvioinnista seksuaalirikosasioissa tarkemmin ks. Tapanila 2023, s. 243–246 ja siinä
mainitut.

Voidaan täten pitää perusteltuna, että lapsen esitutkinnassa antaman kertomuksen luotettavuuden turvaaminen on yksi perustavanlaatuisia lapsen oikeusturvan takeita. Jos lapsen kertomukseen päästään vaikuttamaan ennen kuin lasta on esitutkinnassa ehditty kuulemaan, on aineellisoikeudellisen totuuden selvittäminen usein mahdoton tehtävä ja tällöin esitutkintavaiheessa tehdyillä toimilla on oikeusturvan kannalta korostunut merkitys.¹⁹⁸

Edunvalvojan määräämisellä on muutenkin suora liityntä lapsen esitutkintakuulemiseen. Lasta ei tulisi esitutkinnassa kuulla ilman, että lapselle on määrätty edunvalvoja.¹⁹⁹ Edunvalvojan määräämisellä riittävän varhaisessa vaiheessa on katsottu olevan liityntä asianomistajan oikeuksien toteutumiseen sekä rikosprosessin sujuvuuteen.²⁰⁰ Esitutinnan kiireellisyys saattaa edellyttää, että edunvalvoja osallistuu lapsen kuulusteluun jo samana päivänä, kun suostumusta tähän on pyydetty.²⁰¹ Edunvalvojan määräys on tarpeen vaatiessa saatava nopeasti, jotta lapsen kuuleminen voidaan turvata.²⁰² Edellä esitetty huomioiden on pidettävä ensiarvoisena, että ne prosessuaaliset menettelyt, jotka ovat kuulemisen edellytyksenä, toteutetaan tehokkaasti, asianmukaisesti ja yhdenvertaisesti. Edunvalvonnasta annettavan väliaikaismääräyksen tarkoitus on näin ollen turvata lapsen kuuleminen.

5.3 Asianosaisten kuuleminen väliaikaismääräyksen antamisesta

Tuomioistuimien voi antaa väliaikaisen määräyksen edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa. Väliaikainen määräys voidaan antaa kuulematta ensinnäkin sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, sekä muita HolhTL 73 §:ssä mainittuja henkilöitä. Muilla henkilöillä tarkoitetaan alaikäisen huoltajia sekä 15 vuotta täyttäneitä alaikäisiä (HolhTL 73 §). Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, jollei määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta (HolhTL 79 §). Muutoksenhakumahdollisuutta väliaikaiseen määräykseen ei ole (HolhTL 79.2 §). Lopullista edunvalvojaa koskevaa määräystä varten

¹⁹⁸ Tämän todenneet myös Heikkilä-Rantaeskola 2022, s. 2.

¹⁹⁹ Aiheeseen on ottanut kantaa myös eduskunnan oikeusasiamies 30.5.2018 annetussa ratkaisussa Dno 1299/2018. Asiassa oli kysymys siitä, että 11-vuotiaalle lapselle oli haettu edunvalvojan sijaista vasta toiseen kuulusteluun. Poliisi perusteli ratkaisua tutkinnallisilla syillä, ts. sillä etteivät huoltajat näin saisi tietää heihin kohdistuneesta rikosepäilystä. Eduskunnan oikeusasiamies kuitenkin katsoi lapsen edun ja oikeusturvan edellyttävän, että edunvalvojan tarve arvioidaan heti asian tultua vireille ja, että edunvalvojaa haetaan tarpeen vaatiessa välittömästi.

²⁰⁰ OMMML 44:2018, s. 74. Samoin POL-2019-34669, s. 15.

²⁰¹ Ks. Fredman 2021, s. 653. Tämänkaltaista menettelyä on kuitenkin pidetty ongelmallisena erityisesti huoltajaedunvalvojan oikeuksien kannalta. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että

²⁰² Poliisihallitus on lasta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa koskevassa ohjeessaan ohjeistanut, että lapsen edunvalvonta on järjestettävä esitutkinnan alussa, ennen lapsen kuulemistä. Ks. POL-2019-34669, s. 20.

alaikäisen huoltajalle ja 15 vuotta täyttäneelle alaikäiselle on varattava tilaisuus tulla kuuleksi (HolhTL 73 §).²⁰³

Lain sanamuodon mukaisesti väliaikaismääräys voidaan antaa osallisia kuulematta. Laki näin ollen mahdollistaa väliaikaismääräyksen antamisen huoltajia kuulematta, mutta kuulemista koskeva harkinta on jätetty tuomioistuimelle. Toisin sanoen lainsäädännöllisesti tällä hetkellä on epäselvää se, missä tilanteissa lapsen huoltajat voidaan jättää kuulematta myös väliaikaismääräystä annettaessa. Tähän problematiikkaan ei myöskään ETL 4:8:n informatiivinen viittaus näyttäisi antavan ratkaisua.

Klassista edunvalvontaa koskevissa katsannoissa väliaikaismääräyksen antamista asianosaisia kuulematta on pidetty hyväksyttävänä säännöksen turvaamistarkoitus ja kiireellisyys huomioiden.²⁰⁴ Edellä todetusti väliaikaismääräyksen turvaamistarkoituksena rikosasioissa voidaan pitää lapsen esitutkintakuulemisen turvaamista. Kuulemisen kannalta vastakkaisiin ratkaisuihin voidaankin päätyä riippuen siitä, kenen oikeuksia asiaa ratkaistaessa painotetaan.²⁰⁵ Ratkaisuharkinnassa voidaankin asettaa vastakkain lapsen oikeus saada välittömästi puolueeton edustaja ja toisaalta voidaan painottaa huoltajan asemaa lapsen ensisijaisena edunvalvojana, jolloin puuttuminen huoltajan asemaan edellyttäisi huoltajan kuulemista.²⁰⁶ Edunvalvojan määräämistä ensisijaisen huoltajan sijaan voidaan pitää ankarana puuttumisena perhe-elämän suojaan, mikä puoltaisi huoltajan kuulemista kaikissa tämän huolletta-vaan liittyvissä ratkaisuissa.²⁰⁷ Samoin vahvaksi tunnustettu oikeus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn ja yleisestikin kuulemisperiaate tukisivat huoltajan kuulemista myös väliaikaismääräyksen osalta.²⁰⁸

Vastakkain asettuva lapsen oikeusturvan tarve, vajaavaltainen ja haavoittuva asema huomioiden väliaikaismääräyksen antamista huoltajia kuulematta voidaan kuitenkin pitää perusteltuna. Samoin rikoksen selvittämiseen liittyvä intressi puoltaa määräyksen antamista huoltajia kuulematta. Edunvalvojana toimivan huoltajan oikeus osallistua asian käsittelyyn

---

²⁰³ Kuulemisperiaatteen sisältöä on avattu edellä asianosaisten kuulemista koskevassa jaksossa 4.2 varsin laajasti, eikä näiden seikkojen toistaminen tässä ole tarpeen. Ne koskevat kuitenkin oleellisesti myös tätä jaksoa.

²⁰⁴ Ks. Kuuliala – Tornberg 2015, s. 183–184.

²⁰⁵ Tämä tullut myös ilmi *Heikkilän ja Rantaeskolan* tekemissä asiantuntijahaastatteluisissa. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 170.

²⁰⁶ Silvennoinen 2021, s. 263–264.

²⁰⁷ Perhe-elämän suojasta ks. Silvennoinen 2020, s. 187.

²⁰⁸ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 170.

turvataan kuitenkin pääasian ratkaisun ohessa toteutettavalla kuulemisella, jolloin väliaikais määräyksen antamisen ei voida katsoa perustavanlaatuisesti rikkovan kuulemisperiaatetta ja oikeutta osallistua.²⁰⁹ Myöskään perhe-elämän suoja ei ole rajoittamaton oikeus. Oikeus perhe-elämän kunnioitukseen on turvattu EIS 8 artiklassa. Tämän oikeuden käyttämiseen voidaan kuitenkin puuttua silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä muun muassa epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi *tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi* (EIS 8.2 art.). Väliaikais määräyksen antamisessa on kysymys lapsen oikeuksien turvaamisesta, jolloin sen antaminen perhe-elämän suojasta huolimatta on mahdollista.²¹⁰

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä HolhTL 79 §:n mukaisen väliaikais määräyksen antamisesta tai kuulemisesta väliaikais määräyksen johdosta ei ole lainkaan saatavilla. Ratkaisukäytännön vähäisyyteen voinee vaikuttaa se, ettei väliaikais määräystä koskevaan päätökseen ole mahdollista hakea muutos valittamalla (HolhTL 79.2 §). Helsingin hovioikeus on kuitenkin joulukuussa 2022 antanut oikeustilaa jossain määrin selkeyttävän ratkaisun, jota on aiemmin tarkasteltu myös tuomioistuimen harkintavaltaa koskevassa kappaleessa.

Helsingin HO 8.12.2022, 1705. Asiassa oli kysymys tuomioistuimen harkintavallasta esitutkintalain 4:8:ää sovellettaessa. Käräjäoikeus oli hylännyt pyynnön väliaikais määräyksen antamisesta. Asiassa oli kysymys pahoinpitelystä, jossa epäiltynä oli lapsen isä. Hovioikeus linjasi ratkaisussaan edunvalvojan tarpeen osalta, ettei esitutkintalain sanamuoto jätä tuomioistuimelle harkintavaltaa, mikäli edellytykset edunvalvojalle ovat olemassa. Hovioikeuden arvon mukaan tuomioistuimen on säännöksen sanamuodon mukaisesti määrättävä alaikäiselle lapselle edunvalvoja tilanteissa, joissa lapsen huoltaja on epäiltynä lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Edunvalvojan määräys voidaan antaa jättämättä vain, jos se ei ole selvästi tarpeetonta.

Edelleen hovioikeus viitaten holhoustoimilain esitöihin katsoi, että huoltajien kuuleminen edunvalvojan määrittämisestä voisi vaarantaa lapsen edun eikä asiaa lapsen etu huomioiden voitu viivyttää.

---

²⁰⁹ Huoltajien kuulemista pääasian ratkaisun yhteydessä on tarkasteltu laajemmin edellä jaksossa 4.2.

²¹⁰ On myös katsottu, että velvollisuus suojata lapsia on niin korkea velvollisuus, että vaikka jälkikäteen ilmeneisi huolen lapsen turvallisuudesta olevan virheellinen, ei kysymyksessä automaattisesti ole EIS 8 artiklan rikkominen. Ks. Pellonpää – Gullans – Pölönen - Tapanila 2018, s. 815–816.

Hovioikeuden ratkaisusta on johdettavissa ensinnäkin se, että lapsiasianomistajan etu yleisesti vaatii, ettei huoltajia kuulla edunvalvojan väliaikais määräyksen antamisesta. Ratkaisusta voitaneen päätellä lapsen edun edellyttävän myös aina väliaikais määräyksen antamista ylipäätään, jos on aihetta epäillä, että huoltaja on syylistynyt lapseen kohdistuneeseen rikokseen.²¹¹ Edellä esitetty väliaikais määräyksen tarkoitus lapsen kuulemisen turvaajana tukee myös tätä käsitystä. Ratkaisu on näkemykseni mukaan merkittävä, vaikka kyseessä on hovioikeustasoinen ratkaisu.²¹² Voidaan kuitenkin olettaa, ettei korkeimman oikeuden ratkaisua väliaikais määräystä koskevaan tematiikkaan tulla koskaan saamaan.

Myös tältä osin ratkaisua voidaan pitää merkittävänä. Hovioikeus nimittäin otti viran puolesta tutkittavakseen tutkinnanjohtajan valitukseksi nimetyn asiakirjan muutoksenhakukiellosta huolimatta. Viitaten lasten oikeuksia koskevan yleissopimuksen 3 artiklan lapsen etua koskevaan kohtaan, hovioikeus katsoi lapsen suojaamisen lapseen kohdistuneen väkivalta rikosepäilyn johdosta olevan niin painava seikka, että hovioikeus voi tutkia asian kanteluna muutoksenhakukiellosta huolimatta. Onnistuneena ratkaisua on pidettävä myös sen vuoksi, että hovioikeus on ylipäätään perustellut päätöstään lapsen edun kannalta. Hovioikeuden antama ratkaisu voidaankin pitää varsin vahvana kannanottona siitä, miten lapsen etu on otettava huomioon asiaa ratkaistaessa.

5.4 Esitutkintaviranomaiselle mahdollisuus päättää väliaikaisesta määräyksestä

Esitutkintaviranomaisen mahdollisuudesta päättää edunvalvojan sijaista koskeva väliaikais määräyksen antamisesta on esitetty kannanottoja. Mahdollisuutta on pidetty puolustettavana ottaen huomioon, ettei tällöin lapsen kertomukseen pystyttäisi vaikuttamaan, ja että määräyksen antaminen nopealla aikataululla olisi lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta välttämätöntä.²¹³ Edunvalvojan määräys astuu voimaan vasta siitä päivästä, kun tuomioistuin antaa asiassa ratkaisun, eikä holhustoimilaki tai esitutkintalaki mahdollista edunvalvojan

---

²¹¹ Ratkaisu jättää kuitenkin edelleen osin avoimeksi sen, tulisiko edunvalvojan määräys antaa myös lievemmissä rikosepäilyissä kuin pahoinpitelyssä. Kuitenkin kun otetaan huomioon, että myös lievät pahoinpitelyt ovat saatettu yleisen syytteen alaiseksi (RL 21:16) lapsiin kohdistuneissa rikoksissa perustuen lapsen oikeusturvan tarpeeseen ja vajaavaltaiseen asemaan on lapsen tarve puolueettomalle puhevallan käyttäjälle myös näissä tilanteissa näkemykseni mukaan ilmeinen.

²¹² Myös asianajaja *Jussi Sarvikivi* on nostanut tämän ratkaisun esiin lakivaliokunnalle hallituksen esityksen HE 217/2022 johdosta annetussa Suomen asianajajaliiton asiantuntijalausuntoa.

²¹³ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 167, näin myös HaVL 37/2022 vp, s. 5. On kuitenkin esitetty, ettei pelkätään lapsen kertomukseen vaikuttaminen voisi olla väliaikaisen määräyksen antamisen peruste. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 170. Myös OMM 2022:37, s. 30, s. 32 ja s. 36.

määräämistä taannehtivasti.²¹⁴ Esitutinnan tavoitteiden toteutuminen saattaa kuitenkin edellyttää, että lasta kuultaisiin jo samana päivänä, kun edunvalvojan määräystä on tuomioistuimelta haettu.²¹⁵ Lasta ei tulisi kuitenkaan kuulustella ennen kuin edunvalvojan määräys on astunut voimaan, joten tällä hetkellä lapsen kuuleminen ja samalla myös oikeusturvan toteutuminen on riippuvainen tuomioistuimen käsittelyaikataulusta. On myös olemassa aina mahdollisuus, että tuomioistuimen antaessa väliaikaisen määräyksen, tulee väliaikainen määräys huoltajien tietoon tuomioistuimen tiedoksiantojen kautta ennen kuin esitutkintaviranomainen ehtii asianomistajana olevan lapsen kuulla.²¹⁶ Huoltajat voivat kuitenkin tulla tietoisiksi heihin kohdistuvat rikosepäilyistä myös lastensuojeluprosessin kautta.²¹⁷

Onkin esitetty, että väliaikaismääräyksen antamista koskevassa menettelyssä voitaisiin noudattaa samaa menettelyä kuin väliaikaisen lähestymiskiellon antamisesta noudatetaan. Tällöin esitutkintaviranomainen antaisi väliaikaisen määräyksen huoltajia kuulematta ja päätös alistettaisiin tuomioistuimen ratkaistavaksi laissa säädettyssä aikataulussa.²¹⁸

Tutkielmaa laadittaessa voimassa olevan lähestymiskiellon lain (LähKL, 898/1998) nojalla väliaikaisesta lähestymiskiellosta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, jos kiellolla suojattavan henkilön suojan tarpeen ilmeisyys edellyttää kiellon välitöntä määräämistä, ja jos asiassa ilmenneistä seikoista on pääteltävissä, että kiellolla suojattava henkilö ei kieltoon määrättävää henkilöä kohtaan tuntemansa pelon vuoksi tai muusta syystä kykene itse kieltoa hakemaan (LähKL 11 §).²¹⁹ Mikäli pidättämiseen oikeutettu virkamies päättää väliaikaisen

---

²¹⁴ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 70. Heikkilä ja Rantaeskola ovat katsoneet edunvalvonnan määräyksen voimaan astumista tuomioistuimen ratkaisun antopäivästä tukee HolhTL 4 §, jonka mukaan huoltajat toimivat lapsensa edunvalvojina, jollei asiassa toisin määrätä. Ks. Heikkilä-Rantaeskola 2022, s. 173.

²¹⁵ Fredman 2021, s. 653. Heikkilän ja Rantaeskolan teettämässä asiantuntijahaastattelussa ilmeni myös, että esitutkintaviranomainen on saattanut edellyttää joissain tilanteissa edunvalvojaksi ehdotetun osallistuvan esitutkintakuulemiseen jo ennen tuomioistuimen antamaa määräystä. Ks. Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 70.

²¹⁶ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 54.

²¹⁷ Silvennoinen 2020, s. 188. Lailla on säädetty eri tahoille velvollisuus laatia lastensuojeluilmoitus samoin kuin rikosilmoitus, mikäli herää epäily lapseen kohdistuneesta rikoksesta (LSL 25 §). Tällöin lastensuojelun on aina aloitettava palvelutarpeen arviointi, minkä on valmistuttava kolmen kuukauden määräajassa (LSL 26.5 §). Ks. aiheesta Araneva 2022, s. 225. Tämä osaltaan asettaa myös esitutkintatoimenpiteiden suorittamiselle välillisen määräajan lapsen ollessa asianomistajana.

²¹⁸ OML 2022:37, s. 30, s. 32 ja s. 36. Samoin Heikkilä-Rantaeskola 2022, s. 167–172.

²¹⁹ Väliaikaista lähestymiskiellon koskeva LähKL 11 § on lailla lähestymiskiellon muuttamisesta (202/2023) muutettu ja uudistettu LähKL 11 § tulee voimaan 1.10.2023 alkaen. Voimaan astuvan lain nojalla pidättämiseen oikeutettu virkamiehen on määrättävä väliaikainen lähestymiskiello omasta aloitteestaan, jos hengen tai terveyden vaarassa olevan henkilön suojan tarpeen ilmeisyys edellyttää kiellon välitöntä antamista. Muutoksella on haluttu lisätä väliaikaisen lähestymiskiellon käytettävyyttä asettamalla virkamiehelle velvollisuus väliaikaisen lähestymiskiellon määräämisestä, eikä ainoastaan mahdollisuutta. Väliaikaisen lähestymiskiellon määräämisen edellytyksenä ei myöskään jatkossa olisi se, ettei kiellolla suojattava henkilö itse kykene sitä hakemaan. Ks. HE 143/2022 vp, s. 34.

lähestymiskiellon antamisesta, on tämän viipymättä tai viimeistään kolmen vuorokauden kuluessa saatettava antamansa päätös toimivaltaisen käräjäoikeuden ratkaistavaksi (LähKL 12.1 §).

Esitutkintalain esitöissä ja niihin annetuissa lausumissa näytetään kuitenkin nimenomaisesti painottaneen sitä, että edunvalvojan määräämistä koskevat asiat kuuluvat tuomioistuimen ratkaistaviksi. Esitutkintalain esitöissä todetaan esimerkiksi eturistiriitojen edellyttävän, että edunvalvojan määräämisestä päättää tuomioistuin.²²⁰ Täysin selvää ei kuitenkaan ole, onko esitutkintalain esitöissä annetulla lausumalla eturistiriitoihin liittyvistä syistä tarkoitettu viitata lapsen ja huoltajan välillä vallitseviin ristiriidan selvittämiseen liittyviin syihin vai viranomaistoiminnassa mahdollisesti ilmeneviin eturistiriitoihin. Lausuman sijoittaminen kuitenkin samaan kappaleeseen, joka koskee esitutkintaviranomaisen oikeutta hakea edunvalvojaa, voisi tukea jäljempää käsitystä. Myös lakivaliokunta näyttää halunneen korostaa riippumattoman tuomioistuimen roolia väliaikais määräyksen antamisen edellytyksiä harkitsevana tahona.²²¹ Kuitenkin myös väliaikaisen lähestymiskiellon antamisen edellytyksiä koskeva harkinta on annettu esitutkintaviranomaiselle, mikä osaltaan tukee sitä, että myös väliaikaisen edunvalvojan määräyksen edellytysten harkinta voitaisiin sille antaa. Asiaa voidaan lähestyä tarkastelemalla sitä, mikä rooli tuomioistuimella on väliaikaisen määräyksen edellytysten arvioinnissa, vai annetaanko väliaikainen määräys tosiasiaa jo esitutkintaviranomaisen tekemän arvioinnin perusteella.

Väliaikaisen lähestymiskiellon taustalla on ajatus kiellolla turvattavan hengen ja terveyden välittömästä vaarasta, minkä on katsottu edellyttävän, että kiellosta voidaan tarpeen vaatiessa päättää nopeasti ja joustavasti. Sääntelyn taustalla on ollut ajatus siitä, että täysimitaista tuomioistuin käsittelyä on pidetty liian raskaana välineenä.²²² Lähtökohta myös väliaikaista lähestymiskieltoa annettaessa on kuitenkin osapuolten oikeus kontradiktoriaaliseen käsittelyyn. Kontradiktoriaalisuudesta on väliaikaista lähestymiskieltoa annettaessa mahdollista poiketa ainoastaan, jos pyyntö määräyksen antamisesta on ilmeisen perusteeton tai jos kieltoon määrättäväksi aiottua henkilöä ei tavoiteta (LähKL 11.3 §).²²³ Toisin sanoen esitutkintaviranomaisen on väliaikaista lähestymiskieltoa antaessaan pääsäännön mukaan kuultava

---

²²⁰ Ks. HE 222/2010 vp, s. 48.

²²¹ Ks. LaVM 30/2022 vp, s. 18.

²²² HE 41/1998 vp, s. 12.

²²³ Lähestymiskieltoasiassa osapuolten kuulemisen tarkoituksena on lain esitöiden mukaan selvittää tapauskohtaiset olosuhteet ja niiden perusteella annettavan kiellon laajuus sekä mahdolliset rajoitukset ja poikkeukset kiellon laajuuteen. Ks. HE 41/1998 vp, s. 14.

osapuolia ja kuulemisesta on mahdollista poiketa ainoastaan erikseen säädetyissä tilanteissa. Edunvalvonta-asiassa väliaikaisen määräyksen antamista koskevasta kuulemisesta voidaan kuitenkin poiketa lievemmin. Riittävä peruste osapuolten kuulematta jättämiseen on, ettei asiaa voida viivyttää (HolhTL 79.1 §). Edellä jaksoissa 5.2 ja 5.3 on kuvattu lapsen esitutkinnassa antaman kertomuksen merkitystä ja todettu väliaikaisen määräyksen tarkoituksena olevan nimenomaisesti turvata lapsen esitutkintakertomuksen luotettavuus siten, etteivät lapsen huoltajat saa ennen lapsen kuulemistä tietoa itseensä kohdistuneesta rikosepäilystä ja näin pääse vaikuttamaan lapsen kertomukseen. Asia on näin ollen säännönmukaisissa tilanteissa sellainen, ettei asiaa voida viivyttää ja edellytys väliaikaisen määräyksen antamiselle huoltajia kuulematta täyttyy, eikä tapauskohtaista harkintaa voida edellyttää.

Väliaikaisen määräyksen antaminen edellyttää kuitenkin myös edunvalvojan sijaisen määräämisen edellytysten täyttymistä, toisin sanoen, että on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8.1). Mikäli huoltajaa epäillään huollettavaansa kohdistuneesta rikoksesta, on kysymys selvästi HolhTL 32.2 §:n mukaisesta esteellisyyden perustavasta tilanteesta, jolloin huoltajan puolueettomuus on vaarantunut ja edellytykset edunvalvojan sijaisen määräämiselle ovat olemassa. Tällöin edunvalvojan määräämistä ei muutoinkaan voida pitää selvästi tarpeettomana, vaikka rikos olisikin lievä.²²⁴ Edunvalvojan sijaisen määräämisen edellytyksiä tarkastellaan tällöin jaksossa 3.2 kuvatulla tavalla objektiivisesti. Huoltajan esteellisyyden, toisin sanoen rikoksesta epäilyn aseman, tutkii ja toteaa esitutkintaviranomainen, eikä tuomioistuimen voida odottaa saavan edellytyksen täyttymisen kannalta oleellista lisäselvitystä.

Aiemmin tuomioistuimen harkintavaltaa koskevassa jaksossa 4.4 on todettu että, tuomioistuimen harkintavalta edunvalvojan määräämistä rikosasiaan koskevassa asiassa varsin suppea – jos edellytykset täyttyvät, määräys on annettava. Rikokseksi epäilyn teon toteaa esitutkintaviranomainen, samoin kuin sen, ketä rikoksesta on syytä epäillä. Jos tarkastelussa on tilanne, jossa huoltajan puolueettomuus on vaarantunut siksi, että tämä itse on rikoksesta epäilty tai jos puolueettomuus muutenkin riippuu selvästä henkilösuhteesta, on kyseessä

---

²²⁴ Edunvalvojan määräämistä on pidetty selvästi tarpeettomana tilanteissa, joissa se olisi rikoksen laatuun liittyvistä syistä tarpeetonta. Tällaisena on pidetty esimerkiksi vähäisiä rikoksia, joissa lapsen laillisen edustajan henkilöllä ei ole merkitystä rikoksen selvittämisen tai vahingonkorvauskysymysten kannalta. Ks. HE 222/2010 vp, s. 48. Esimerkkinä tällaisesta on esitetty vähäiset omaisuusrikokset. Ks. HE 222/2010 vp, s. 196.

ilmeinen esteellisyys ja edunvalvojan sijainen on määrättävä. Harkintavallan suppeus huomioiden tuomioistuinta voidaankin pitää lähinnä muodollisena ratkaisunantajana ja edellytykset tutkitaan jo tätä ennen, mikä puoltaa sitä, että esitutkintaviranomaiselle voitaisiin antaa mahdollisuus antaa edunvalvojaa koskeva väliaikainen määräys. Tätä näkemystä tukee myös edellä jaksossa 5.3 kuvattu Helsingin hovioikeuden 8.12.2022 antama ratkaisu. Ratkaisusta on johdettavissa se, että lapsen etu edellyttää väliaikaisen määräyksen antamista säännönmukaisissa tilanteissa.

Ongelmallisempia ovat kuitenkin ne tilanteet, joissa edunvalvonnan tarve perustuu huoltajan terveydentilaan tai passiivisuuteen.²²⁵ Esimerkiksi väliaikaisen lähestymiskiellon määräämisen edellytyksenä on, että asia on kiireellinen, sekä että asia on juridisesti ja näytöllisesti selvä.²²⁶ Mikäli huoltajan kyky valvoa lapsen etua on vaarantunut esimerkiksi sairauden takia, on selvää, että huoltajalla on oltava mahdollisuus esittää asiassa oma näkemyksensä. Tällöin edunvalvojan sijaisen määrääminen edellyttää mahdollisesti subjektiivista harkintaa ja tuomioistuimen harkintavalta on laajempi kuin säännönmukaisissa tilanteissa. Näiden osalta voitaneen pitää perusteltuna, että tuomioistuin edelleen tekisi päätöksen väliaikaisesta määräyksestä ja esitutkintaviranomaisella olisi mahdollisuus väliaikaisen määräyksen antamiseen ainoastaan säännönmukaisissa ja näytöllisesti selvissä tilanteissa.

---

²²⁵ Tätä on tarkasteltu laajemmin jo jaksoissa 4.2 ja 4.4, eikä näiden toistaminen tässä ole tarkoituksenmukaista.

²²⁶ Rautio 2021b, s. 1420.

6. LOPUKSI

6.1 Yhteenveto

Tutkielman tarkoituksena oli tarkastella lainopillista tutkimusmenetelmää hyödyntäen lapsen edunvalvonnan järjestämistä rikosprosessissa koskevaa lainsäädäntöä. Tutkielman pääasiallisena tutkimuskysymyksenä oli, *toteutuuko lapsen oikeusturva edunvalvojan määräämistä ja hakemista koskevissa menettelyissä voimassa olevan lainsäädännön valossa*. Kysymystä lähestyttiin tarkastelemalla ensin lapsen asemaa rikosprosessissa ja mitä erityisiä edellytyksiä se asettaa rikosprosessille. Samalla kiinnitettiin huomioita lapsen oikeusturvan sisältöön. Johtopäätöksiä on esitetty tutkielman aikana, mutta yhteenvetona todettakoon seuraavaa.

Lapsen erityinen asema ja tarve erityiseen kohteluun rikosprosessissa on periaatteessa tunnustettu lainsäädännössä. Periaatteellisella tasolla voidaan todeta lapsen erityisen aseman tulevan yleisesti rikosprosessissa huomioiduksi, ja lainsäädännössä on laajasti otettu huomioon lapsen haavoittuva asema esimerkiksi turvaamalla, ettei lasta kuulla uudestaan tuomioistuimessa sekä huomioimalla lapsen asema esitutkintakuulemisessa. Lapsen menettelyllinen oikeusturva on myös ainakin osittain turvattu tunnistamalla lapsen oikeus puolueettomaan edunvalvojaan rikosprosessissa. Kaikilta osin lainsäädäntöä ei kuitenkaan voida pitää tyydyttävänä lapsen oikeusturvan kannalta. Jos lapsen puhevallan käytöstä kaikissa tilanteissa ei ole riittävällä tavalla huolehdittu, vaarantuu lapsen oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Erityisen ongelmallisena on pidettävä edunvalvontaan rikosprosessissa sovellettavien säännösten jakautumista useisiin eri lakeihin sekä esitutkintalain 4:8:n puutteellisia perusteluita. Edellä mainitut ongelmat voivat johtaa erilaisiin tulkintakannanottoihin. Lapsen oikeusturvan kannalta yksi olennaisimmista kysymyksistä edunvalvojan hakemisen ajankohdan kannalta on huoltajan ja lapsen välisen eturistiriidan tunnistaminen, mikä taas osaltaan liittyy siihen kysymykseen, määrätäänkö lapselle edunvalvojan sijainen esitutkintalain, holhoustoimilain vai oikeudenkäymiskaaren nojalla. Kuten edunvalvojan vaihtamista koskevassa jaksossa 4.5 on esitetty, lapsen velvollisuus vastata edunvalvojan palkkiosta määräytyy eri tavoin sen mukaan, minkä lain nojalla edunvalvojan sijainen on määrätty.

Kuten jaksossa 3.2 on kuitenkin todettu, esitutkintalain sanamuoto näyttäisi mahdollistavan edunvalvojan määräämisen muissakin tilanteissa, kuin pelkästään epäiltäessä rikoksesta lapsen ydinperheeseen kuuluvaa henkilöä. Lain sanamuoto ei itsessään siis näytä aiheuttavan ongelmaa. Ongelmallisempaa on se, johtaako lainsäätäjän tahtotilan täsmentymättömyys siihen, ettei kaikkia niitä tilanteita, joissa lapsi tarvitsee huoltajansa sijaan puolueettoman edunvalvojan, tosiasiasa tunnisteta. Lisäksi ongelmana voidaan nähdä se, painotetaanko eturistiriitaa koskevassa harkinnassa subjektiivisia vai objektiivisia perusteita. Lapsen oikeusturvan toteutuminen näyttäisi edellyttävän, että edunvalvonnan tarve perustuu objektiivisesti havaittaviin perusteisiin erityisesti niissä tilanteissa, joissa on kysymys henkilösuhteisiin perustuvista ristiriidoista.

Jaksossa 3.3 on käsitelty esitutkinnan ajallista ulottuvuutta. Jaksossa esitetyin perustein voidaan katsoa, että edunvalvoja on mahdollista määrätä ETL 4:8:n nojalla myös esitutkinnan esiselvityksen ja syyteharkinnan aikana. Ongelma voi kuitenkin nousta esiin, jos edunvalvonnan tarve huomataan vasta oikeudenkäynnin aikana, jolloin edunvalvojan sijainen on mahdollista määrätä ainoastaan OK 12:4a:n nojalla ja sovellettavaksi tulevat holhoustoimilain palkkiota koskevat säännökset. Tällöin lapsi asetetaan tosiasiasa eriarvoiseen asemaan sellaisten lasten kanssa, joiden edunvalvonnan tarve on tunnistettu jo esitutkinnan tai syyteharkinnan aikana.

Lapsen edunvalvonta-asian käsittelyyn tuomioistuimessa liittyy monia lapsen oikeusturvan kannalta ongelmallisia kohtia. Vaikka huoltajien kuulemista voidaan pitää näiden oikeusturvan toteutumisen kannalta puolustettavana, lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta kuulemiseen liittyy kuitenkin ongelmia. Ensimmäinen liittyy huoltajien kuulemiseen lapsen puhevaltaa käyttävinä tahoina. Prosessiedunvalvojan määrääminen edunvalvonta-asiaan on lainsäädännöllisesti mahdollista. Ongelma ei näin ollen tältäkin osin ole suoranaisesti lainsäädännössä vaan enemmänkin siinä, tunnistetaanko lapsen tarve prosessiedunvalvojalle riittävän hyvin. Kuten jaksoissa 4.2 ja 4.3 on todettu, mikäli varsinkaan alle 15-vuotiaalle lapselle ei ole määrätty prosessiedunvalvojaa edunvalvonta-asian käsittelyyn, lapsella ei tosiasiasa ole puolueetonta puhevallan käyttäjää edunvalvonta-asiasa. 15 vuotta täyttäneiden kohdalla tilanne on hieman erilainen. 15 vuotta täyttäneitä kuullaan edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa, jolloin he käyttävät huoltajan ohella itsenäistä puhevaltaa. Mikäli kuitenkin 15 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa edunvalvojan määräämistä tai ylipäätään, jos huoltajaedunvalvoja vastustaa edunvalvojan määräämistä, tulisi myös näissä tilanteissa

prosessiedunvalvonnasta huolehtia. Prosessiedunvalvojan määräämistä harkittaessa tulee myös kiinnittää huomioita lapsen oikeuteen hakea ratkaisuun muutosta. Kuten jaksossa 4.3 todettiin, lapsen oikeus muutoksenhakuun on ilmeisen vaarassa, jos edunvalvonta-asiassa toistensa vastapuolina ovat huoltajaedunvalvoja ja lapsi.

Edunvalvojan vaihtamista koskevia menettelyitä on tarkasteltu jaksossa 4.5. Vaikka edunvalvojan vaihtuminen kesken rikosprosessin ei lapsen kannalta katsottuna ole lainkaan tyydyttävä tilanne, voi näin tosiasiallisesti tapahtua. Varsinkin edunvalvojan vaihtamista koskevissa tilanteissa lainsäädännön puutteet nousevat selvästi esille. Erityisen ongelmallista on se, ettei täyttä selvyyttä ole siitä, voidaanko edunvalvojaa vaihtaessa edunvalvoja edelleen määrätä esitutkintalain nojalla, jos asia on jo syyteharkinnassa tai tuomioistuimessa käsiteltävänä. Mikäli edunvalvojan määräys edunvalvojaa vaihdattaessa annetaan holhoustoimilain tai oikeudenkäymiskaaren nojalla, tulevat silloin holhoustoimilain säännökset täysimääräisesti noudatettaviksi, millä on oleellinen merkitys erityisesti edunvalvojan palkkion korvaamisen osalta. Edunvalvojan vaihtamista koskevissa tilanteissa on lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta erityisen tärkeää huomioida, ettei lapsen edunvalvonta katkea kesken prosessin. Voimassa oleva lainsäädäntö näyttää mahdollistavan väliaikaismääräyksen antamisen myös edunvalvojan vaihtamista koskevissa tilanteissa, jolloin ongelma ei tämänkään osalta näyttäisi olevan lainsäädännössä. Tuomioistuimelta voitaneen kuitenkin edellyttää tarkkaa harkintaa siitä, että lapselle määrätään edunvalvojan sijainen väliaikaisella määräämisellä, jos osapuolten kuuleminen johtaisi siihen, ettei uutta lopullista päätöstä voitaisi antaa ennen edellisen edunvalvojan vapauttamista.

Edunvalvojan määräämistä koskevissa menettelyissä on pidettävä jatkuvasti mielessä se, että kyse on rikosprosessiin oleellisesti liittyvästä osa-alueesta, vaikka edunvalvojan määräämisessä on kysymys periaatteellisesti siviiliproessioikeuden alaan liittyvästä prosessista. Edunvalvojan määräämisen edellytyksenä oleva rikos ja sen selvittäminen asettavat edellytyksiä myös edunvalvojan määräämistä ja hakemista koskeville menettelyille. Lapsia on esitutkinnassa voitava kuulla ilman, että rikoksesta epäily saa edunvalvojan määräämistä koskevan prosessin kautta tiedon itseensä tai muuhun tahoon kohdistetusta rikosepäilystä. Muuten yksi lapsen oikeusturvan osatekijä, rikoksen selvittäminen, vaarantuu. Esitutkintavaiheen merkittävyys lapsiin kohdistuneiden rikosten selvittämisessä puoltaa ensinnäkin sitä, että väliaikainen määräys annetaan huoltajia kuulematta, mutta myös sitä, että esitutkintaviranomaisella olisi jatkossa mahdollisuus päättää väliaikaisen määräyksen antamisesta

ainakin niissä tilanteissa, joissa on kysymys selvästä henkilösuhteeseen perustuvasta esteellisyyden perustavasta tilanteesta.. Erityisesti jaksoissa 5.3 ja 4.4 esitetyt kannanotot tuomioistuimen harkintavallan laajuudesta puoltaisivat myös tätä käsitystä. Huoltajien oikeusturvan on kuitenkin katsottava edellyttävän pääasian ratkaisemista käräjäoikeudessa samoin tavoin, kuin väliaikaista lähestymiskieltoa määrättäessä.

Vastaus tutkimuskysymykseen on näin ollen tiivistetysti seuraava: vaikka lainsäädännöllä on mahdollistettu lapsen oikeus erityisedustajaan huoltajien ollessa estyneitä valvomaan lapsen etua rikosprosessissa, lapsen erityinen asema ei kaikilta osin tule huomioiduksi edunvalvonnan järjestämiseen liittyvissä menettelyissä. Lainsäädäntö näyttää mahdollistavan edunvalvojan määräämisen useissa eri tilanteissa. Kysymys on enemmänkin siitä, tunnistetaanko lapsen erityinen asema ja oikeussuojan tarve, ja otetaanko ne huomioon kokonais-valtaisesti säännöksiä sovellettaessa.

6.2 Tarpeet jatkotutkimukselle

Tässä jaksossa tuon ilmi tutkielman teon aikana esiin nousseita jatkotutkimustarpeita. Kuten jo tutkimuksen rajausta koskevassa osiossa todettiin, aihe on erittäin laaja. Kaikkia lapsen edunvalvontaan liittyviä relevantteja kysymyksiä ei tässä tutkimuksessa ollut mahdollista tarkastella. Nämä jatkotutkimustarpeet liittyvät ensinnäkin ylipäätään siihen, mitä voidaan pitää edunvalvontaa koskevan sääntelyn suojaamistarkoituksena. Tutkielman aihetta on rajannut sen tarkastelu nimenomaisesti voimassa olevan lainsäädännön näkökulmasta. Lainsäädäntö ei kuitenkaan synny tyhjiössä, vaan lainsäädännön taustalla on aina intressi antaa suojaa.

Jotta lapsen edunvalvontaa koskevaa sääntelyä voidaan tulevaisuudessa kehittää siten, että lapsi oikeuksien haltijana ja itsenäisenä toimijana tulee huomioiduksi paremmin, tulee ensin selvittää, mikä on tosiasiallisesti rikosprosessuaalisen edunvalvonnan suojaamistarkoitus. Tutkielmani olisi yhtä hyvin voinut käsitellä ylipäätään edunvalvonnan tarkoitusta ja sisältöä sen kysymyksen kautta, onko rikosprosessuaalisen edunvalvonnan tarkoituksena turvata lapsen oikeus saada asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi ja oikeus korvauksiin, vai onko edunvalvonnan tarkoitus laimentua tosiasiallisesti menettelyksi, jossa edunvalvojan tehtävänä olisi prosessuaalisen puhevallan käytön lisäksi huolehtia lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. Nykyisellään lain esitöistä ei tähän kysymykseen voida johtaa vastausta. Kysymys on

relevantti esimerkiksi sen kannalta, ketä voidaan pitää sopivimpana tahona lapsen edunvalvojaksi rikosprosessissa. Tarkastelen tätä aihetta seuraavaksi suppeasti.

Esitutkintalain esitöiden mukaan edunvalvojana voisi toimia esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai lainopillisen koulutuksen saanut henkilö.²²⁷ Tähän liittyy sen tarkastelu, tulisiko lapsen edunvalvonta järjestää niin sanotun *Tandem*-mallin avulla, jolloin lapselle määrättäisiin edunvalvojaksi lastensuojelutaustainen henkilö ja erikseen oikeudenkäyntiavustaja, vai onko riittävää, että lainopillisen koulutuksen saanut henkilö toimii niin oikeudenkäyntiavustajana kuin myös edunvalvojana.²²⁸ Niin sanotun yhden juristin mallin on kuitenkin katsottu mahdollisesti aiheuttavan ristiriidan edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan roolien välillä.²²⁹ Jos *Tandem*-mallia harkitaan, tulee kuitenkin kiinnittää huomiota erityisesti kysymykseen siitä, onko lapsen edun mukaista, että lapsi joutuu käsittelemään asiaa usean eri tahon kanssa.²³⁰

Edunvalvojan henkilöön liittyvässä harkinnassa on kiinnitettävä huomiota niin lapsen oikeusturvaan, lapsen etuun kuin tarkoituksenmukaisuuteen. Mikäli edunvalvonnan tarkoitusta arvioitaessa kiinnitetään enemmän huomiota lapsen suojelullisiin Aspekteihin, jolloin edunvalvojan yhtenä tehtävänä voidaan pitää myös lapsen jaksamisesta rikosprosessissa huolehtimista, voisi olla perustellumpaa määrätä tehtävään lastensuojelutaustainen edunvalvoja. Jos taas painotetaan rikosprosessuaalisia tavoitteita, rikoksen selvittämisen intressiä ja asiantuntevuutta rikosprosessissa, tehtävään tulisi määrätä juristitaustainen edunvalvoja. Todettakoon kuitenkin, ettei lainopillisen koulutuksen käyneen edunvalvojan määrääminen estä kuitenkaan lastensuojelullisten toimenpiteiden kohdistamista lapseen, jolloin myös

---

²²⁷ HE 222/2010 vp, s. 197. Esitutkintalain esitöissä käytetty sanamuoto ei kuitenkaan ole täysin selvä. Esitutkintalain esitöissä viitataan *lapsen* asioihin perehtyneeseen asiantuntijaan, mikä osaltaan voisi viitata yksittäisen lapsen asioihin perehtyneeseen asiantuntijaan, eikä yleisesti kaikkien *lasten* asioihin perehtyneeseen asiantuntijaan, eli mahdollisesti lastensuojelutaustaiseen henkilöön.

²²⁸ *Tandem*-mallista esimerkiksi Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 129–131. Lisäksi Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 24–25.

²²⁹ Roolien aiheuttamasta eturistiriidasta esimerkiksi Ojala 2012, s. 243 ja Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 130. Vrt. Välimäki 2013, s. 257–258. Asetun itse Välimäen esittämälle kannalle. Alle 15-vuotiaiden osalta kaksinaisroolin aiheuttama eturistiriita on muutoinkin ainoastaan teoreettinen, koska tämä ei voi valtuuttaa avustajaa edustamaan itseään vaan määräävänä on tällöin edunvalvojan näkemys. Tilanne on kuitenkin toinen, jos 15 vuotta täyttänyt itsenäisesti puhevaltaa käyttävä lapsi on erimieltä edunvalvojan kanssa. Tällöin lapsen oikeuksien täysimääräinen toteutuminen voisi edellyttää erillisen oikeudenkäyntiavustajan määräämistä lapselle. Aiheesta myös Silvennoinen 2020, s. 191 sekä Fredman 2021, s. 655–657.

²³⁰ Ks. Aaltonen 2009, s. 140.

lapsen suojeluun liittyvät oikeudet on mahdollista turvata, vaikka lapsen edunvalvojana rikosprosessissa toimisi lainopillisen koulutuksen saanut, ei-lastensuojelutaustainen, henkilö.²³¹

Kysymys edunvalvonnan tarkoituksesta ja sisällöstä liittyy pohjimmiltaan myös kysymykseen rikosprosessiin määrättävän edunvalvojan kelpoisuudesta ja toimivallasta, mitä tulisi tarkastella suhteessa huoltajaedunvalvojan kunnioittaen ensisijaisen huoltajaedunvalvojan asemaa. Esitutkintalaissa tai myöskään holhoustoimilaissa ei ole säännöksiä edunvalvojan tehtävistä rikosprosessissa. Tehtävien laajuutta tulisi näin ollen tarkastella edunvalvojan kelpoisuutta koskevien normien kautta. Lakimääräisen edustajan kelpoisuus tehdä prosessitoimia on sama kuin asianosaisella itsellään.²³²

Edunvalvojan määräys rikosprosessissa annetaan kuitenkin tiettyä tehtävää varten, jolloin edunvalvojan kelpoisuus toimia edunvalvottavan nimissä rajoittuu siihen tehtävään, johon määräys on annettu.²³³ Näin ollen rikosprosessiin määrätyn edunvalvojan kelpoisuus rajoittuu rikosprosessissa lapsen edun edellyttämiin rikoksen selvittämisen kannalta oleellisiin toimiin, eikä lapsen henkilökohtaisia asioita voida lähtökohtaisesti katsoa niihin kuuluviksi. Rikosprosessia varten määrätty edunvalvoja ei syrjäytä lapsen ensisijaista huoltajaedunvalvojaa kokonaan, jolloin myös huoltajan asemaa on kunnioitettava rikosepäilystä huolimatta. Näin ollen edunvalvojan tehtäviä ja sisältöä tarkasteltaessa on tehtävä rajanveto siihen, mitkä tehtävät kuuluvat lapsen ensisijaiselle huoltajaedunvalvojalle, ja mitkä taas erikseen erillistä tehtävää varten määrätylle edunvalvojalle. Edellä esitetyt seikat huomioiden lapsen edunvalvonta – sen sisältö ja tarkoitus – ansaitsevat tulevaisuudessa tarkempaa tarkastelua, jotta lapsen oikeuksien ja edun huomioimisesta sekä lapsen oikeusturvasta rikosprosessissa voidaan varmistua.²³⁴

---

²³¹ Rikos- ja lastensuojeluprosessit kulkevatkin rinnakkain. Lievänkin pahoinpitelyn tulisi kuitenkin johtaa lastensuojeluilmoituksen laatimiseen. Ks. Lehtinen-Rossi 2022, s. 23.

²³² Hupli – Lappalainen 2021, s. 445. Myös Jokela, 2018, III Asianosaisten edustajat ja oikeusapu. 3.1 Lakimääräinen edustaja.

²³³ Klassisesti onkin esimerkiksi katsottu, että jos alaikäiselle on määrätty edunvalvojaksi muu kuin huoltaja, edunvalvojalle kuuluvat holhoustoimilaissa tarkoitettut taloudelliset asiat ja huoltajalle huollettavansa henkilökohtaiset asiat. Ks. Välimäki 2013, s. 23. Myös lastensuojeluasioissa edunvalvojan kelpoisuutta on katsottu rajoittavan se, että määräys on annettu nimenomaista tehtävää varten. Mikäli lastensuojeluasian yhteydessä ilmenee taloudellisia kysymyksiä, joita ensisijainen huoltaja edunvalvoja on esteellinen ratkaisemaan, tulisi lapselle hakea erikseen näihin kysymyksiin liittyen yleinen edunvalvoja. Ks. Lapinleimu - Tammi 2010, s. 37.

²³⁴ Edunvalvonnan sisältöön näytetään kuitenkin ainakin osittain nyt otetun kantaa. Eduskunnan asiaan HE 217/2022 antamasta vastauksesta EV 305/2022 ilmenee, että ETL 4:8:aan lisättiin myös välillisesti edunvalvojan tehtäviä määrittävä kohta. Myöhemmin voimaan astuvan pykälän mukaan edunvalvoja on määrättävä *valvomaan lapsen etua*. Ks. EV 305/2022 vp, s. 26–27.

Toinen tarkempi – mutta erityisesti lapsen oikeusturvan kannalta tärkeä – jatkotutkimuskysymys koskee sitä, kuka on velvollinen huolehtimaan lapselle tuomioistuimessa määrättyjen korvausten perimisestä. Esitutkintalain sanamuodon mukaan edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu (ETL 4:8.1). Selvää ei näin ollen ole, kattaako edunvalvojan määräys myös määrättyjen vahingonkorvausten perimisen. Jos mikään taho ei huolehdi lapsen puolesta korvausten perimisestä ja tilittamisestä lapselle, loukataan perustavan laatusesti lapsen yhdenvertaisuutta ja tälle kuuluvia oikeuksia. Myös tämä kysymys ansaitsisi laajempaa tarkastelua.²³⁵

Lapsen asema rikosprosessissa on haasteellinen ja monisyinen. Lapsen asemaan ja oikeuksiin rikosprosessissa liittyy useita kysymyksiä, joihin kaikkiin ei kuitenkaan ole mahdollista saada vastausta ainoastaan lainsäädäntöä tarkastelemalla. Lapsen kokemalla väkivallalla voi olla yhteiskunnallisesti kauaskantoisia vaikutuksia.²³⁶ Lapsi ei välttämättä itse tahdo saattaa läheistään syytteeseen, mutta lapsen etu kuitenkin edellyttää, että yhteiskunta vastaa rikosvastuun toteuttamisesta myös lapsiin kohdistuneissa rikoksissa, eikä tätä voida jättää ainoastaan lapsen mielipiteen varaan.²³⁷ Jotta mahdollisimman lapsiystävällinen ja lapsen oikeudet sekä edun huomioiva prosessi on tulevaisuudessa mahdollinen, tulisi edellä esitettyjen kysymysten lisäksi tarkastella myös lasten kokemuksia edunvalvonnasta rikosprosessissa laajemmin.

---

²³⁵ Aiheesta tarkemmin Fredman 2021, s. 653 ja s. 661. *Fredman* on nostanut huolen esiin myös lausunnossaan oikeusministeriön rikosprosessin tehostamista koskevaan mietintöön, ks. OMLL 2022:37, s. 29 sekä Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle 14.12.2022 antamassaan asiantuntijalausunnossa. Tämä todettiin huolenaiheeksi jo vuonna 2018 tarkasteltaessa hyviä menettelytapoja uhrin tarpeiden huomioon ottamiseksi. Ks. OMLL 44/2018, s. 73. Asiaan on myös ottanut kantaa myös ainakin Suomen Asianajajaliitto Eduskunnan hallintovaliokunnalle 18.1.2023 annetussa, asianajaja *Jussi Sarvikiven* laatimassa, hallituksen esitykseen HE 217/2022 liittyvässä asiantuntijalausunnossa. Myös Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 55 ja s. 174.

²³⁶ Tutkimukset ovat osoittaneet lasten omien kuristusväkivalta kokemusten lisäävän sukupolvet ylittävää väkivaltaa. Aiheesta ks. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 2/2017, s.24. Samoin Kallio – Salo 2003, s. 39.

²³⁷ ks. Hirvelä 2006, s. 234.